

Roman Ráž

Roman Ráž, spisovatel. Předplatitel časopisu Neon.

KAUZA

Hrady, zámky, kasteláni

Kdo vlastní „naše“ hrady a zámky a kdo by se o ně měl starat? Jak probíhalo vracení historických objektů jejich původním majitelům? Který šlechtický rod má největší nárok usednout na případný český trůn? Jaké city a pocity vážou k objektům kastelány, kteří v nich strávili dvacet nebo třicet let? Odpovědi hledejte v naší kauze.

FRIEDRICH CHRISTIAN DELIUS

Neděle, kdy jsem se stal mistrem světa

Ukázka z bezmála kultovního německého románu konce 90. let v překladu Tomáše Kafky. Dospívání jedenáctiletého syna evangelického faráře probíhá paralelně s dospíváním poválečného Německa na půdorysu rozhlasového vysílání finálového zápasu mistrovství světa v kopané v roce 1954. Zázraky se dějí... a Německo nakonec poráží favorizované Maďary.

Obsah 2

Kauza: Hrady, zámky, kasteláni

Martin Reiner:

Hrady a zámky by měly žít! (reportáž) 6

Jiří Kuběna:

Odér jeho šarmu... 11

(úryvek z textu Na Poušti I V Babylónu)

Martin Reiner:

Restituce aneb Mám Vám říkat princ? 12

(rozhovor s PhDr. Marií Mžýkovou)

Jan Bittner:

Deník kastelána 18

(ukázka ze stejnojmenné knihy)

Tak pravil kastelán 23

Jiří Paukert:

Komplexní obnova státního hradu Bítova .. 24

Miroslav Skála, Milan Zezula:

Z velkého atlasu malých strašidel 30

Ukázka z knížky, která čekala na uvedení třicet let.

Petr Kořátko:

Mínit něco něčím: kolaps analýzy 33

Další zábavný hlavolam z pera našeho předního analytického filozofa v rubrice Úvahy, aféry, polemiky...

Dichtung und Wahrheit 36

Novinky ze života společnosti.

Jiří Staněk:

Knihy... od Seidla 38

Strakonický pan lékárník a osobitý český básník komentuje knižní novinky.

Zasláno 40

Reakce Bedřicha Havlíka, předsedy Rady Státní filharmonie Brno, na článek Jana Špačka Kostlivci v dobře uzamčené skříni.

Bohdan Holomíček:

Fotografie 41

Martin C. Putna:

Poetika homosexuality v české literatuře, III. díl 42

Třetí pokračování zajímavé studie se věnuje autorům, kteří se hlásili k erotickému kultu antiky.

Ano, ne a proč? 49

Ptáme se zajímavých lidí, co je potěšilo a co zklamalo v kultuře poslední doby.

Miláčkové Zuzany Navarové d. T. 50

Tentokrát o Karlu Plíhalovi.

KAREL JANÍČEK

Virtuální republika

Rozsáhlý text o australské kulturní minulosti i současnosti doplněný skvělými fotografiemi. Autor bourá celou řadu stereotypů zažitých v souvislosti s nejmenším kontinentem a dokládá, že bychom si v některých ohledech mohli z Austrálie vzít příklad: Oč později sem civilizace do-razila, o to snáze se zde lidé dnes adaptují na modernější způsob života.

JIŘÍ OLIČ

Společnost byla šokována

Osobitý básník, performer a literární badatel vede netradiční rozhovor se svým letitým dru- hem z tajné společnosti B. K. S., výtvarníkem, hudebníkem a výtečným snivcem Frantou Ská- lou. Zábavné i závažné povídání je doplněno rozsáhlou výstavkou prací skutečného umělce na stránkách našeho časopisu. Nechybí ani kousky dnes již klasické...

Jakub Bielecki:

Jména ulic: od Adama 52

Historický výpad proti proudu času, který odhaluje mnohé ze života našich největších měst: Prahy a Brna.

Tomáš Kafka:

Friedrich Christian Delius 58

Pár slov o autorovi, který se výrazně prosazuje v sou- sedním Německu.

Tomáš Kafka:

Německé neděle 59

Esej o knihách F. Ch. Deliusa.

Friedrich Christian Delius:

Neděle, kdy jsem se stal mistrem světa 60

Michal Viewegh:

Několik postřehů začínajícího scenáristy 65

Populární spisovatel exkluzivně pro Neon o své práci na nových scénářích.

Miroslav Skála, Milan Zezula:

Z velkého atlasu malých strašidel 67

Karel Janíček:

Virtuální republika 68

The Smoking Gun

Brad Pitt v ohrožení! 76

Vy ještě nevíte, proč strávil miláček žen sedm let v Tibe- tu?!

Neon... na drátě

S kulturními aktualitami se hlásí naši zpravodajové

Miro Kollar: **Slovensko** 78

Nora Obrtelová: **Francie** 79

Zygmund Horňák: **Rusko** 80

Tomáš Kafka: **Německo** 80

Jan Špaček: **Anglie** 81

Karel Růžička jr.:

Dopis z New Yorku... 82

Mladý saxofonista, který se začíná prosazovat v newyorských jazzových klubech, píše o svých hudeb- ních počátcích a samozřejmě o tom, jak se hraje jazz v americké metropoli.

Jiří Olič:

Společnost byla šokována 86

František Skála jr.:

Starý kuřák na Lodi předků 88

Výstavka originálních výtvarných prací na stránkách časopisu Neon.

Kauza: Hradý, zámky, kasteláni

Šedá obloha mlčky pluje kousek nad věží hradní kaple. Vlajka s erbem rodu visí v naprostém bezvětří schlíple podél žerdi. Okolní lesy ještě po-
dřimují. Vlčák neštěká, ani jediný dětský hlásek neroztíná ticho na hradním nádvoří. Kalné světlo počínajícího letního rána se dere pod víčka
oken. Filcové papuče leží na velké hromadě ve vyřezávané truhle. Čas, kdy jsou hradý a zámky bez lidí. Čas pro naši návštěvu.

Když jsem ještě chodil na základní školu v Janovicích nad Úhlavou, držela mne dva nebo tři roky „hradní vášeň“, již patrně probudily v rozver-
ném dítětku veselé školní výlety. Stihl jsem pak pojezdít pár desítek míst, pečlivě jsem schraňoval papírové harmoniky s malými barevnými foto-
grafiami pamětihodností – a potom po letech mně všechno to šourání po intarzovaných podlahách, to ploužení se podél tlustých pletených pro-
vazů, jakož i důsledné „nedotýkání se“ exponátů vplynulo do jediného příjemného pocitu nerozlišujícího v detailech mezi Kuksem, Českým
Krumlovem či Bouzovem.

O několik světelných let později se stal můj přítel, básník Jiří Kuběna, kastelánem na hradě Bítov – a to mně přineslo jednak výsadu zajíždět au-
tem až na hradní nádvoří, jednak možnost přespávat v dobově zařízeném hostinském pokoji v jižním křídle. Zažil jsem tak několikrát svátečnost

pocitu, který mne činil méně náhodným (a vlastně nepříliš vítaným) návštěvníkem hradu a více vzácným hostem na letním sídle se všemi intimitami takového vztahu.

A někdy v mezidobí těchto dvou zkušeností jsem navíc co tiskový mluvčí na ministerstvu kultury měl možnost sledovat hodně zblízka marné pokusy o přijetí nového zákona o památkové péči.

A to je v podstatě výčet premis, na nichž stojí tahle kauza: Dávná (a dosud nezrezavělá) láska ke starým velikánům, posílená později i sílícím vztahem k hodnotám, které kdysi představovala v našich zemích šlechta, možnost dívat se jednomu objektu takříkajíc „na trubky“ a nakonec i někdejší dotek legislativní perutě. A vedle toho, nad tím, všude kolem: tajemství. O tom se ale nedozvíte z naší kauzy skoro nic, protože je nikdo nechtěl vydat jen tak v plen. Nedivím se. Pro tajemství si totiž musí každý dojít sám – a pak o něm mlčet. Snad tedy alespoň jednu radu. Začátečnickům v oboru doporučuji vydat se k nejbližšímu hradu či zámku ve čtyři hodiny ráno. A potom jen stát u zamčené hradní brány, potom jen potichu obejít zámecký park.

(MaRe)

Foto: Jarka Wágnerová

Foto: Jarka Wágnerová

Hradý a zámky

Česká republika se s ohledem na rozlohu řadí počtem architektonických památek typu hradů a zámků hned za Anglii na nejpřednější místo na světě. Však dvakrát ouha!

Hradý a zámky jsou objekty, které byly svou povahou určeny k tomu, aby v jejich zdech žili lidé. Zpravidla tak šlo o samostatné hospodářské jednotky s přilehlými lesy a polnostmi, s dílnami a stájemi. Náš lid, v jehož jménu se tu už od roku 1945 dělá nejrůznější zvěrstva, ovšem přirozené, původní obyvatele z většiny těchto sídel vypudil. Můžeme se ptát, jaký lepší osud pro osiřelá nádvoří, pusté ambity a vyvanulé konírny uchystal.

Odpověď: Z velké části je vložil do rukou času, který na nich mohl nerušeně hodovat desítky let (a leckde hoduje posud), částečně je vydal do kruté „správy“ těm, kteří nim neměli žádný vztah (zvláště ve vysídlených Sudetech se řada zámků proměnila po roce 1948 v kasárna), další hradý a zámky pak sloužily výrazně jinému účelu, než k jakému byly zbudovány (nejrůznější sklady, ústavy pro choromyslné). Z několika vybraných fešáků (šlo o přibližně 150 vybraných objektů) udělal stát luxusní skanzeny, které si ponechal ve výhradní péči. Ty proměnil v blýskavou fasádu zakrývající celkovou bídu péče o památky, jejichž osud mu byl dokonale lhostejný, pokud ovšem pro něj nepředstavovaly rovnou symboly toho třídního zla, které je třeba mýtít. Z nich se zhruba třetina vrátila během deseti polistopadových let v restituci původním majitelům. (O restitucích mluvíme obsáhle v další části kauzy s PhDr. Marií Mžykovou, která je na Státním ústavu památkové péče /SÚPP/ po sedm let řídila.)

MARTIN REINER

by měly žít!

„Pokud jde o zbývající zhruba stovku hradů a zámků, nesouhlasím s názorem, že stát zákonitě je a musí být tím nejhorším pečovatelem,“ říká v dubnu roku 2000 ředitel Státního ústavu památkové péče, PhDr. Josef Štulc.

Moje námitka, že stát už nemá dost peněz ani na údržbu těch několika posledních mohykánů, neobstojí.

„Chtěl bych citovat velmi moudrá slova,“ odvětí dr. Štulc, „která mi řekl dnešní slovinský velvyslanec v Praze, takto specialista na dílo architekta Josipa Plečnika: *„Nejlepším spojencem skutečně ohleduplné konzervace památek je chudoba.“* A měl pravdu, protože skutečně bohatství v Bavorsku ničí památky možná víc než chudoba.“

Je zřejmé, že zde znalec a teoretik památkové péče pléduje pro citlivé uchování „krásy stáří“ proti německy důkladnému přístupu k opravám, které mění památky v „dokonale čisté, vypulírované, ale naprosto sterilní, citově chudé a zpravidla neautentické kašírky“. Přesto je takový názor pozoruhodný – a napovídá to, co nám později dr. Štulc ještě několikrát různými způsoby potvrdí: V této nešťastné zemi stojí na jedné straně malá skupinka zasvěcenců, která hájí do posledního dechu památkový ráj proti hordám primitivů schopných odvézt Karlštejn za babku do Korutan, nebo ho alespoň v krátkém čase proměnit v papundeklový Disneyland.

Vedle toho jiný památkář, PhDr. Jiří Paukert (čtyřicet let v oboru), říká:

„Nelze si dělat iluze. Myslím, že prakticky každý společenský pořádek udržovaný a nesený vlastní mocí – a někdy i pocitem všemoci a arogance – je především politikum a v jeho rámci se v politikum mění i nebohé památky. Dnešní památková péče má své neméně závažné trhliny, než je měla „péče“ i péče režimu minulého. Srovná-li kdo jednou opravdu nezávisle, s odstupem a bez tendence, počet zničených a zdevastovaných památek v tom či onom režimu... Nechtěl bych být u toho bilancování.“

Třetí, nezaujaté straně z těchto výroků, jež ani vytržením z určitého kontextu nejsou zkresleny v podstatě své výpovědní hodnoty, vyplývá následující:

- 1) Památková péče měla v minulosti „závažné trhliny“, ta současná však není o nic lepší.
- 2) Nedostatek peněz není hlavním problémem: Kdyby jich totiž bylo víc, byly by na tom památky hůře než nyní.
- 3) Předlistopadoví památkáři (o jejichž teoretické zdatnosti přitom není třeba pochybovat) se snaží zakonzervovat dosavadní stav a status památkové péče, jsouce přesvědčeni o tom, že jakákoli změna bude k horšímu.

Nebo jsem to všechno pochopil špatně?

„Nový zákon o památkové péči dosud není a já jsem tomu rád, protože zde není šance, že by dal účinnější nástroje k ochraně památek než ten starý. Ministerstvo kultury počítá s tím, že zákon předloží do konce letošního roku, ale vzhledem k informacím, které prozatím mám, tak asi neprojde.“

Tolik ředitel SÚPP, dr. Štulc.

Jen na okraj: Nový zákon o ochraně památkové péče se „přijímal“ velmi intenzivně už v roce 1991, kdy jsem shodou okolností pracoval na ministerstvu kultury, a již tehdy narazil na hradbu tvořenou slovem i těly „starých“ památkářů. Od té doby uplynulo téměř deset let, ale z výše citovaných slov dr. Štulce plyne, že konzervativci mají stále dost sil na to, aby ještě i deset let po Listopadu přijetí nového zákona zabránili.

Co by se vlastně přijetím novely starého zákona o památkové péči změnilo?

Tou nejpatrnější změnou by podle návrhu novely mělo být zejména oslabení kompetencí

Kauza: Hrady, zámky, kasteláni

státního i sedmi krajských ústavů památkové péče. A teď, babo, (proz)rad: Jde v tomto boji – jak se v Čechách vždy bystře soudí – jen o koryta, nebo jsou konzervativci skutečně tak zděšení představou, co by se dělo po předání kompetencí na nižší instance?

Dr. Štulc: „Na to, co přežilo apokalypsu komunistického vyvlastňování a co přežilo další razantní a revoluční majetkové změny po listopadu '89, pohlížím jako na národní rodinné stříbro, které už by nemělo být vystavováno jakýmkoli dalším rizikům. Takže nejsem ani zastáncem myšlenky předat tyto objekty do majetku Vyššího územně-správním celkům (VÚSC). Tím se totiž stát zbavuje jediného prostředku, který mu umožňuje ještě i v budoucnu do památkové péče účinně zasahovat. VÚSC by samozřejmě velmi rychle zjistily, že památky jsou pro ně spíše břemeno než zisk, a nic by jim pak nezabránilo převést tento svůj majetek na obce – a pak by už nastal proces, který známe: Obce prodají spekulantovi objekt za babku, spekulant ho dá jako zástavní majetek za úvěr bance, společnost, která toto provedla, se v zápětí rozpadne, peníze jsou pryč a objekt zatížený dluhem u banky i nadále chátrá. Je to smutné, že to tak říkám, ale v dnešní době morální devastace společnosti, kdy řada lidí zneužívá díry v legislativě, takže neporušuje zákon a přesto dovede vytunelovat obrovské majetky původně státní, bych tuto složku národního bohatství, která je nenahraditelná, nevystavoval žádnému podobnému riziku.“

To, co říká pan ředitel Štulc, není jen smutné, to je vize jako z Hitchcocka. A – s prominutím – demagogie jak Brno. Nejde tu vůbec o to počítat, kolik zchátralých, obcím (většinou už v dávné minulosti) do péče svěřených objektů se v posledních deseti letech stalo předmětem podobných spekulací – a kolik naopak došlo zvelebení. Osobně znám jak spekulanta, který se alespoň pokusil provést něco podobného s jedním moravským zámekem, tak českého emigranta, který koupil za nějakých šest či sedm milionů ke zkáze odsouzený zámeček v malé severočeské obci, a následně ho desetinásobnou investicí (peníze získal spekulacemi na burze se zlatem) vrátil do světa živých. Ovšem – kdyby památkáři mohli, určitě by mu zabránili udělat v přízemí objektu bazén. Možná by si to pan milionář s koupí v takovém případě pomyslel – a barák mohl být zachráněn. Mohl se během několika let samovolně rozpadnout; památkově by při tom zůstal dokonale autentický.

Z pohledu konzervativních památkářů je taková varianta zjevně přijatelnější.

Ostatně připomeňme si – vzdor tomu, že současné památkáře nelze hnát k odpovědnosti za to, co se dělo v době, kdy byli dětmi – situaci v Československu před čtyřiceti, pětáctičetiletými. Měl stát vždycky takovou rozechvělou starost o osud **všech** památek u nás?

Tedy: Je nesporné, že některé zříceniny jsou ve stavu „zřícení“ už stovky let a že další objekty chátrají zdárně od konce baroka (velká vlna emigrací protestantské šlechty po Bílé hoře). Že šlechtě se nijak zvlášť nedvořila ani Masarykova demokracie (viz zákon zakazující pod tvrdými sankcemi veřejné užívání šlechtických titulů) a že Benešovy poválečné dekrety a bezprostředně následující (ostatně leckdy i předcházející) divoké konfiskace (rozuměj rozkrádání někdejšího šlechtického majetku lůzou) věci nevylepší. Pak už ale úřadoval dnes tolik pečlivý stát a dlužno jen smeknout před tím, jak dokázali komunisté v oblasti památkové péče téměř vše podstatné zařídit ještě před únorovým pučem.

Už 16. května 1946 byl přijat zákon č. 137/46 Sb., kterým byla většina významných stavebních památek definitivně (v návaznosti na Benešův konfiskační dekret) prohlášena za národní kulturní majetek. Už 1. února 1947 zahajuje svou oficiální činnost Národní kulturní komise (NKK), která pod vedením dr. Zdeňka Wirtha rozhodne, které z více než dvou tisíc postupně zabavených objektů jsou hodny pozornosti pracujícího lidu – a které objekty tím pádem půjdou de facto na porážku. Už 11. července 1947 je přijat zákon č. 142/47 Sb., který dokončuje pozemkovou reformu, tedy konfiskaci veškeré hospodářské půdy, bez níž přestávají být hrady a zámky životaschopnými jednotkami. A ještě takový zajímavý detail: O den dříve, 10. července 1947, byl přijat zákon č. 143/47 Sb. – o převodu vlastnictví hlubocké a českokrumlovské větve Schwarzenbergů do rukou lidového státu. Šlo o tentýž majetek, který už v roce 1942 zkonfiskovali stejnému rodu Němci za důsledně pročeské chování před válkou a během ní (ostatně velmi konkrétně prokazatelné; viz třeba nemalou finanční částku, kterou věnovali Schwarzenbergové českému státu v roce 1938 jako příspěvek na obranu státu)... Inu, bylo to obzvlášť vydařené a úrodné léto.

V čem činnost NKK spočívala? Stručně řečeno: Byly vybrány nejzajímavější a většinou i nejzachovalejší hrady, zámky a kláštery (pří-

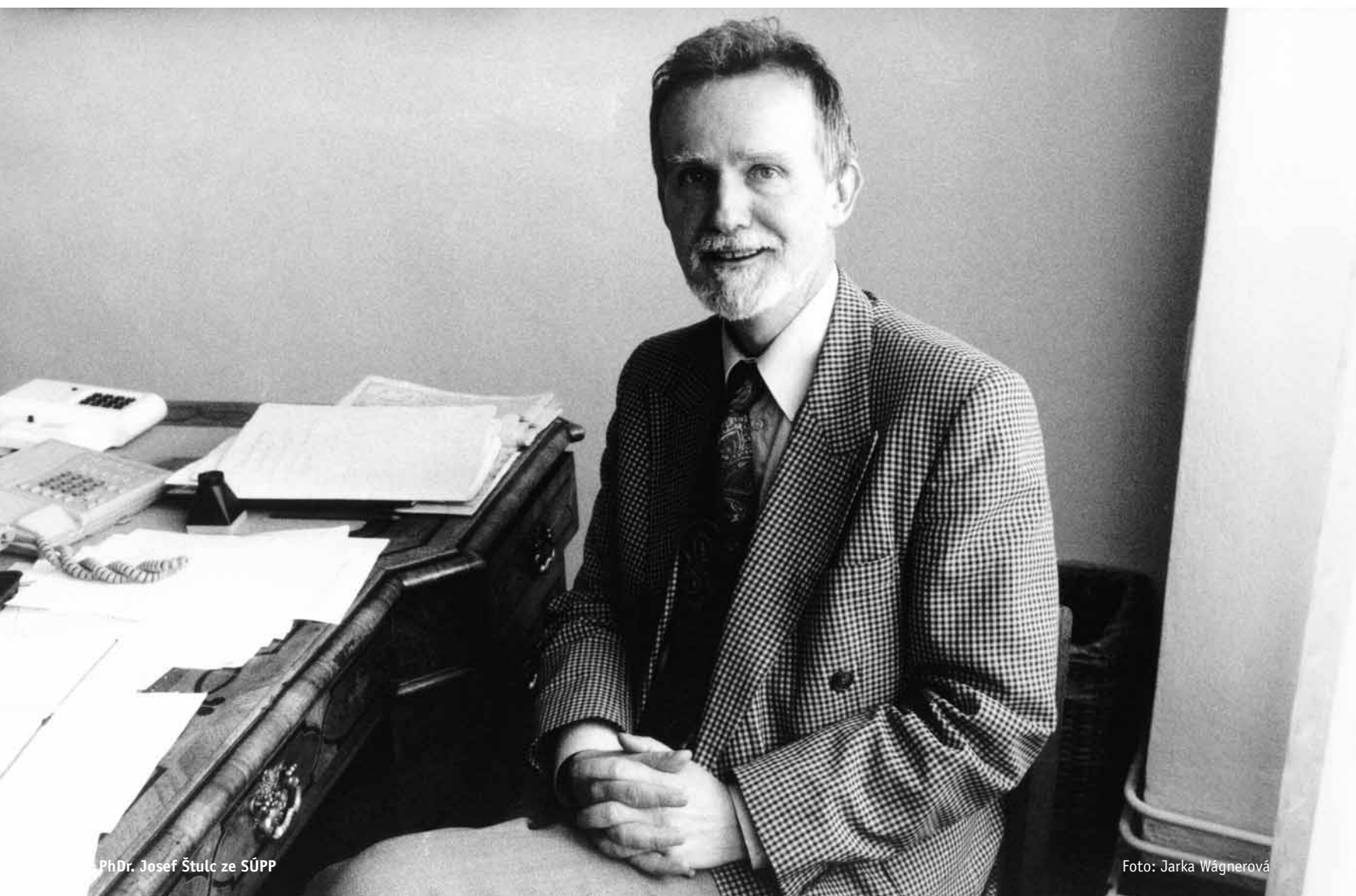
slušníci všemožných řádů byli ve dvou vlnách v dubnu a na sklonku léta r. 1950 umístěni ve své většině v komunistických věznicích) a ty byly následně vybavovány mobiliářem ze všech ostatních objektů, které to štěstí neměly. Nelze popřít, že stát uchystal pracujícímu lidu hostinu, na níž stálo za to konzumovat jen ty nejoblíbenější kousky: Zahraniční památkáři nám dodnes závidí skvělou vybavenost zhruba 150 památkových objektů, o něž byl stát ochoten pečovat.

Dlužno říct, že role NKK a Zdeňka Wirtha (dalšího nesporného odborníka v oboru) v jejím čele není objektivně zhodnocena dodnes. Jedni tvrdí, že Wirth udělal v celé věci vše, co mohl, a že je pouze jeho zásluhou, že alespoň oněch zmíněných přibližně 150 objektů přežilo dodnes s víceméně dobrou péčí, jiní říkají, že je osobně vinen ve věci nevyčíslitelných kulturních ztrát. Možná se brzy dozvíme víc: Jeden z probíhajících ministerských grantů se totiž zabývá právě touto problematikou.

Už teď je ale jasné, že i svozy, které nařídila NKK, probíhaly velmi často obdobně jako živelné plenění po roce 1945. Historický nábytek se házel „před barák“ na jednu hromadu, vzácné archiválie se nakládaly vidlemi na valník – to věru nejsou imperialistické pohádky. Těžko říct, co by k tomu řekli oni zahraniční památkáři, na něž těch pár desítek do současnosti prokrmovaných objektů dělá takový dojem. Spekulovat o reakcích ale nemusíme v případě někdejšího roudnického archiváře Jeřábka, který musel pár dnů před Vánoce 1949 přihlížet „převzetí“ lobkovického zámku československým státem. Poté, co viděl, jak několikadenní dešť nenávratně ničí na valník naházené papežské a královské listiny, spáchal sebevraždu.

Tvářit se – navíc po tom všem, co se v minulosti stalo – že teprve teď hrozí památkovému fondu naprostá devastace díky všudypřítomným tunelářům a zbohatlickým strupům, případně připitomělým regionálním funkcionářům, je samozřejmě ryzí pokrytectví. Výtka pokrytectví míří na stát, jenže: Co to znamená, řekneme-li, že se stát chová pokrytecky? Samozřejmě nic. Jeden z jeho reprezentantů v této záležitosti, tedy ředitel SÚPP, je člověk, o jehož kladném vztahu k památkám nelze pochybovat. Památky jsou navíc nejen zdrojem jeho obživy; je to i jeho celoživotní hobby – a tak trochu i hračka, kterou by teď rád schoval, přinejmenším do doby, než dojde společnost náležitě mravní obrody... To jest dokdy asi?

PhDr. Josef Štulc ze SÚPP

Foto: Jarka Wágnerová

„Transformace správy památek by uvolnila tvořivý realizační potenciál lidí, který je blokován institucí a jejími těžkopádnými principy. Mám letité zkušenosti s byrokratickým aparátem památkového ústavu, odborně školeným a pracujícím s vysokou mírou dělby práce. Spolehlivě mimo jiné zajišťuje správnou činnost a poskytuje přitom – zjednodušeně řečeno – našim památkám a jejich správcům ochranu a relativní bezpečí. Nicméně je tu i jiná stránka věci, významově převažující, s níž se myslím setkáváme všichni. Personálně přetížený byrokratický stroj chrlí naddimenzovaná nařízení a rozhodnutí – často bez ohledu na měnící se realitu a někdy i v přímém rozporu s ní – a úzkostlivě, s rutinní virtuozitou usiluje o respektování obecných pravidel a o formální disciplínu.“

Takto diplomatically, přitom však zcela nedvojznačně, promluvil v říjnu 1994 na památkářské konferenci v Jindřichově Hradci Karel Janíček, již zmíněný nestor mezi českými a moravskými kastelány, ve svém příspěvku na téma (již tehdy připravovaného, leč stále nedotaženého) „odloučení přímých správ památkových objektů od mateřských památkových ústavů a jejich následného osamostatnění“. Jako jeho žádoucí výsledek předpokládal ve stejném příspěvku „samostatné památkové objekty fungující jako jednotlivé subjekty nebo eventuelně sdružené do menších celků“.

Co na takovou vizi říká v dubnu r. 2000 ředitel Státního ústavu památkové péče, dr. Štulc?

„Výsledek, který předvídám na základě svých trpkých zkušeností je ten, že do roka by byl vyprodán mobiliář, dotyčné s. r. o. by se rozpadlo a jeho napakovaní členové by byli v zahraničí.“ Čili stará, známá písnička.

Co si o tom asi mohou myslet mnozí kasteláni, jejichž naprosto věrohodné konfese, svědčící o oddanosti „svému“ objektu, hraničící občas až s fanatismem, přinášíme v této kauze o kousek dál?

Na dané téma pro změnu kastelán západočeského zámku Kozel, Karel Bobek:

„Já po svých dvacetiletých zkušenostech vidím v té věci minimálně dva problémy. Jsem přesvědčen, že by bylo správné oddělit jednotlivé objekty od Památkové péče a není pravda ani to, že by jednotlivé hrady a zámky nemohly existovat samostatně třeba jako s. r. o. Většina kastelánů je pro tuto samostatnost, ale upřímně: Když jsem na jednom společném setkání, které jsme kvůli tomu zorganizovali, slyšel, jak mlhavé jsou jejich představy o tom, co by museli převzít za odpovědnost, tak jsem viděl, že by to asi moc nešlo. Ale zase vím, že to je

Kauza: Hrady, zámky, kasteláni

Karel Bobek ze zámku Kozel

Foto: Jarka Wágnerová

všechno v konkrétních lidech. Někteří jsou připraveni a ochotni něco udělat, třeba kolega Váňa – ředitel Středočeského krajského památkáku a jeho paní, dnes ředitelka správy hradů Bouzovska. Teď je v celé věci navíc nový problém: Obava, že hrady a zámky připadnou na vyšší územně správní celky, která způsobila, že se všichni opět přimkli k Památkovým ústavům.“

Kastelána, který má mezi kolegy pověst zkušeného a schopného manažera, se ptáme dál:

„Ekonomická soběstačnost objektu,“ říká nám pan Bobek, „je asi ideálem všech, kteří se v téhle branži pohybují, ale představa, že by mohli jít o nějaký zlatý důl, je naprosto lichá. Snad na Karlštejně, Konopišti... dohromady je takových objektů ale v zemi jen pár. Rozpočet tady na Kozlu je asi 2,5 milionu korun v provozních prostředcích – a my toho 2,5 milionu vydělá-

me, takže jako příspěvková organizace už nedostanu od státu nic.

Tak 1,5 milionu získáme na vstupném, z něhož nemusíme odvádět daň – ale tady prostor pro nějakou cenovou, nebo početní expanzi v podstatě není. A zhruba milion máme z vedlejší činnosti. A tady samozřejmě prostor pro vytváření dalších příjmů je. Nepochybuji o tom, že každá památka má svá nedotknutelná místa, zároveň je ale u každé prostor pro vytvoření jakési infrastruktury; vždyť hospodářské budovy náležely i v minulosti zcela samozřejmě k hradům a zámkům. Pokud se tedy v současnosti pořádají v hradních a zámeckých kaplích svatby, pokud se v reprezentativních prostorách objektů pořádají kongresy a semináře bohatých firem, není to žádná exhibice, ale naprosto normální snaha učinit z hradů a zámků zase soběstačné jednotky, jimiž bývaly v minulosti. V tomto ohledu ale vedeme bezmála donkichotský

boj. Jeden čas se zdálo, že zajímavé příjmy by mohly objektu plynout z různého filmování, tedy z pronájmů prostor, ale loni řekli šmytec – a ty peníze nám vzali. Čili další demotivující moment. Stát sám peníze nemá, ale vydělat vám je nedovolí.“

Jako obvykle: Většina otázek, které si tu kládeme, volá po odpovědi v podobě mnohastránkového elaborátu. Vzdor tomu si zkusme v závěru odpovědět na několik otázek jasně a zpříma.

Má opravdu tento stát ještě nějakou motivaci držet ve své správě – a tedy nezbytně i financovat – především ideologicky motivované konfiskáty někdejšího puče?

Naprosto nemá. Chce-li si ponechat několik objektů k reprezentativním účelům, ať je má.

Mají být památkovým ústavům ponechány kompetence, které svým rozsahem neodpovídají jejich ekonomickým možnostem?

Ne. Správným řešením by patrně byla legislativní provázanost stávajících památek (či spíše jejich byrokraticky uměřenějších potomků; snad dokonce jen jednotlivých odborníků) s nižšími samosprávnými jednotkami památkových objektů.

Lze v diskusi o budoucnosti památkové péče u nás argumentovat dítami v legislativě umožňujícími tunelování čehokoli kýmkoli?

Nikoli. Stát, který není schopen záležitosti, na nichž má zájem a v nichž si chce podržet určitý vliv, podepřít legislativně, je zbytečný. To se jaksi dvojjedině týká i těch, kteří jej v konkrétních záležitostech reprezentují.

Je správný předpoklad, že kromě několika desítek, či stovek „opravdu poctivých“ odborníků, se v této zemi zajímají o památky už pouze spekulanti, tuneláři a kulturní indolenti?

Ne. Naopak je téměř jisté, že pokud budou vytvořena pravidla (říká se tomu taky „legislativní rámec“), lidé místně příslušní budou v drtivé většině s lehou pochopitelnou hrdostí „své“ hrady a zámky podporovat. Dokladů tohoto tvrzení existuje i při současné legislativní bídě (kupř. zákon o neziskových organizacích ve stávající podobě) dlouhá řada.

Má autor tohoto textu v památkových ústavech řadu známých, neřkuli přátel?

Ano.

Uvědomuje si autor tohoto textu, že existuje dlouhá řada oprávněných námitek, které umožňují dívat se na věc i jinak? A zná alespoň některé z nich?

Ano. Ano.

Trvá přesto ve věcech výše uvedených na svém?

Ano. Důvodně.

Jsou eventuální změny v pojetí památkové péče u nás riskantní?

Ano. Riskantní je totiž dokonce i vylézt ráno z postele. Pokud jde o autora tohoto textu, už několikrát takové riziko podstoupil – a žije!

I naše hrady a zámky by měly především: žít!

J I Ř Í K U B Ě N A

Odér jeho šarmu...

V roce 1959 už žádný „původní majitel“ na některém z našich – tehdy asi dvaceti – jihomoravských státních hradů a zámků prakticky nežil: S jedinou výjimkou staříčkého majorátního pána na zámku v Boskovicích, Alfonsa hraběte Mensdorff-Pouilly, který natolik proslul svým nebojácným odporem proti okupantům a důsledně pročeským smýšlením, že i sami komunisté mu museli vyhradit jakýsi statut čestné výjimky – a v několika méně reprezentativních prostorách piana nobile jej i s jeho početnou rodinou nechávali dožít. Náš boskovický hrabě byl samozřejmě zosobněná legenda a, pokud vím, styk našeho „načalstva“ s ním probíhal na velmi přátelské, lidské úrovni: Ze strany nás památkářů určitě bez jakéhokoliv naparování. Roztomilá a vervní kastelánka paní Koudelková, nezapomenutelná „Jenůfka“, pak s Mensdorffovy zacházela nejinak než s vlastní rodinou – v přirozené oddanosti a úctě. Hrabě sám zachovával ke všem činovníkům, a tedy i k nám památkářům, chápající, značně nadhledový, ženerózní – a vůči režimu i někdy lehce, ale nikdy lacině ironický – přístup anebo i odstup. Byla to osobnost a kolem něj se kromě aury jeho pravosti šířil do všech stran i neodolatelný odér jeho šarmu: vzdor svému věku krásný, dá se říci čím dál krásnější člověk.

Trochu jiný – a ne bez tragické příchuti – byl případ mladého knížete Hugo Salma z Rájce nad Svitavou, který až do počátku šedesátých let – až do nešťastné krádeže obrazů na rájeckém zámku – byl – jako samojediný z rodiny – trpěn v podkrovním patře na jakémsi pololegálním výminku: Jeho mamince, kněžně a starohraběnce i sestřím komtesám Salmovým se totiž podařilo včas utéci, zatímco chlapec, zaměstnaný prací v blanenských ČKD, u nás beznadějně uvízl jako zástava, a byl až po řadě let nakonec propuštěn po odporném handrkování s tehdejší režimem: Pamatuji si jen, že – z počátku i z oné krádeže obrazů podezíraný – Hugo, se kterým jsme se trochu spřátelili, si nakonec, přes všechnu snahu nás památkářů, nesměl odvézt vůbec nic, ani ty nejsukromější věci: Byla to hanba, se kterou se dodnes nemohu smířit. On ale stál – pamatuji se, jak jsme se loučili na zastávce vlaku v Rájci Jestřebí, kam mne šel ještě naposled doprovodit – jako ztělesněná velkorysost a urozenost, zíraje do nejisté budoucnosti s lehce melancholickým úsměvem kolem rtů, ale s jasnými, čistými očima. Ta budoucnost žel bohu ani v Rakousku nebyla pro něj nejlepší: Brzo zemřel na zákeřnou nemoc, ale stačil ještě přivést na svět nového majorátního pána; šlechta, jak známo, myslí ve staletích – ne v desetiletích, jako my.

(Úryvek z textu *Na Poušti I V Babylonu*)

Kauza: Hrady, zámky, kasteláni

V Brožík: *Don Quijote*

Paříž, 1870

Ze sbírek ratměřického zámku

Od roku 1990 dochází v České republice k zásadní transformaci majetku a správy hradů, zámků a jejich vnitřního vybavení (mobiliárních fondů), do doby restitucí spravovaných sedmi regionálními památkovými ústavy, v menší míře vlastivědnými muzei, ojediněle pak okresními správami (národními výbory).

Na území naší republiky je zaznamenáno 2 032 dochovaných šlechtických sídel (zejména 331 hradů a hradních zřícenin, 1 446 zámků, 200 tvrzí a bývalých klášterů proměněných v zámecká sídla), přičemž do roku 1989 existovala síť 154 veřejnosti zpřístupněných hradů, zámků a klášterů. Úhrnně bylo v těchto objektech dochováno přes 750 000 sbírkových předmětů a také část dokladového a archivního materiálu. Od roku 1990 došlo postupně k přijetí restitučních zákonů (zejména zákonů o zmírnění následků některých majetkových křivd, o mimosoudních rehabilitacích a úpravě vztahu k půdě a jinému zemědělskému majetku), na jejichž základě bylo vzneseno přes 300 žádostí (oprávněných i neoprávněných, jež jsou v řadě případů předmětem soudního řízení).

Restituce *aneb* Mám Vám říkat princí?

(Rozhovor Martina Reibera s Marií Mžkovou)

Nejpovolnější osobou ve věci restitucí zabaveného šlechtického majetku je u nás PhDr. Marie Mžková, historička umění, vydavatelka a šéfredaktorka časopisu Cour d'honneur, kurátorka řady výstav především výtvarného umění, někdejší zástupkyně ČR v Radě Evropy. V letech 1990-1997 vedla ve Státním ústavu památkové péče oddělení hradů a zámků, které v podstatě určovalo metodiku vydávání majetků movitých i nemovitých.

Nejdřív se vám musím přiznat, že mě téma restituce – a zvláště v současnosti – už vůbec nebaví, protože je to téma především politické, velice labilní v tom kterém čase – a mám dojem, že momentálně je situace okolo restitucí úplně nejhorší, jaká tu kdy byla... Mám k dispozici velice čerstvou – a ještě neověřenou – zprávu, že jedna šlechtická rodina prodává svůj nedávno nabytý majetek, což je samozřejmě katastrofa, ale vychází to bohužel ze situace, jaká u nás právě je. Je mi jasné, že se spousta rodin domnívala, že se jim tady po listopadových změnách otevřou velké obzory, a že když se vrátí do prostředí, které o nich má silné historické povědomí, tak že jim vyjdou všichni vstříc.

Když jsem na počátku 90. let mluvila třeba se starou paní Lobkowiczovou nebo s Williamem Lobkowiczem, který se v podstatě podujal všech restitučních záležitostí spojených s jejich rodinou, tak jsem jasně vnímala a cítila, že jejich plány a záměry tady u nás jsou veliké. Na počátku devadesátých let jim takové představy ještě mohly vydržet, protože – alespoň podle mé zkušenosti – se setkávali většinou s velkou vstřícností. Není se čemu divit, všichni jsme na ně byli zvědaví, bylo to nové, a jak si vzpomínám, tak i často zahalené do takového roztomile romantického hávu: William Lobkowicz strávil u mě v kanceláři v počátku restitucí nějakých čtrnáct dní, když se snažil dohledat rodinný mobiliář, a já se ho žertem ptala: „Jak Vám mám vlastně říkat? Princí?“ A on se čertil: „No to ať vás ani nenapadne! Tak mi říkají strýčkové z Německa: To je pořád ‚Ty seš princ – a musíš se podle toho chovat.‘ Ale já žiju v Americe a tam nic takového neplatí.“

Jenže to bylo na začátku. Teď už pocitově úplně obrátil, teď už se vůbec nestydí říct, že je

Foto: Jarka Wágnerová

„pan kníže“ – ale nedivím se. V současném znovu silně levicovém ovzduší, kdy se na různá významná místa dostali po nějaký čas chytře skrytí konjunkturalisté, už se leckde dělá proti dalšímu průběhu restitucí, co jen jde. V takovém prostředí i někdejší vstřícnost mnoha obyčejných lidí bere za své.

No vidíte: A já se chtěl zrovna zeptat, jestli by nebylo lepší „opravit“ zákon a vrátit šlechtě úplně všechno? Proč dělat nějakou hranici a kde vlastně?

To je pěkné, že se takto ptáte. Já totiž musela po většinu těch let, co jsem restituce řídila, čelit spíš dotazům, proč jsem jako státní úředník

PhDr. Marie Mžková, Csc.

Od počátku 70. let měla zákaz působení v kultuře na Moravě. Už v té době pořádala výstavy zakázaných autorů, později nastoupila v Praze na památkový ústav, kde začala pracovat na rozsáhlé evidenční zámeckých sbírek. Hned v roce 1990 začala přednášet na katedře dějin umění Evropské malířství 19. století, České malířství 19. století, Muzejnictví a Umělecké řemeslo. V téže době začala pracovat v Radě Evropy ve Štrasburku, kde byla členkou týmu odborníků na historický interiér. V roce 1997 založila časopis Hrad a zámky v Čechách a na Moravě, který začal vycházet pod hlavičkou Státního ústavu památkové péče. Později začala vydávat soukromě revue Cour d'honneur.

Kauza: Hrad, zámek, kasteláni

přispívala k vracení majetku, když prý nebylo podle zákona úplně nezbytně nutné jej vydat, a z některých kruhů dodnes slyším výčitky na téma, že jsem „připustila vracení majetku“. Zákon totiž říkal, že žadatel o navrácení majetku musí ve lhůtě půl roku lokalizovat své sbírky. Jenže po masivních svozech a přesunech majetků na konci 40. a počátku 50. let, kdy docházelo k tomu, že třeba jediná sbírka byla rozvezena na nějakých čtyřiaadvacet míst v republice,

by se původní vlastníci bez naší pomoci opravdu asi těžko orientovali. Oni jednoduše nevěděli, kde své věci mají, a tak přicházeli sem do ústavu, kde jsem po revoluci spoluzakládala nové oddělení hradů a zámků, a žádali nás o pomoc. Byla to navíc šťastná shoda okolností: Já jsem si totiž už za minulého režimu dělala evidenci rozptýlených sbírek a pokoušela jsem se identifikovat jednotlivé

soubory. O nějakých restitucích jsme tehdy samozřejmě neměli nikdo ani ponětí, ale právě díky tomu jsme pak byli vcelku připraveni tyto věci vydat. Otázku, zda poskytovat důležité informace nebo ne, nebylo tak úplně jednoduché zodpovědět, protože k existujícím restitučním zákonům nebyly stanoveny prováděcí předpisy a záleželo tudíž čistě na našem rozhodnutí. Já jako historik jsem razila teorii, že by se věci měly vrátit na svoje původní místo, a plně jsem tuto verzi podporovala. To je fakt. Vcelku typický příklad z té doby: Přišel za mnou jistý baron, že by potřeboval poradit. Získal v restituci zámek a chtěl by ho vybavit alespoň nějakým mobiliářem – a jestli by nešlo zapůjčit něco ze státních sbírek. Já se ho zeptala, zda nemá své vlastní sbírky, a on mi odpověděl, že mu všechno rozkradli. Takže jsme šli do kartotéky, našli jsme lokaci některých věcí z jeho původní sbírky, on si o ně zažádal a dostal je zpátky. Naše rozhodnutí, jak v těchto věcech postupovat, tedy bylo pro řadu restituentů velmi důležité a provázela ho tady u nás často velmi hustá atmosféra a spousta velkých dohadů na téma prospěchu, který z toho mám. Samozřejmě, že

jediný prospěch, který jsme z toho tady v oddělení všichni měli, byl ten, že jsme se poznali se spoustou zajímavých lidí.

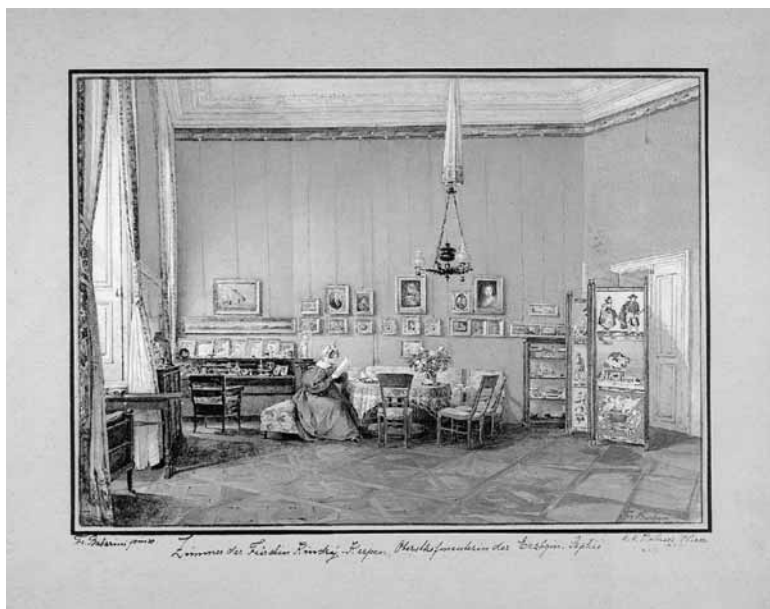
Celkem předpokládám, že na tak viditelném a exponovaném místě by se jen šílenec pokoušel nějak přímo ze své pozice profitovat. Nicméně bych si tipnul, že díky lukrativním známostem, které z té doby máte, můžete třeba vydávat tak skvělý (a finančně jistě hodně nákladný) časopis o životě šlechty, jakým je Cour d'honneur...

Jestli máte na mysli finanční podporu ze strany šlechtických rodin, tak si to malujete zbytečně na růžovo. Na první číslo jsem dostala určitou částku od knížete Liechtensteina (*Číslo se pochopitelně výraznou měrou věnuje rodu Liechtensteinů a jejich majetku u nás*, pozn. red.), ale jinak? Rohanové (*o nich se hodně píše v dalším čísle*, pozn. red.), ti rozhodně nepřispěli. Ti si koupili dva časopisy. A ty jsem jim opravdu prodala! Takže takový je skutečný život časopisu Cour d'honneur.

Pojďme ještě zpět k mé předchozí otázce. Já mám pocit, že tak chudému státu, jako je Česká republika, by se mohlo leda ulevit, kdyby daleko větší množství památkových objektů převzaly alespoň ty šlechtické rody, které jsou pořád ekonomicky celkem silné. Navíc podle zkušenosti z dosavadního průběhu restitucí, kdy takřka všichni restituenti ponechali vrácené majetky dál přístupné veřejnosti, lze předpokládat, že by nebyl krácen ani tzv. lid, v jehož jménu se tu po léta památky spravovaly...

Většina restituentů ponechává objekty dál přístupné veřejnosti, vždyť je to zpravidla jediný stabilní zdroj příjmů spojený přímo s existencí hradu či zámku. Smutnou výjimkou je třeba zámek Skalka, který po restituci staronový majitel zavřel, a pokud vím, tak není veřejnosti přístupný ani dnes. A velmi smutný případ je také nádherný rokokový zámek Nové Hradky u Vysokého Mýta, který dostali zpátky dva velmi inteligentní a velmi staří pánové, mám dojem, že jim nechybělo moc do stovky, kteří přišli z Ameriky, ale následně nechali objekt bez dozoru, nikdo se o něj nestaral – a dnes je z velké části rozkradený a stává se z něj pomalu ruina.

Jinak je ale váš „ekonomický argument“ správný a myslím si, že sehrál důležitou roli i na počátku, kdy se restituce v podstatě proti vůli ODS prosadily v takovém rozsahu, v jakém nakonec proběhly.

F. Barbarini: *Salon kněžny Kinské Čechy, kolem 1832*
Ze sbírek kostelecké větve Kinských

Erb rodu Kinských

Co se týká otázky proč něco ano a něco zase ne: Já osobně se domnívám, že je nutné respektovat určitou právní rovinu, která je v té věci historicky dána – a tím mám na mysli především tzv. těžký dekret (*Benešův prezidentský dekret 12/1945 Sb.*, pozn. red.), který je v restitučním zákonu chápán jako mezník. I když samozřejmě ponechává celou řadu otázek a nejasností. Jednak jsou případy, kdy údajná kolaborace některých šlechtických rodů je buď sporná, nebo komplikovaná tím, že třeba kolaborovala část rodiny, zatímco jiní její příslušníci zachránili spoustu našich lidí před koncentrákem. Nebo si vezme situaci, kdy dotyčný mohl jedním podpisem, kterému třeba ani nepřikládal přílišnou váhu, zachránit rodový majetek, který jeho předkové shromažďovali a ošetřovali po staletí. Z odpovědnosti vůči rodu to udělal.

Jaké hrady a zámky tedy přešly do rukou původních majitelů?

Státní ústav památkové péče měl na starost pouze zpřístupněné státní hrady a zámky, to znamená nějakých 150 objektů. Z toho se vraceo zhruba 30 %. Z těch známějších konkrétně třeba hrad Český Šternberk, který byl vrácen Zdeňkovi Šternberkovi, zámek Jezeří, který byl v dosti hrozném stavu vrácen Lobkowiczům, zámek v Kostelci nad Orlicí, vrácený Josefu Kinskému, známý Orlický nad Vltavou, který dostal zpátky Karel Schwarzenberg, boskovický zámek se vracel rodině Mensdorffů-Pouilly, zámky Rychnov nad Kněžnou a Černíkovice byly vráceny Kryštofu Kolowratovi, Dymokury připadly zpět do majetku Theobaldu Černínovi. Vráceny byly hrady Kokořín, Kost, Litice, Střekov; tvrze Křepence nebo Tucharaz; zámky Častolovice, Doudleby, Chlumeck nad Cidlinou, Kaceřov, Mělník, Nelahozeves... Řada poměrně známých objektů, jako například Loket, Košumberk, Slavkov, Svojanov, přešla do majetku obcí. O tom, jak probíhaly restituce objektů, které nespádaly přímo pod státní správu – a těch samozřejmě byla většina – nemám příliš přehled.

Dvě „nepovedené“ restituce jste už zmínila. Jinak ale předpokládám, že většina nových majitelů má zájem – a snad i prostředky – objekty dále zvelebovat.

Mám opravdu dojem, že většina restitucí objektům velmi prospěla. Skvěle si počíná rod Mladotů v restituovaném Červeném Hrádku, totéž lze říct o panu Rajském, který dostal zámek Vilémov. Samozřejmě Karel Schwarzenberg nebo

Diana Phips-Sternbergová. Obdobně Josef Kinský, který dostal příšernou ruinu v Kostelci nad Orlicí. Zmiňuji ale samozřejmě jen ta místa, o nichž pozitivně vím; mou starostí bylo majetek vracet...

Zajímavé je, že některé rodiny podporují dokonce i ty objekty, které jim vráceny nebyly. Kastelán ze zámku Kozel mi říkal, jak ho navštěvuje paní hraběnka Waldsteinová a chválí ho, jak se jim pěkně o zámek stará...

Vím o tom a mohu říct, že takový vztah a přístup není výjimečný. Ty rodinné vazby k místu existují, což je z našeho pohledu jenom dobře, protože už samotná účast a občasná přítomnost někdejších majitelů z řad šlechty dělá objektu velmi slušnou propagaci a pomáhá nabalovat další aktivity, které mohou tomu zámku či hradu ekonomicky prospět. Například Rohanové organizovali třeba uvedení premiéry opery Gaetana Donizettiho *Marie z Rohanu*, to byla velká akce. Oni by i právě Waldsteinové nepochybně přispívali na obnovu a prezentaci třeba Mnichova Hradiště, ale tam jsou určité bariéry, které to neumožňují. Další příklad jsou Haugwitzové, kteří v Náměšti nad Oslavou velice často pořádají nějaké kulturní akce. Už zmínění Rohanové, když organizovali na Sychrově brzy po roce devadesát koncert na Západě dosti slavné klavírní virtuosky, tak pozvali své přátele z Paříže a z Londýna a vstupné bylo takové, že z výtěžku se pak opravila část fasády. Zámek sice zpátky nedostali, ale oni prozíravě doufají, že v budoucnosti k tomu ještě třeba dojít může, protože Rada evropské unie tento tlak vytváří.

Víte, když si tak pěkně o těch pěkných činech naší šlechty povídáme, tak to už snad zbývá, jen abych doznal, že jsem celkem nedávno podepsal monarchistickou výzvu Petra Placáka – slyšela jste o ní?

No, jsou to všechno takové hezké pohádky... Petra Placáka jsem zažila osobně jen jednou, ale bylo to zajímavé. Bylo to v době, kdy tady

C. Hummel: Karolina kněžna Lobkowiczová s dětmi Vídeň, 1806

Ze sbírek roudnické větve Lobkowiczů

Erb rodu Lobkowiczů

Kauza: Hrady, zámky, kasteláni

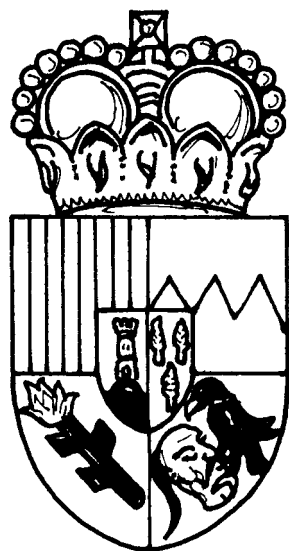
v čele jednoho monarchistického proudu „řá-
dil“ údajný hrabě Esterházy, který v novinách
tvrdil, že Schwarzenbergové jsou zrádci náro-
da, a urážel i Lobkowicze a další. A já se tehdy
čistě náhodou ocitla na nějakém jednání, kam
jsem přišla s hrabětem Kinským a kde právě
Petr Placák reagoval na ataky toho spolku.
A velmi se mi líbilo, jak mluvil, protože to bylo
poměrně racionální a navíc měl po ruce řadu

C. Croll: Zámek Jezeří v zimě

Čechy, 1841

Ze sbírek roudnické větve Lobkowiczů

Erb rodu Schwarzenbergů

dost zajímavých argu-
mentů, které jsem bra-
la... Jenže, jak říkám,
jakékoli monarchistic-
ké vize považuji za či-
rý idealismus, který
nelze v tomto prostře-
dí přivést ke skuteč-
nému životu a to už
z toho důvodu, že
v tomto národě je mi-
mořádně silně zakore-
něný a uhnízděný po-
cit rovnostářství. Mož-
ná je to tím, že tu
stojíme na jakési geo-
grafické i kulturní kři-
žovatce, takže typické
pro nás je jakési kos-
mopolitní lidství. Ví-
te, ono by to chtělo

navíc zapojit i do této věci trošku víc populis-
mu, protože takový dělník u piva, když ho
správně navedete, tak vám půjde na náměstí
hlasovat proti leccemu, tím chci říct, že se
vždycky nechá spíš strhnout k nějaké aktivitě
charakteru negace. Nechci říct, že u nás vůbec
neexistuje individualismus. Je tu, ale je takový
pokleslý, obecně tu málo lidí cítí pojem odpo-
vědnost, mravní výchova nefunguje, jak by mě-
la. Což bolševik samozřejmě dokonale utužil.

*Vy jste určitě přinejmenším v souvislosti se
všemi restitučními musela jít poměrně hluboko
i do četných historických souvislostí...
Když už jsme u těch pohádek: Dá se vysledovat
u některého ze stávajících šlechtických
rodů nějaký historicky nejednoznačnější „ná-
rok“ na případný český trůn?*

O něčem takovém se v podstatě příliš seriózně
hovořit nedá, ale jsou tu určité historické mo-
menty... Příkladně u nás nejznámější šlechtické
rody, jako jsou třeba Schwarzenbergové nebo
Lobkowiczové, setrvaly po Bílé hoře při katolic-
tví, čímž nejen zachránily, ale postupně i výraz-
ně rozšířily své majetky a svůj vliv, zatímco ne-

katolická šlechta odcházela do emigrace a při-
cházela jak o majetek, tak o vliv. Je-li tedy hu-
sitství, jako jedna z forem protestantismu, tak
významnou kapitolou českých dějin, tak lze
jev, které tu nastávaly v době pobělohorské,
určitým způsobem interpretovat. Podstatnější
ale asi je, jak si počínaly některé šlechtické rody
v novodobých českých dějinách, a tady lze být
zcela konkrétní. Zatímco už v průběhu 30. let
se některé rody přihlásily k programu expan-
zivní sudetoněmecké strany, tak naopak jiná
část představitelů české šlechty vyjádřila svoje
státoprávní vlastenectví jasně a důrazně – a to
i s vědomím nemalého rizika, které takový po-
stoj nesl. Z podnětu Zdenko Radslava Kinské-
ho, majitele zámku Chlumce nad Cidlinou,
sepsal orlický Karel Schwarzenberg deklaraci
věrnosti zemím Koruny České s nutností nepo-
rušitelnosti jejich hranic. Došlo také k finanční-
mu přispívání na obranu republiky, kdy napří-
klad hlubocký Adolf Schwarzenberg připsal
státu milion tehdejších korun a orlický Karel
250 000 korun. 18. září 1938 potom přednesli
zástupci české šlechty, vedeni mluvčím Františ-
kem Kinským z Kostelce nad Orlicí, tu zmíně-
nou deklaraci prezidentu republiky, tedy Bene-
šovi. Bylo to prohlášení o „vědomí zděděných
povinností k vlasti a státu“, kde se mluví zcela
jasně o odhodlání „domov předků hájit“. Text
tehdy podepsali Karel Schwarzenberg, Jan Lob-
kowicz, Zdenko Radslav Kinský, František Kin-
ský, Zdeněk Kolowrat, Rudolf Czernin, Leopold
Sternberg, Collorodo-Mansfeld, Karel Parish,
Jindřich Dobřenský, Hugo Strachwitz, Karel
Belcredi a později ještě Mikuláš Bubna-Litic.
Na majetek celé této skupiny pak byla samo-
zřejmě v roce 1942 z rozhodnutí Heydricha
uvalena nucená německá správa, která se rov-
nala de facto konfiskaci...

*Takže hlavním kandidátem na český trůn by
byl přece jen v současnosti nejznámější český
šlechtic Karel Jan Schwarzenberg, někdejší
Havlův kancléř?*

Mým favoritem je naprosto jednoznačně hrabě
Zdenko Šternberk. Nejen že pochází ze vždy
vzorného českého a obětavého rodu, ale přede-
vším je to velice důsledný a čestný člověk. Na-
víc je pořád ještě ve věku, kdy by mohl...

*Dobrá. A teď z pohádky ještě jednou na zem.
Protože je to však slovo závěrečné, tak bych
nepřišel hned přímo na břicho: Jak byste cha-
rakterizovala po deseti letech bohatých zku-
šeností současnou českou šlechtu?*

Pohled na východní část zámku Jezeří ve stavu devastace. Předpokládané náklady na rekonstrukci v roce 1990 činily 240 milionů korun.

Myslím si, že o většině představitelů té současné české šlechty platí totéž, co o šlechtě obecně. Je to vrstva lidí, kteří pěstují kulturu v tom nejlepším smyslu slova, tedy kulturu života vůbec, většinou jsou to lidé, kteří na sobě pracují, protože mají díky rodovým závazkům velmi silný pocit individuální odpovědnosti. K většinou zpravidla přistupují s velikým nadhledem, o čemž jsem se přesvědčila třeba i tehdy, když jsem se jednoho hraběte ptala, jak by reagoval, kdyby je nějaká další historická vlna o ten právě restituovaný majetek znovu připravila. Bylo z něj přímo cítit, že je na něco takového vnitřně připraven: On je prostě jen jeden článek rodu – a dějiny se valí dál.

Po svých prvních setkáních s nimi počátkem 90. let jsem ale ještě nedokázala úplně přesně rozlišit, jestli jsou tak ušlechtilí, nebo spíš tak odtržení od života, a tudíž naivní. Jako skeptik jsem byla dost dlouho přesvědčená spíš o tom druhém, ale když jsem si pak na vyhraněných případech postupně uvědomovala, že je to skutečně čestnost, obrovská tolerance a jakási vyrovnanost se světem, byla jsem z toho docela otřesená.

To celkem chápu – v dnešním velmi pragmatickém světě takový postoj může působit až bolestně, když jej člověk domýšlí do důsledku. Jinak jsem si ale vždycky říkal, že jeden z nejpodstatnějších rysů šlechty, tedy dědiců statků, byla možnost dělat tzv. zbytečné věci... To je právě třeba kulturu ve všech rozměrech toho slova.

Ale to máte i v umění. Přesně tento názor razím – a spousta mých kolegů o tom nechce vůbec slyšet. Když jsem dělala před časem jakési sociologické srovnání umění, tak se ukázalo, že nové proudy v moderním umění ve Francii prosadili v 70. letech 19. století především synáčkové z bohatých rodin, kteří si mohli dovolit různě experimentovat, zatímco akademici – zpravidla původně chudí hoši – se snažili dělat společenskou kariéru a konvenční postoj tudíž považovali za svou povinnost.

Děkuji za rozhovor. ■

Reprodukce a fotografie jsou převzaty z katalogu výstavy *Navrácené poklady. Restitutio in integrum* (ed. Marie Mžýková, 1994).

Erb rodu Šternberků

Kauza: Hradky, zámky, kasteláni

Převážně romantické mínění a pohled na věc u těch, kteří se na povolání kastelána dívají takříkajíc zpoza hradeb. Proti tomu něco, co bych nazval nejspíš vášnivým pragmatismem: Takoví jsou skuteční, živí kasteláni. Namnoze jde o podivíny, jejichž vztah k objektu, kde „kralují“, stojí vysoko nade vším – nad vztahem k jiným lidem, nad vlastním zdravím...

Jeden z nich napsal mimořádně zajímavou knihu: Deník kastelána. Jde – přestože název se to snaží zastříť – o beletrii, ale... Prý je všechno pravda. Ostatně o čemsi vypovídá i fakt, že dotyčný kastelán nechce ani za nic vyzradit, o jaký objekt jde, odmítá knihu dál jakkoli propagovat, fotografii na přebalu knihy nakladateli nepovolil – a samozřejmě píše pod pseudonymem. Kniha přijde na knihkupecké pulty příští měsíc a my z ní přinášíme ukázkou, která vrhne na naši kauzu zase trochu jiné, nejspíš měsíční, světlo.

Po ukázce následuje deset vybraných výroků o kastelánství, které jsme nasbírali, když jsme chystali materiály, které teď můžete číst. O autorství se podělila pětice kastelánů, s nimiž jsme postupně hovořili. Jednotlivé výroky nicméně ponecháváme anonymní, protože tři pánové ze zmíněné pětky si to výslovně přáli.

Jsou to podivíni, tihle kasteláni. Ale...

Jan Bittner

Deník kastelána

Čtvrtek 9. listopadu

Forman onemocněl. Pokračujeme sami s Valerií. Pokojem Marie-Arnošty. A to jsem si začínal myslet, že už mě tady nemůže nic překvapit.

Wilzcke byl regulérní cvok, který měl být podle mého názoru už dávno v blázinci, ale ta jeho zrcadlová kancelář, noční bloumání po zámku a nesmyslné příkazy jsou v porovnání s Marií-Arnoštou jen zanedbatelné podivnůstky.

Jenom ještě pořád nevím, jestli zámek ty pošahance přitahuje, nebo produkuje. Dyť to ani není možný, aby se na tak miniaturním prostoru sešlo naráz tolik obskurních figurek – epileptický hlídač, zfetovaný (nebo ožralý) zahradník a manželé Ottovi, kteří jsou prostě bez komentáře. A samozřejmě Wilzcke.

Jediný normální člověk je tady Walter a já (alespoň si myslím, že jsem zatím normální).

Když jsme s Valerií odemkli další depozitář a já jsem šel otevřít okénice (v zámku není kromě našeho bytu a kanceláře elektřina), překvapilo mě, že jsem do něčeho nenarazil a o nic nezakopl. Nebyl tady ani takový pach zatuchliny jako v ostatních místnostech. Otevřel jsem okna a okénice. Přes nádvoří šel Ott s hrncem, ve kterém nosí žrádlo pro Raga. Podíval se na mě, ale rychle zase otočil hlavu. Z vedlejší místnosti spojovacími dveřmi pronikalo rádio, kde zrovna hráli jakousi příšernou odrhovačku, a mlaskavé zvuky štětky. Byli jsme vedle našeho bytu.

Místnost je na rozdíl od těch předchozích zařízená. Na stěnách visí jakési kýchovité romantické krajinky, v jednom rohu stojí prosklený sekretář s porcelánovým servisem na kávu, ze stropu trčí křišťálový lustr. Parkety pokrývá ohromný červenomodrý orientální koberec. Naproti oknům jsou dvě velké dubové skříně a červený brokátový paraván. Černé koncertní křídlo (úplně stejné jako v hlavním sále) stojí uprostřed místnosti. Malířský stojan se skicou vzdáleně připomínající zámecký park, proutěný kočárek pro panenky, ve kterém leží velký olýsalý plyšový medvěd... Na malém stolku u dveří spojujících tuto místnost s naším bytem je starý gramofon na kliku.

A nakonec ta postel. Velká, černá, vyřezávaná barokní postel s nebesy a zataženými červenými závěsy ze stejné látky jako paraván. U postele na zemi leží vycpaná skvrnitá dogo, velká jako tele. Úplně jako živá. Tomu psovi snad píchali anabolika, jinak to ani není možný. Rago je hovado, ale vedle tohoto monstra by vypadal jako ratlíček.

Nasadil jsem na gramofon troubu a natočil ho. Z uší rvoucího skřípání se občas vynořil lidský hlas. Enrico Caruso.

Valerie stála ve dveřích a tvářila se, jako by právě slezla z centrifugy. Vypnul jsem ty příšerné zvuky a popošel k ní.

„Nezlobte se, už dlouho jsem tady nebyla,“ řekla po chvíli skoro omluvně.

Vešla dovnitř, ale dveře za sebou nezavřela. Otevřel jsem černou knihu a podíval se na hodinky tak, aby si toho určitě všimla. Pochopila

a svým strojovým, nezúčastněným hlasem mi začala diktovat evidenční čísla. U každé druhé věci se spletla. To už jsem nevydržel.

„Děje se něco, paní Ottová?“

„Možná byste měl vědět, že tady nejsme zas tak úplně sami.“

„Tomu nerozumím.“

Ukázala směrem k posteli.

Zhluboka jsem se nadechl a soucitně se na ni podíval. Myslel jsem, že jí přeskočilo.

„No, pokud míníte toho hafana,“ řekl jsem ironicky, „tak máte moje čestné slovo, že je mu úplně jedno, co se tady děje.“

Neurazila se, jenom se chabě zasmála. Jako by na chvíli odložila tu svoji masku. Ale trvalo to jen okamžik.

„Podívejte se na postel,“ přikázala celkem dost rezolutně.

To mě pobavilo.

„Poslyšte, paní Ottová, co je tohle za šaškárnu? Někdo se tam schoval a udělá na mě bať?“

Jenomže ta babka nežertovala.

Odhrnul jsem brokátový závěs a dolní čelist mi spadla až na hrudník. Leželo tam asi tak patnáctileté děvče v bílé krajkové noční košili. Dlouhé světlé vlasy měla rozhozené po polštáři a vypadala, že spí. V pravé ruce držela knížku Novalisových veršů.

„Ježišmarjá, co to je?“ vykotal jsem a obrátil se na Valerii.

„Marie-Arnošta. Když zemřela, nechal její otec udělat z vosku tuhle figurínu. Měl jenom ji.“

Ani jednomu z nás nebylo moc do řeči. Pro dnešek jsme skončili.

Zamkli jsme a já jsem se šel podívat za Walterem, jak je daleko s tím malováním.

Řekl, že zítra to dorazí.

Venku padá déšť se sněhem a já před sebou pořád vidím obličej toho děvčete. Mám z toho silně nepříjemný pocit a tisíckrát si můžu namlouvat, že je to jenom figurína.

Jenom by mě zajímalo, jak se bude tvářit Ivanka, až zjistí, že máme vedle ložnice mauzoleum.

Pátek 22. prosince

Je osm hodin ráno a venku padá déšť se sněhem. Ráno jsem si byl koupit noviny. Všude je strašná břečka. Ivanka si balí věci. Vánoce chce strávit u rodičů v Praze. Evičku bere samozřejmě s sebou. Byla rozhodnutá už dřív, ale po tom, co se stalo dnes v noci, ji nemá smysl přesvědčovat.

Co se k tomu dá říct? Byla u toho Ivanka, viděl to Alexandr, takže si nemůžu nalhávat, že se mi to jenom zdálo.

Evička je náměsíčná.

V jedenáct hodin večer jsem si vzal prášek na spaní, zapnul signalizaci a lehl si do postele. Ivanka si ještě četla. Usnul jsem během několika minut, ale ještě v polosnánku jsem stačil zaregistrovat, jak Ivanka zhasíná

Kauza: Hrady, zámky, kasteláni

světlo a říká dobrou noc. Myslím, že jsem něco zamumlal, ale nejsem si tak úplně jistý.

Po nějaké době (ve skutečnosti to byly tři hodiny) se mnou začala Ivanka lomcovat. Tahala mě za ruce, třásla mi hlavou a zřejmě jsem dostal i mírnou facku. Zároveň hrozně křičela a já jsem nechápal, co po mně chce. Po tom rohylnou jsem byl totálně zblblý a netoužil jsem po ničem jiném než znovu zavřít oči a spát. Probrala mě tím, že mi do obličeje chrstla hrnek studené vody.

„Zbláznila ses nebo co?“ Peřina hrozně studila a já jsem se na posteli posadil. Ze všeho nejdřív jsem uviděl její obličej, vzdálený od mého maximálně dvacet centimetrů. Byla nepřítčná.

„Tak co se zase stalo?“ řekl jsem ironicky, „noční hudební produkce, nebo něco nového?“

„Ty blbečku, není tady Eva.“ Chtěla ještě něco říct, ale začala hrozně bulit.

Myslel jsem si, že se zbláznila. Křečovitě mi zarývala nehty do zápěstí.

Venku fučel silný vítr a odněkud ze zámku bylo slyšet bouchání otevřených okenic. Ivanka se naráz zvedla a táhla mě za ruku do Eviččina pokoje. Pořád vzlykala. Cítil jsem se jako hadrová loutka. Schopnost myslet se mi vrátila v okamžiku, kdy jsem uviděl prázdnou postel. Sevřelo se mi hrdlo. Bylo půl třetí v noci.

„No tak asi usnula na záchodě, nebylo by to poprvé.“

Ivanka zuřivě kroutila hlavou a hystericky křičela: „Není tam, není tam...“

Vůbec nevěděla, co dělá. Bušila do mě pěsti a vypadalo to, že se zhroutlí. Vzal jsem ji kolem ramen a odvedl ji do obýváku. Sesunula se do křesla a já jsem ji přikryl dekou. Třásla se jako v zimnici. Pro jistotu jsem se šel podívat do koupelny, ačkoliv jsem věděl, že je to zbytečné. Když jsem míjel panel bezpečnostní signalizace, uvědomil jsem si, že musí být někde tady, protože systém byl zapnutý a žádný poplach nehlásil. Rozklepaly se mi ruce. Obešel jsem všechna okna v bytě. Naštěstí byla zavřená. Nahlédl jsem pod postele, otevřel všechny skříně a každý jenom trochu větší šuplík. Nakonec jsem zvedl telefon a zavolał Ottovi na vrátnici. Nechal jsem to vyzvánět dobré dvě minuty, ale nezvedal to.

Pak už jsem jednal jako stroj. Oblékl jsem se, obul si boty, z poličky v kuchyni si vzal baterku a vypnul signalizaci. Sešel jsem do prvního patra. Vlastně spíš seběhl. Rozsvítil jsem na chodbě.

Snažím se vzpomenout, na co jsem v tu chvíli myslel, ale nedokážu si vybavit vůbec nic. Prázdnota. Nebo přesněji – jakési zkratky.

Odemkl jsem kancelář a ze skříně vytáhl samopal. Těžko říct proč. V životě jsem z toho nestřílel.

Zdálo se mi, že z Wilczkova bytu pode mnou slyším kroky. Vzápětí se ozvalo tlumené bouchnutí dveří. Nepřemýšlel jsem nad tím. Vešel jsem do předsálí. V jedné ruce baterku, v druhé samopal. Musel jsem vypadat dost akčně.

Byl jsem v knihovně, když zaslechnu Eviččin hlas. Zavolał jsem na ni, ale neodpověděla. Bouchly vchodové dveře a na hlavním schodišti se ozvaly kroky. Zůstal jsem stát. Byl to Ott. Furt mi není jasný, jak to, že ten člověk ví hned o všem, co se tady šustne.

Evičku jsme našli v pracovně hraběte. Seděla na zemi a pobrukovala si ten debilní popěvek. Oči měla otevřené, ale zdálo se, že nás vůbec nevnímá. Byla jako v transu. Sevřelo se mi srdce a chytil jsem Otta za ruku. Měl ji úplně ledovou. Vzápětí jsem pustil samopal a baterku a vzal Evičku do náruče. Hladil jsem ji po vlasech a blábolil nějaké nesmysly. Mezitím jsem slyšel, jak po dřevěných schodech dupe Ivanka. Přiběhla k nám, vy-

trhla mi Evičku z náruče a začala se smát jakýmsi pološleným smíchem. Myslel jsem, že ji umačká.

Evička se chytla. Z očí jí zmizel ten skelný výraz a začala drkotat zubama: „Je mi zima.“

Byla zpátky. Zabalil jsem ji do svojí bundy a Ivanka s ní běžela nahoru. Chtěl jsem jít za nimi, ale uvědomil jsem si, že je tady ještě Ott.

Seděl na rotangové židli v arkýři. Posvítíl jsem mu baterkou do obličeje a skoro jsem se lekl. Vypadal, jako by ho právě odřízli ze šibenice. Pohnul se až ve chvíli, kdy jsem mu řekl, že jdu nahoru. Na kostele zrovna odbíjely tři. Cítil jsem se jak po amputaci mozku a nemohl jsem se na nic soustředit. Ott se ani nerozloučil. Ještě jsem si všiml, jak se opřel na odpočívadle o kamenné zábradlí schodiště a sklonil hlavu, jako by chtěl zvracet.

Evička ležela v posteli a pila horký čaj. Pomalu se jí vracela do tváří barva. Bůhví jak dlouho tam v té zimě seděla. Ptal jsem se jí, proč tam šla, ale nic si nepamatuje. Vypila čaj a usnula. Ivanka si lehla vedle ní. Viděl jsem, jak je vyčerpaná. Zamkl jsem dveře a klíče si strčil do kapsy od pyžama. Pro jistotu. Zapnul jsem signalizaci a vzal si další rohylnou. Musel jsem to zaspat.

V půl sedmé mě probudil telefon. Volal Alexandr, jestli je všechno v pořádku.

Už jsem neusnul. Slyšel jsem Evičku, jak kašle ze spaní. Chtěl jsem věřit tomu, že se mi to jenom zdálo.

Před půl hodinou tady byla Valerie a přinesla mi z instalace kalašnickova. Opřela ho o psací stůl a odešla. Neříkala nic. Beztak všechno ví od Alexandra.

Ničemu se tady nedivit.

Ale copak je tohle možné? Copak je tohle vůbec možné?

Dobře, dobře, dobře.

Evička je náměsíčná. Odemkla si dveře od bytu (klíče byly v zámku), šla do instalace (dveře se nezamykají), sedla si tam na zem a v té strašné zimě si prozpěvovala. Nevěděla, co dělá. Nebyla při smyslech. Psycholog je na hovno, zkusíme psychiatra, třeba jí dá nějaký prášky.

Dobře, dobře, dobře.

Nějaký vzdálený Ivančin bratranec je maniodepresivní psychotik a dvacet roků už je zavřený v blázinci. Možná se začínají projevat nějaký toulavý geny. Nevím.

Až potud dobře.

Ale jak se, kurva, mohla dostat do instalace, aniž by spustila poplach?

Dyť to chytlo i Svobodovu kočku, která je stokrát menší. Na trase, kterou musela projít, je dvacet šest čidel. Udělal jsem pochůzkový test. Jsou v pořádku. Siréna taky funguje. V paměti není žádný poplach zaznamenaný. Dveře do předsálí stačí pootevřít pět centimetrů a už to ječí.

Tepelný čidla by se možná daly oklamat tak, že by se člověk navlekl do neoprenu (kde by vzala Evička neopren?), ale všude jsou ještě radary na pohyb. Na oknech jsou spínací magnety a ještě k tomu tříštiče skla, takže nepřipadá v úvahu, aby se tam dostala zvenku.

Ale nějaký rozumový vysvětlení přece existovat musí!

Neděle 10. března

Ničemu se tady nedivit!

Otevřel jsem dveře kanceláře a jedině, na co jsem se zmohl, bylo: „Do hajzlu.“

Kostelní zvony svolávají farníky na hrubou a já už dobrou půl hodinu čumím na bílou zeď se dvěma černými otisky lidských rukou, s prsty

Kauza: Hrady, zámky, kasteláni

obrácenými směrem dolů. Na čelní stěnu, kde dřív visívalo to největší zrcadlo a teď tam je barokní komoda.

Když jsem se trochu vzpamatoval, vzal jsem foták a vyfotil to. Ale jestli z toho něco bude, nevím, protože nemám blesk a v místnosti není moc světla.

Vypadá to, jako by se o tu zeď někdo opřel a předtím si namočil ruce do černé barvy. Ale musel to udělat hodně krkolomně, protože jsem to zkoušel a málem jsem si vykloubil rameno. Otisky jsou totiž přímo nad komodou, která je příliš dlouhá, takže se na to místo nedalo dosáhnout ani při mých sto pětadesáti centimetrech. Není možný ruce poskládat tak, abych se dostal přesně na ty otisky. A už absolutně vyloučené je to zepředu. Jediná možnost je vylézt na tu komodu, ale obávám se, že by se pode mnou rozsypala.

Ale to je přece naprosto nesmyslné. Kdo a proč by to dělal? A jak by se dostal do kanceláře? Včera večer tam nic nebylo a signalizace fungovala celou noc.

Vysvětlení jednoduché jako facka: Po tom malování vylezly ze zdi nějaké fleky připomínající ruce.

Ale působí to kurevsky nepříjemně, to teda jo. V týdnu musím ten eklhaft přelíčit.

Sobota 30. března

Evička si začíná nehorázně vymýšlet. Všiml jsem si toho už minulý týden. Její fabulační schopnosti jsou obdivuhodné. Ale korunu tomu nasadila dneska.

Ivanka uklízela Evičce pokoj a ve skříni našla plyšového medvěda z vedlejší partaje. Já jsem s Evičkou dělal v kuchyni němčinu, a když ho

Ivanka štítivě přinesla, hned jsem ho poznal. Byl od Marie-Arnošty. Jenomže to Ivanka ještě nevěděla a začala Evičku vyslýchat.

„Kdes to vzala?“

Evička ukázala rukou přes celý byt až k ložnici: „Tam.“

„Kde tam? V naší ložnici? Nevymýšlej si, prosím tě.“

Věděl jsem, že z toho bude pořádný haló, ale držel jsem hubu.

Evička mlčela.

„Tak odkud to máš?“

„Holčička mi řekla, že si ho můžu půjčit.“

„Jaká holčička, prosím tě, přestaň si vymýšlet.“

„Ta, co leží na posteli.“

Šel jsem do vývrtky. Ivanka konečně pochopila a zrudla. Hodila medvěda na stůl a odešla zpátky do dětského pokoje. Evička se tvářila zarputile.

Obávám se, že se mi začíná víc a víc podobat.

„Běž ho tam vrátit, Evičko.“

„Ale ta holčička mi to dovolila.“

„Ale já ti říkám, abys ho tam šla vrátit. Hned.“

Uraženě vzala medvěda do náručí a šourala se do ložnice.

Šel jsem za ní. Chtěl jsem vidět, jak se dostane k Marii-Arnoště, když jsou zamčené dveře a klíč je na dně šuplíku mého nočního stolku.

Jenomže to zase bylo jinak. Evička otevřela dveře, vešla dovnitř, položila medvěda do kočárku a vrátila se zpátky. Sedla si do křesla, otevřela knížku a dělala, že si ji prohlíží. Slečinka se nám urazila.

To mi v ten moment ovšem bylo celkem ukradený. Díval jsem se na dveře a nějak jsem si nemohl vzpomenout, že bych je odemykal... ■

Tak pravil kastelán

1) Stavil se tady kolega kastelán z východních Čech. Protáhl jsem ho zámek a pak jsme seděli v kanceláři a tlachali. Dělá to už jedenáct roků a prý toho má plný zuby. Nadával, hudroval, ale nakonec řekl, že by bez toho zámku být nemohl.

„Ty teprve začínáš, ale počkej za pár let, jak ti to poleze na mozek. Kastelán není povolání, kastelán je stav. A ty starý baráky jsou jako droga.“

Jsem ještě zelenáč, ale v tomhle jsem mu musel dát za pravdu.

„Loni jsem s tím chtěl praštit, měl jsem dokonce napsanou i výpověď, ale nakonec jsem ji stáhl. Nedovedu si představit, co bych dělal, a tohle ti řekne každý kastelán.“

2) Dřív byli kasteláni většinou prostě jen domovníci. Celkem dobře si ještě pamatuju tu garnituru, která to dostávala od komunistů jako trafikou za zásluhy. Ale tihle klíčníci po roce '90 většinou neobstáli, obměnila se velká většina kastelánského stavu. Ostatně k tomu přispěl i lustrační zákon.

3) Pokud jde o povolání kastelána, řeknu jen jedno: Jsem rád, že jsem se k této nádherné a zodpovědné – a také šéfovské práci („šéfuji“ tu v zimě asi patnácti a v létě až dvojnásobku lidí) dostal až v závěru života. Ta práce totiž vyžaduje určitou všestrannost, značnou praktickou otrkanost a – řekněme neskromně – i moudrost.

4) Hodně tu jde o pokoru. On agilní blb je strašná věc – a při manipulaci s tak vzácným majetkem zvláště ošidná.

5) Co děláme mimo sezónu? Dnes je kastelánství práce na 365 dní v roce. Za těch dvacet let, co to dělám, jsem byl dvakrát na dovolené.

6) Pořád si říkám, že je to jenom starý barák plný harampádí, ale nefunguje to. Hrabu se v zámeckém archivu, pročítám účty a hlášení správců z osmnáctého a devatenáctého století, napsané krasopisným písmem, hltám desítky dopisů bývalých majitelů a listuju ve školních sešitech mladých aristokratů. Taková pěkná přehlídka marnosti.

Ale zámek je tady pořád. Jo, v té budově něco je. Cítím to, když usínám a vím, že tato místnost byla dvě stě roků ložnicí hraběnky.

7) Po roce '90 se musela většina kastelánů v konkurzu znovu ucházet o své místo. Seděl jsem u několika takových výběrových řízení a vyslechl jsem tam věci, nad nimiž byste asi žasl. Jeden uchazeč se dokonce ptal, jestli si v podhradí může zaparkovat svou jachtu.

8) Všichni si představují, že život na zámku je taková procházka růžovou zahradou... Ano, je, ale jde tu o to, uvědomit si správně ty poměry. Próza tu činí tak 95%, poezie ten zbytek.

9) Kolega se musel kvůli „duchům“ přestěhovat. Původně bydlel v nejstarší části zámku, ale nedalo se tam prý vydržet.

„Pomalou každou noc nám někdo chodil po kuchyni, naši kluci se hrozně báli, nechali jsme to vykropit farářem, ale bylo to na nic. Museli jsme zrenovovat byt v předzámčí. Je to trochu z ruky, ale máme klid.“

Řekl jsem mu, že já takové problémy nemám.

„Tak to jsi teda absolutní výjimka.“

Přece jsem mu nemohl vykládat všechny ty šílené příhody a úkazy, kterých jsem tady byl za čtyři měsíce svědkem. Ačkoliv – možná mohl. Zřejmě by mu to přišlo naprosto normální.

Neměl bych se začít konečně smířovat s tím, že nejsem blázen, ani nemám halucinace, ale že ty věci tady prostě jsou?

10) Zámek je charakterní, živá bytost, která s člověkem komunikuje. A to vždy znamená, že mu jednak něco dává, jednak něco bere.

Komplexní obnova státního hradu Bítova

JIŘÍ PAUKERT

Na podkladu několika „inspirativních“ otázek vznikl následující text, který pro Neon sepsal historik umění, PhDr. Jiří Paukert (známější jako básník publikující pod jménem Jiří Kuběna). Jiří Paukert je dlouholetým zaměstnancem Krajského střediska památkové péče v Brně, který se významnou měrou podílel na rozsáhlých renovacích a restauracích dvou významných moravských historických objektů: zámku Vranov nad Dyjí a hradu Bítov.

Osudové sepětí Jiřího Paukerta s druhým z jmenovaných objektů, kde se obul do chlapeckých šlépějí (jež zde zanechal jako mladičkový průvodce v létě 1955) opět po čtyřiceti letech jako hradní kastelán, předznamenalo naši volbu, kterému sídlu se podíváme „na trubky“.

Text Komplexní obnova státního hradu Bítova je záměrným obrácením mince z líce romantizujících tendencí s hrady a zámky přirozeně spojených na rub nejhrubšího pragmatismu a syrové věcnosti.

(red.)

Foto: Ondřej Slabý

S renovací (jen v některých případech „rekonstrukcí“) započalo naše tehdejší brněnské (tj. jihomoravské) Krajské středisko státní památkové péče (tehdy ještě: ...a ochrany přírody) v roce 1979: Poslední sezóna, kdy se na objektu provádělo, byla v létě r. 1978. Jako jeden z našich nejvýznamnějších hradů byl Bítov – po zpracování příslušného pasportu naším brněnským památkovým střediskem v rámci tzv. Programů státní památkové péče (k nimž dalo podnět tehdejší ministerstvo kultury) – zařazen na základě schválení Státním ústavem památkové

péče a ochrany přírody v Praze (tj. nejvyšším odborným orgánem památkové péče ve státě) již od r. 1974 do tzv. programu „C“, tj. do programu obnovy našich (vesměs veřejnosti zpřístupněných) státních jihomoravských hradů a zámků (autorem tohoto, dodnes používaného programu jsem byl pro všechny položky, tedy i pro hrad Bítov, já). Jenom na okraj: Takovýchto oborových programů (označených některými písmeny abecedy od A až do Z) bylo pro nejrůznější kategorie památek samozřejmě více a kromě nezbytné identifikační a faktolo-

gické databáze podchycovaly nejrůznější odborné rubriky potřebné pro rozvažování o památce a její obnově.

„Klíč“ pro spuštění realizační fáze – tj. termín aktuálního započítání s komplexní obnovou právě hradu Bítova – byl dán velmi jednoduše jeho stavebním stavem. Ten byl už od konce šedesátých let zjevně špatný, ale o deset let později byl již katastrofální; objekt hradu, zejména v jeho nejrozsáhlejším, tzv. jižním křídle (ale jak se pak ukázalo, i u ústřední budovy hradního paláce) signalizoval dramatickou

měrou narůstající vážné statické poruchy, takže např. ve střední části jižního křídla se objevovaly svislé trhliny posléze tak široké, že do nich bylo možno vsunout celou ruku. (Hrad Bítov je sice založen na skále, ale kupř. jižní, původně hospodářské křídlo bylo v dnešní podobě – někdy počátkem 17. stol., za Hynka Jankovského z Vlašimě – už od počátku založeno dost nešťastně na substrukci někdejších středověkých hradních zdí a navíc při samém okraji hradního ostrohu – takže tendence k ujíždění těžké hmoty ze svahu zde existovala vlastně odjakživa, jak o tom dodnes svědčí při pohledu z vysočanského mostu řada monumentálních zpevňujících hradních pilířů na jeho venkovní fasádě.)

Nebylo o čem diskutovat – objekt shlédlo několik statiků-soudních znalců a následoval havarijní výměr se striktním zákazem dalšího provozování objektu pro veřejnost. Tak byl hrad právě za časů minulého totalitního režimu, a navíc v samém dnes možná „třídně nevyhovujícím“ poločase normalizace, vlastně „odsouzen k záchraně“ – naštěstí pro něj v pravý čas. (V pravý čas i pokud jde o finanční, tehdy celkem přiměřeně přidělované dotace nezbytné k jeho záchraně: Nechci uvažovat o tom, co by se stalo, kdyby se v podobné situaci tentýž objekt ocitl až dnes.)

Se záchranou – a současně celkovou obnovou – hradu Bítova bylo tedy započato před jednadvaceti lety; přestože je dnes Bítov opět v povědomí četných návštěvníků jako znovu provozovaný objekt s poměrně širokou – a ustavičně rozšiřovanou – kulturní nabídkou již sedmou sezónou, je konec akce jeho komplexní obnovy stále ještě v nedohlednu: Zbývá toho dokončit ještě mnoho, ale peníze se podaří s bídou zajistit zpravidla jen na nejnnutnější opravy a drobné havárie – a to zdaleka ne na všechny. Takový je život – důležité je, že se pokračuje a že jednoznačně stoupáme vzhůru: Před vrcholem se leze obvykle už jen po milimetrech – ačli ovšem v naší branži vůbec nějaký vrchol dokonalosti (opravenosti) existuje, a i kdyby snad existoval, zub času stále koriguje náš představu o památce ve stavu skutečně vzorném.

Řečeno suchou řečí čísel, bylo za tzv. totality, konkrétně v letech 1979-1989 a návazně pak i v prvních letech polistopadových, 1990-1993 (až do zpřístupnění interiérů hradního paláce veřejnosti v r. 1994), vloženo do nejdůležitější vstupní fáze komplexní obnovy objektu (tj. především do opravy jeho statiky, do souvisejících následných stavebních prací a do ves-

měš nově zřizovaných inženýrských sítí) cca **55 000 000** tehdejších (zdůrazňuji: *tehdejších!*) **korun československých**. (Tuto obnovu bychom dnes, při současném kursu koruny a při cenách za materiál i za práci nesrovnatelně vyšších, nejspíš nepořídili ani za sumu čtyřikrát až pětkrát vyšší – tedy asi ani za čtvrt miliardy korun českých.)

Těžko tedy mluvit v rozhodující fázi o „drahé“ obnově, zejména srovnáme-li s ní celkovou sumu za obdobně náročnou a ještě víc známou komplexní obnovu – hned sousedního – zámku Vranova nad Dyjí (odborně „řízeného“ rovněž mou osobou), která činila (za akci v letech 1972-1979) asi **70 000 000 Kčs**. Srovnáváme ovšem nesrovnatelné, poněvadž na zámku Vranově neproběhly (rozhodně ne v odpovídající míře) všechny potřebné předchozí práce statické, a nebyla zde dokončena v žádoucím rozsahu ani obnova nezbytné inženýrské sítě (tak např. svou nízkou kapacitou stále nevyhovuje dosavadní vodovod). Naproti tomu zde byly (na rozdíl od Bítova) dokončeny v relativní úplnosti v celé tzv. instalaci – tj. rekonstruované návštěvnické obchůzce – veškeré práce uměleckořemeslné.

V případě Bítova nutno k vlastně nekončící, nepřetržitě dál pokračující obnově připočíst ještě další prostředky. Ty vykazují jen za dobu mé kastelánské éry křivku dosti charakteristickou pro výsledky celého tehdejšího národního hospodářství (ale i pro prudce se proměňující atmosféru společnosti). Ze státních prostředků, tj. od ministerstva kultury čerpali jsme pro obnovu Bítova v roce 1994 – **13,5 mil. Kč**, 1995 – **6,5 mil. Kč**, 1996 – **0 Kč**, 1997 – **0 Kč**, 1998, 1999 – kolem **0,5 mil. Kč**, pro letošní rok 2000 je přislíbeno **0,65 mil. Kč**.

Od prvotní euforie tedy k rychlému propadu a dnes k střízlivé realitě, za kterou jsme i tak vděční. Obnovu Bítova jsme ovšem nezastavili, pokračujeme dál, vlastními silami a snad i vynalézavostí (a někdy i s přispěním Štěstěny!), a i když často někdy po čtyřech, postupujeme dál a snad i výš: Náš hrad je vzdor všeobecnému poklesu návštěvnosti stále vyhledávanější atrakcí pro turisty z řad nejširší naší i zahraniční veřejnosti – a jak jsme ujišťováni, Bítov roste do krásy.

Obnova jakéhokoliv historického objektu, zvláště ta komplexní, je co do své náročnosti pro laika zpravidla něčím těžko představitelným. Nejčastěji se tu používá přirovnání o – svou podstatou sice jediné a jedinečné, ale na průběhu

PhDr. Jiří Paukert (1936)

Studoval dějiny výtvarného umění na filozofické fakultě brněnské univerzity. Po ukončení studia jej v roce 1959 prof. Stehlík, naše přední kapacita v oboru památkové péče, získal pro tuto vědecky náročnou oblast kunsthistorické praxe, které se věnuje po celý život (Krajské středisko státní památkové péče v Brně, od roku 1990 přejmenované na Památkový ústav). Za svého působení zde byl činný ve všech památkářských disciplínách. V roce 1966 stál spolu se stavitelem J. Jaškem u zrodu krajských konservačních dílen na zámku v Lysicích. V letech 1972-74 vedl Oddělení státní památkové péče. Hlavní odbornou specializací se mu velmi záhy stal historický interiér. Vedle účasti při vybavování četných církevních interiérů se soustředil především na tzv. instalace hradních a zámeckých interiérů na Moravě. Po odborné stránce vedl tři generální obnovy: zámek v Lysicích (1966-1972), zámek ve Vranově nad Dyjí (1972-1979) a hrad Bítov (od roku 1979 dodnes). Dále se podílel na instalacích v Lednici (reinstalace), Rájci nad Svítavou (reinstalace), Boskovicích (spoluúčast), Miloticích (spoluúčast) a Buchlovicích. V roce 1994 zvítězil v konkurzu na správce hradu Bítova, kde působí dodnes.

Kauza: Hrady, zámky, kasteláni

svého růstu (a pak sumárně při jeho ukončení) současně i značně *mnohovrstevnaté* – „*cibuli*“. Každý stavební objekt, tím spíš památkový, je něco jako živý organismus a jako takový v sobě zahrnuje různé fáze své existence (ty – viditelné či jen skrytě – dochované, ale i ty už nedochované), od dob svého vzniku až po současnost.

A teď si představte, že kontinuita bitovského hradu, či přesněji řečeno místa jeho existence na přibližně 70 m vysokém ostrohu nad řekou Želetavkou (nyní nad západním koncem vranovské přehrady, zbudované v r. 1932) zahrnuje zřejmě více jak tisíc let. Nejstarší předpokladatelné období tohoto výšinného *sídlíště* v areálu dnešního hradu známé až dosud jen z jednotlivých nálezů, teprve čeká na svůj zevrubný archeologický průzkum. Tehdy však nelze ještě mluvit o *hradu*, nýbrž pouze o *hradisku*.

Ale rozpoznávejme spolu dál i všechny další, aspoň ty nejzákladnější, vrstvy „*cibule*“. První skutečně hmotný, viditelný doklad existence – v té době již královského, *přemyslovského* hradu – odkazuje až ke druhé čtvrtině 13. stol. (do doby mládí naší svaté Anežky České, dcery krále Václava I., za vlády jejího bratra Přemysla Otokara I.) – a je jím bitovská břitová věž – v západním cípu dnešního velkého nádvoří. Ta je dnes posledním svědectvím centra někdejšího, ještě staršího knížecího, tzv. *břetislavského* hradu, vzniklého s jinými hrady při jižní hranici Moravy patrně již někdy ve druhé polovině 11. stol. (Z osobního svědectví si pamatují, jak docentka Menclová tento starý hrad při svých návštěvách u nás na Bítově už v 60. letech opakovaně lokalizovala do svahu pod břitovou věž, někde do hořejší části tzv. *burggartny*, dnešní zoologické zahrady.)

Tento spodní starý hrad byl pak svými majiteli, od r. 1307 již Lichtemburky, nejpozději někdy počátkem 14. stol. jako nevyhovující postupně pobořen a místo něho byl na dnešním, nejvyšším místě ostrohu asi o 150 m východněji zbudován hrad nový, už zčásti zachovaný pod vrstvou přestaveb ve *hmotě dnešního* tzv. *hradního paláce*. Jeho ještě spíš pozdně renesanční, než raně barokní strohá budova však vznikla nejspíš až za Hynka Jankovského z Vlašimě – kolem poloviny sedmnáctého století; o něco dříve vznikla i v základě dnešní podoba – onoho nám již známého, před generální opravou staticky nejvíc narušeného – jižního, hospodářského křídla – na východním konci s dochovaným pivovarem (1630).

Závěrečná éra, význačná hlavně některými klasicisticko-empirovými a hlavně *novogotickými*

mi stavebními *úpravami* a posléze konečně i dost důslednou, ale citlivou regotizací ve stavebních detailech a interiéru (palác, kaple, severní křídlo), proběhla pak už před prahem našich časů, za Františka a jeho syna Jindřicha hrabat Daunových, mezi lety 1811-1863; ta vtiskla Bítovu – do jeho tváře vlastně už dnešní – ještě i onen poslední, typicky bitovský, nezaměnitelný rys romantického sídla – zasazeného teprve nyní do náročné krajinné úpravy dyjského i želetavského kaňonu a přílehlého okolí, řešeného na způsob rousseauovského lesoparku.

Poslední majitel, Jiří ml. baron Haas, vyhlášený milovník zvířat, už za své éry (1921-1945) stavební výraz hradu vlastně neproměnil: Za něj přibyla pouze nová, mírně surreálná podoba hradu, vybaveného nejnověji nesčetnými voliérami, klecemi, výběhy, stájemi, stánímí, terárii a akvárii a vyhlášeného široko daleko jako největší soukromá (navíc hradní!) zoologická zahrada u nás – a nejspíš i na kontinentě.

Tohle všechno vykládám, abych mohl Vaši nemálo náročnou dvojotázku po rozsahu a povaze naší – dosud probíhající – komplexní bitovské obnovy (této nutně vždy i historické interpretaci) aspoň v náznaku zodpovědět. Co tedy všechno bylo opraveno (anebo – pokud jde o nové statické zabezpečení, inženýrské sítě či infrastrukturu – i pořízeno), jaké „*vrstvy cibule*“ byly ošetřeny a zvýrazněny – popř. i nejnověji doplněny:

1) komplexní *statika* zejména obou hlavních budov (zejména bezprostřední havárii nejhroženějšího jižního křídla, ale i, jak se ukázalo, sice skrytě, ale ne méně ohroženého hradního paláce),

2) obnova anebo povětšinou i náhrada zastaralých nebo dosud v požadované normě neexistujících *inženýrských sítí*: obou hradních vodovodů, kanalizace, kompletních elektrorozvodů, zcela nově byla zbudována, na historickém objektu toho druhu první (mimořádně, mezitím výborně se osvědčivší) biologická čistička fekálního odpadu,

3) velká obnova *střech, krovů, krytin* – v celém areálu, hlavně však na jižním křídle,

4) obnova vnitřních a (zčásti) i vnějších *fasád* hradního paláce, přes 100 m dlouhé vnější (již v pol. 80. let) a (1994-1995) vnitřní fasády jižního křídla,

5) komplexní obnova zatím cca *tří pětín* až dosud zpřístupněných historických stavebních *interiérů hradního paláce* (podlahy, parkety, okna, dveře, kování, obnova náročné novogo-

tické ilusivní výmalby vídeňského A. Schüllera, historický detail atd.),

6) obnova, popř. restaurování veškerého vytipovaného (pokud se sporadicky dochoval, vhodného bitovského – pokud nikoliv, co nejbližnějšího svozového) *mobiliáře* v instalaci (nábytek, obrazy, bibeloty, doplňky, garnýže, čalouny, drapérie, atd.),

7) stavební obnova pro provozní účely vytipovaných *interiérů jižního křídla* (nová *pokladna*, víceúčelový *divadelní sál* – v přízemí, *kancelář* správy hradu, *archiv*, *ubytovny a byty zaměstnanců* ve východní části prvního patra),

8) úprava *kanceláří a místností provozu* v přízemí, zřízení *WC* pro zaměstnance a návštěvníky ve II. patře *hradního paláce*,

9) komplexní stavební obnova střech, vitráží, interiéru poutního *hradního kostela* Nanebevzetí Panny Marie ve velkém nádvoří,

10) obnova exteriéru a interiéru empírových *koníren* v hradním nádvoří – pro účely hradní *restaurace*, zřízení nových *WC pro návštěvníky* a *prodejn* karlovarského porcelánu firmy Haas a Czjzek,

11) postupná obnova nejnutenějších exteriérových (střechy) a interiérových částí *severního křídla* (místnosti pro průvodce, ubytovny pro pracovníky obnovy plus sociální zařízení) – nadále probíhá,

12) obnova parkové a zahradní *zeleně* ve vnitřním hradním areálu (*velká hradní zahrada*, *velké nádvoří*, *parkán*), včetně terénních úprav, komunikací a části stavebního detailu (kašna),

13) obnova (rekonstrukce 1:1) unikátní kolekce 8 funkčních tzv. *Aiolových harf* na střeše jižního křídla,

14) restaurování a nová – bezpečnostně odpovídající – prezentace proslulé gotické *Bitovské Madony* (z r. 1346) v hradním kostele,

15) vybudování náročného (mezi našimi hrady a zámky snad jednoho z vůbec nejdokonalějších) *bezpečnostních systémů*, dále pokračující budování vnitřní telefonické sítě a dalších komunikačních systémů.

Jde přirozeně jen o holý – a ne úplný – výčet toho nejpodstatnějšího.

Jaké byly pro jednotlivé okruhy oprav voleby historické horizonty? Obecně: Při zachování požadavku přísné autenticity upřednostňovalo se vždy – podle stupně dochování a u nových nálezů jen v případě bez větších problémů uskutečnitelné nové prezentace (bez násilných analytických odkrývek) – to nejcennější (samozřejmě, že nikoliv nutně to nejstarší!), anebo

Nádvoří hradu Bítov, 1. 5. 2000

Foto: Jan Binder

Nádvoří hradu Bítov, 2. 5. 2000

Foto: Ondřej Slabý

Kauza: Hrady, zámky, kasteláni

Restaurace hodin na hradní kapli

Foto: Jan Binder

přesněji to, co je pro tu kterou část hradu nej-
příznakovější, nejrelevantnější.

V hlavních rysech řečeno: Všude byl respek-
tován co možná dosavadní stav dochování. Ku-
příkladu na paláci nebyly tedy omítky odkrý-
vány do vrcholně barokní fáze tam, kde byly
mezitím již překryty typickou hladkou omítkou
novogotickou – ne všude dokončenou (harmo-
nující s nově regotizovanými okny). Tyto vrstvy
vrcholně barokní fasády byly naopak ponechá-
ny všude tam, kde se dodnes bez dalších úprav
dochovaly, a nebyly snímány ve prospěch spo-
radicky dochovaných ještě starších omítek fáze
raně barokní (ostatně harmonující s obdobným
rázem rovněž pokročilejších barokních oken
a šambrán kolem nich). Na jižním křídle, kde
se novogotika prakticky neobjevuje ani v detai-
lu, byly v souladu s renesančně-barokním cha-
rakterem budovy restituovány dochované fasá-
dy ze 17., popř. 18. stol. Střechy ponechány všude
podle stavu dochování – s krovy vesměs ještě
barokními, štíty a komíny, pokud se dochovaly
ještě ze starší, renesanční (raně barokní) fáze
– byly ovšem ctěny ve své původnosti. Novogotický
detail byl naopak respektován na gotizující-
m výrazu fasád i interiéru severního křídla,
samozřejmě u kaple (podstatně rozšířená a re-
gotizovaná oproti středověké podobě – z r. 1334
a zřejmě i dřívější, románské), atd.

Dílčích rozhodnutí jsou při každé takové kom-
plexní obnově stovky, a vždy znova je nutno cit-
livě každý tah na šachovnici zvažovat a sladit
s tím, co bylo již ponecháno, akcentováno,
a co zdůraznit nechceme. Samozřejmě může
dojít, a také dochází v průběhu obnovy k posu-
nu akcentů – podle nových a nových objevů
vždy překvapivých a předem nečekaných. Ko-
mu se zdá takový přístup trochu „zkusmotický“,
nesmí zapomenout na jedno: Památková péče
je jako každá věda společenská nepřeveditelná
na matematicky exaktní vzorec a vymyká se
tedy dvojmo kontrole hole racionální. Jednak
proto, že je to spíše multidisciplinární, průřezo-
vá soustava aplikovaných dílčích vědeckých po-
znatků a zkušeností než v pravém slova smyslu
„věda“, a za druhé proto, že stojí navíc přede-
vším na vědě o umění – čili na vědě o předmětu
ze své podstaty ne pouze racionálním a tedy
pouhým rozumem neuchopitelném.

Víme dnes jasně, a nijak se za to nestydíme
– jako není třeba se stydět za naši lidskost, svou
postatou vždy chybující, ale vždy znovu i čes-
ně hledající – že památková péče je *obor* nikoliv
exaktní, ale *konsensuální*. Přesto však, a vím
o čem mluvím, je památková péče i přísná a nej-

výš zodpovědná disciplína, a jako taková vy-
žaduje o to víc citu, účasti „šestého smyslu“,
především však co nejhlubší a nejvšestrannější
zkušenosti, rozvahy, nejprve jistě trpělivosti a od-
vahy k nezbytné analýze – ale současně i inven-
ce a intuice – v jedné fázi však pak nutně i *roz-
hodnosti*, a schopnosti vidění *syntetického*. Je to
zkrátka disciplína **tvůrčivá**.

O to úzkostlivější, k uchování co možná ma-
ximální autenticity památky směřující, by mělo
být svědomí jejího interpreta, při aktu její kom-
plexní obnovy: Jakéhosi jejího definitivního
simultánního zviditelnění před posledním sou-
dem – soudem nejen dějin, ale i přítomné chví-
le (a s ní nutně vždy i proměnného vkusu).
Měla by tedy každá, natož komplexní obnova
jakékoliv památky být při zachování všech mi-
lostných půvabů její autenticity, vždycky sou-
dem pravdy – ale i krásy.

A jestli se něco mělo udělat jinak? Přes všech-
ny sumární „úspěchy“ (věru neuspěchané) by to-
ho bylo jistě dost a dost: Ale – a o tom jsem hlu-
boce přesvědčen – nakonec se v danou chvíli
nemohlo jinak (a lépe!) udělat vůbec nic. Jak zná-
mo, a jak je trojnásob známo tomu, kdo zažil
nejen Masaryka a Hitlera, ale i Beneše, éru sta-
linismu, Dubčeka i normalizaci, a nakonec i Hav-
la a neviditelnou ruku trhu, v historii (která pře-
ce je „učitelkou života“) neplatí žádné *kdyby*.

Že však zbývá udělat ještě velmi mnoho, a že
tento ve svém posledním důsledku radostný
– a velmi lidský – koloběh neustane nikdy a ni-
kde (natož na tisíciletém Bítově!), o tom nechci
ani v nejmenším pochybovat. Kdo by chtěl vě-
dět podrobněji, co a jak ještě by se udělat mělo,
nebo dokonce kdo by chtěl při tom pomoci, ať
přijde, ať se hlásí, a já mu to podrobně povím
a vyložím: A nebudu při tom sám. Ale nechci už
dál nudit. „*Věčnost je jenom ustavičně stupňova-
né úsilí celého lidského rodu, stále intenzivnější
a radostnější práce milionů* – na onom evangel-
ním – *jediném potřebném*“, říká Otokar Březina.
A myslí tím vznešenost člověka, jeho nesmrtel-
nost zvěstovanou v jeho nejlepších (nakonec
vždy také *památkách*, ale nejprve:) **dílech**.

Já sám jsem hluboce přesvědčen o tom, o čem
Michelangelo, o čem Hoelderlin, o čem Čajkov-
skij. Že totiž nejen sám člověk spravedlivý, ale
i to nejlepší, co kdy vytvořil: strop *Sixtiny*, báseň
Polovina života, *Pathetická* symfonie, odchází,
vstupuje na nebe s ním. A proč ne **Bítov**? Proč
ne božský nářek jeho harf – proč ne až příliš
lidský zpěv jeho – jak vanutí vánku tichých
– sladkých harf Aiolových? ■

Bítov 1997

Foto: Miroslav Zelinský

Milan Zezula / Miroslav Skála

Z velkého atlasu malých strašidel

(Knihu vydal v Brně roku 1998 Šimon Ryšavý)

Měchovec plžitý (*Culeofollis limacides*)

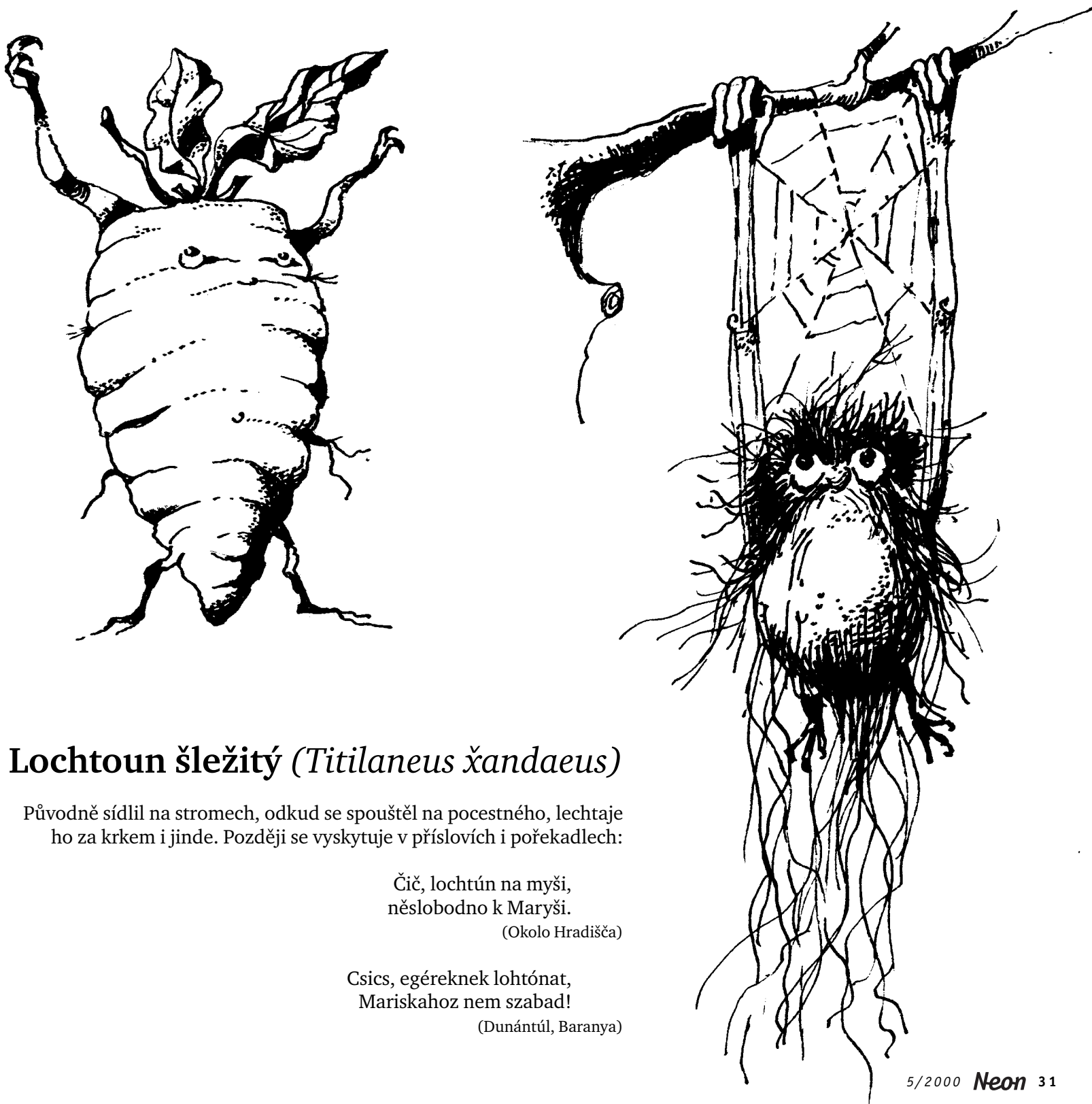
Velmi potměšilé ministrašidlo, které si na protáhlý nos může nasadit různé nátrubky-vábničky a napodobit tak hlas různých zvířat, nejčastěji jelenů v říji. Stává se pak, že snaživý lovec s vábničkou jde za hlasem vábničky měchovců plžitých celé hodiny, neboť měchovci se střídají ve vábění a vzájemně si je předávají jako štafetu. Když se pak přece jen myslivec přiblíží na dohled, odkládá měchovec nátrubek a zaleze do ulity. – „A myslivec je z toho jelen,“ jak vtipně poznamenal na jedné výzkumné expedici za měchovci Dr. Závaš Borítek, kandidát věd. Po pravdě řečeno však bývají z této vzájemné říje měchovce a lovce často jeleni i jeleni.

(V jehličnatých i smíšených lesích, zvl. Beskyd a Javorníků)

Řepulín podsaditý (*Betarius robustus*)

Objevuje se při řepných kampaních v cukrovarech a rafineriích, kde je často zaměňován s řepnými bulvami. Ve skutečnosti je to správce Kelčského cukrovaru Josef Sterling, který za života kontroloval pracovní morálku sezónních cukrovarnických dělníků tím, že se skrýval do odpařovaček, difuzérů, centrifug, ba i do Daňkova kalolisu. Tam skryt pozoroval pracující, tvář se na způsob řepy tak dlouho, až se proměnil v řepulína. Z jeho původní podoby se zachovala jen jeho obtlouklá podsaditost (odtud jeho název).

(Ve starších cukrovarech, migruje. Na silnicích zřídka – pozná se tím, že jej nelze zvednout, neboť beze stopy zmizí.)

Lochtoun šležitý (*Titilaneus řandaeus*)

Původně sídlil na stromech, odkud se spouštěl na pocestného, lechtaje ho za krkem i jinde. Později se vyskytuje v příslovích i pořekadlech:

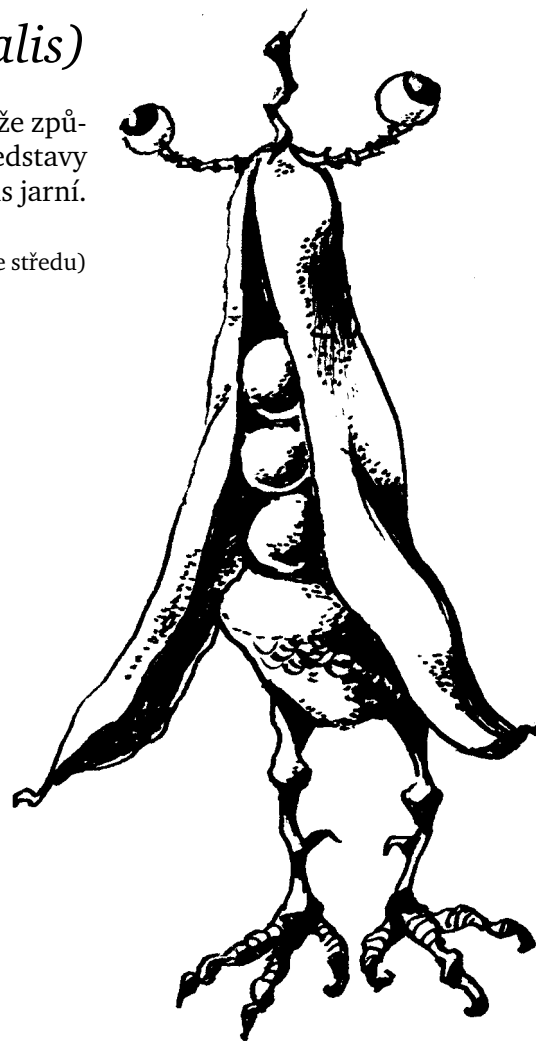
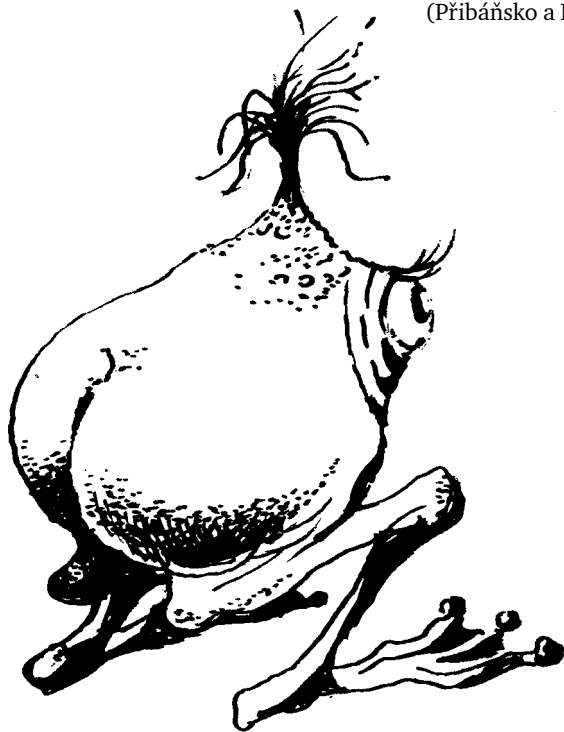
Čič, lochtún na myši,
něslobodno k Maryši.
(Okolo Hradišča)

Csics, egéreknek lohtónat,
Mariskahoz nem szabad!
(Dunántúl, Baranya)

Čučulín lusčitý (*Hiator siliqualis*)

Sdružuje se v polních kulturách hrachovitého charakteru. Dříve lidé věřili, že způsobí neúrodu, vyskytne-li se kde. Dnes víme, že to byly naivní, mylné představy a že neúrodu ve skutečnosti způsobuje hnusopas jarní.

(Přibáňsko a Pomží, též Pobřví, hlavně za vlhka a ve středu)

Zaďatec klamný (*Anisimulator fallax*)

Zjevuje se na odlehlých cestách a to výhradně člověku pohlaví mužského. Turista nebo rekreant v domnění, že vidí mezi stromy nahou ženu obrácenou k němu zády, sejde z cesty a je zaváděn vlnícím se zaďatcem stále hlouběji do lesa, až se ocitne uprostřed neprostupného terénu zapleveleného kopřivami. Tam na něho zaďatec vypoulí své basetovské oči a s chechtotem zmizí.

(Pobrdí, Českomoravská vrchovina, Javorníky, Šumava)

Bojínek strastiplný (*Timidulus clamitaplenus*)

Strašidylko budící soucit. Je velmi nevybaveno proti zlobě světa. Rádo by se s někým spřátelilo, je však němé a nehybné. Z místa se dostává pouze pomocí deště nebo větru, před nimiž se však schovává, nejčastěji pod houby čirůvky. Po deštích bývají malé skupinky bojínků vídány na suchých místech splavů, kde čekají, až je živel přenese dál. Pěknou skupinku objevil rybařící kaplan Wasserbauer nedaleko obce Pernštejn nad Bystřicí. Byli tak dojemní, že se nad nimi rozplakal.

(Podžďárskovrško, také Jeseníky)

PETR KOŤÁTKO

Mínit něco něčím: kolaps analýzy

Analytická filosofie mnohé odpuzuje a některé (například autora těchto řádků) neodolatelně přitahuje svým pedantským úsilím o přesnost, průhlednost, a tedy i veřejnou kontrolovatelnost svých tvrzení a argumentů. Rozumím-li tomu správně, zastávce ležérnějších způsobů myšlení znechucuje zejména záliba analytických filosofů v definování klíčových pojmů. Sdílím tuto zálibu a přiznávám, že ze všeho nejvíc mi vyhovují definice, v nichž se na levé straně (v takzvaném definiendu!) objevuje definovaný pojem, reprezentovaný termínem ve standardní gramatické vazbě, zatímco napravo (v takzvaném definiens) se vymezují nutné a dostačující podmínky jeho aplikace. Je-li účelem takové definice jednoduše zavedení nového pojmu, stačí, když vyhovuje našim (mým!) potřebám a splňuje základní logické nároky (jednotlivé podmínky si nesmí odporovat a nesmí zjevně ani skrytě zahrnovat definovaný pojem – nechceme-li se točit v kruhu). Je-li ovšem účelem definice explicitně vymezit nějaký intuitivně užívaný pojem, musí se výsledek navíc poměřovat s výchozí intuicí. Definování pak můžeme chápat jako pohyb od vágní intuice k pojmu s ostrými obrysy. Obvykle je to velmi zábavné. Na důkaz toho zde vylíčím proslulý případ, v němž se definice dramaticky odchýlila od výchozí intuice (nepatrně přeháním), tato odchylka byla zaznamenána a pečlivě zkorrigována, situace se několikrát opakovala a všechno úsilí nakonec přišlo vniveč.

I. Griceův program

Paul Grice, profesor univerzity v Berkeley a jedna z klíčových postav poválečné filosofie jazyka, navrhl v padesátých letech originální verzi psychologického výkladu sémantických pojmů. Vezměme věty:

- 1) „Mary is married“ znamená, že Marie je vdaná.
- 2) Pavel svou promluvou míní, že Marie je vdaná.

Podle Grice je to, o čem se mluví v (2), elementárnější než to, o čem se mluví v (1): Obecně řečeno, věta *V znamená* v nějakém společenství, že Marie je vdaná, tehdy a jen tehdy, když v tomto společenství existuje konvence užívat *V*, když mluvčí *míní*, že Marie je vdaná (a odpovídající konvence interpretovat jednotlivá užití *V* jako evidenci, že mluvčí míní, že Marie je vdaná). Chceme-li tedy definovat pojem *významu věty* („sentence meaning“), musíme nejdříve definovat pojem *mínit něco promluvou* („to mean something by an utterance“). Griceovým záměrem bylo definovat tento pojem čistě psychologicky, to znamená tak, aby se ve vymezení podmínek (v definiens) vyskytovaly výhradně psychologické termíny a žádný sémantický termín (jako je „význam“, „znamenat“, „vypovídat“, „tvrdit“, „označovat“ atd.). Vzhledem ke klíčovému postavení pojmu *mínit něco promluvou* by to mělo zásadní důsledky: Umožnilo by nám to vymezit psychologický základ sémantických fenoménů, nebo dokonce beze zbytku převést sémantiku na psychologii.

II. Mínit něco něčím

Grice začíná myšlenkou, že základem komunikativního postoje, v němž něco míníme vzhledem k nějakému adresátovi, je záměr dosáhnout u adresáta nějaké reakce: Vyvolat v něm nějaké přesvědčení nebo přimět ho k nějakému jednání (zde se omezíme na první případ). To evidentně nemůže být všechno. Dejme tomu, že si opatříte tenisovou raketu a umístíte ji na knihovnu. Vaším záměrem je vyvolat v Marii přesvědčení, že jste nekonformní intelektuál. Nebo jí nasypete do čaje drogu namíchanou tak, aby v ní vyvolala přesvědčení, že jste nekonformní intelektuál. Ani jednu z těchto akcí jistě neoznačíme za komunikativní akt, jímž byste *mínili*, že jste nekonformní intelektuál. Oběma případům je společné to, že v nich nedáváte najevo záměr vyvolat v Marii přesvědčení, že jste... (zkrátime to: přesvědčení, že *p*), za-

tímco v komunikativním aktu, v němž míníte (a tedy chcete sdělit adresátovi), že *p*, zveřejňujete i svůj záměr vyvolat v adresátovi přesvědčení, že *p*. Nabízí se následující definice:

Mluvíci *M* míní svou promluvou, že *p*, vzhledem k adresátovi *A*, tehdy a jen tehdy, když:

- 1) *M* zamýšlí vyvolat svou promluvou u *A* přesvědčení, že *p*.
- 2) *M* zamýšlí, aby *A* rozpoznal jeho záměr (1).

Pořád je to málo. Dejme tomu, že vstupujete s Marií do pracovny, chvatně uklízíte raketu z knihovny a počínáte si při tom tak ostentativně, aby Marie nemohla přehlédnout váš záměr upozornit ji na evidentní důkaz, že jste nekonformní intelektuál. Chcete, aby vyvodila z toho, co spatřila na knihovně, že *p* (podmínka (1) je splněna); zároveň chcete, aby z vašeho chování vyrozuměla, že ji chcete čestně upozornit, že *p* (podmínka (2) splněna). Podle Grice přesto neřekneme, že svým jednáním (umístění rakety, chaotický výstup) míníte v komunikativním smyslu, že *p*. Koneckonců, pořád chcete, aby vyvodila, že *p*, z rakety na knihovně: Tato indicie má pro ni znamenat, že *p*, přesně v tom smyslu, v jakém jistý druh zarudnutí kůže znamená spalničky, to jest ve smyslu kauzální souvislosti. Vaše intence (2) do toho nijak nevstupuje. Grice tedy zesílil definici další podmínkou, která propojuje body (1) a (2).

3) *M* zamýšlí, aby splnění záměru (1) bylo výsledkem splnění záměru (2) (tj. *M* zamýšlí, aby *A* dospěl k přesvědčení, že *p*, na základě zjištění, že *M* v něm chce vyvolat právě toto přesvědčení).

To je jádro proslulé Griceovy definice *významu promluvy pro mluvčího* („utterer's meaning“, též „speaker's meaning“): Mínit promluvou, že *p*, znamená zamýšlet vyvolat v někom přesvědčení, že *p*, na základě jeho rozpoznání

Vasilij Kandinskij: *V šedé*, 1919

tohoto záměru. Tato formulace zachycuje podstatný rys komunikativního postoje: Mluvčí musí otevřeně manifestovat svůj komunikativní záměr, protože tento záměr (na rozdíl od mnoha jiných) se nemůže naplnit jinak než tak, že je rozpoznán adresátem. Sdělení, že *p*, může sloužit k nejružnějším klamům a manipulacím: To jsou mimokomunikativní záměry, které můžete sledovat svým komunikativním aktem. Ale chtít někoho oklamat tím, že mu sdělíte (tj. dáte komunikativní cestou na vědomí), že *p*, aniž postřehne váš záměr sdělit mu, že *p*, jednoduše nedává smysl. Podloudnost vašich záměrů nemůže narušit otevřenost vaší komunikativní intence, s tím je třeba se smířit.

III. Krysy v domě

Jednoduchá úvaha ukáže, že ani třetí podmínka, která završuje původní Griceovu definici, ještě nezaručuje otevřenost či průhlednost vlastní komunikativnímu vztahu. Následuje jedna z verzí známého příběhu, jímž do debaty přispěl oxfordský filosof Peter F. Strawson:

Manžel zamýšlí koupit nový dům, manželka mu to chce vymluvit. Všechny argumenty selhá-

vají. Paní si tedy opatří tucet mrtvých krys a rozmístuje je po novém domě. Je přítom pozorována mužem, ví o tom, přeje si to, ale zároveň si nepřeje, aby muž věděl, že si přeje být pozorována. Doufá, že její počínání podnítí manžela k následující úvaze: „Manželka rozmístuje po domě mrtvé krysy. Zřejmě chce, abych se domníval, že dům je zamořen krysami. Jistě mě nechce oklamat: Dobře ví, že je to nemožné. Pravděpodobně zjistila, že dům je zamořen krysami, ostýchá se o tom mluvit a zvolila tento šetrný způsob, jak mi to dát najevo. Neunáhlím se tedy příliš, když učiním závěr, že dům je zamořen krysami.“

Celé neštěstí spočívá v tom, že paní rozmísťující po domě krysy dokonale splňuje podmínky Griceovy definice: Přeje si vyvolat v manželovi přesvědčení, že *p* (zde: že dům je zamořen krysami; bod (1) je splněn), přeje si, aby muž rozpoznal tento záměr (bod (2) splněn), a přeje si, aby muž uvěřil, že *p* na základě rozpoznání jejího záměru vyvolat v něm přesvědčení, že *p* (bod (3) splněn). Přesto jistě neřekneme, že paní svým počínáním míní (v komunikativním smyslu), že dům je zamořen krysami. Důvod je nasnadě: Paní nechce, aby manžel věděl, že si

přeje být pozorována! To znamená, že paní si nepřeje, aby muž věděl, že paní si přeje, aby muž rozpoznal její záměr vyvolat v něm přesvědčení, že dům je zamořen krysami. Strawson to zobecňuje takto: Mluvčí míní, že *p*, tehdy a jen tehdy, když každý záměr, který se týká způsobu, jakým má adresát dospět k přesvědčení, že *p*, je principiálně otevřený, což znamená, že mluvčí zamýšlí, aby byl rozpoznán adresátem. Není-li tomu tak, pak postoj mluvčího není komunikativní, a přestože mluvčí může chtít vyvolat přesvědčení, že *p*, a může v tom i uspět, nelze mu přiznat, že míní, že *p* (v tom smyslu, v jakém o někom říkáme, že tvrdí, že *p*, nebo že někomu sděluje, že *p*). Nezbyvá tedy než zesílit definici: Mluvčí, který míní, že *p*, zamýšlí nejen to, aby adresát rozpoznal jeho záměr vyvolat v něm přesvědčení, že *p*: Mluvčí musí chtít, aby adresát rozpoznal i tento záměr, tj. mluvčí musí chtít, aby adresát věděl, že mluvčí chce, aby adresát věděl, že mluvčí chce vyvolat v adresátovi přesvědčení, že *p*. To znamená, že ke Griceově definici musíme připojit další podmínku:

4) *M* zamýšlí, aby *A* rozpoznal jeho záměr (2).

Strawson předvídavě poznamenal, že ani to ještě nemusí stačit: Vzápětí na to Stephen Schiffer (City University of New York) ukázal ve slavném příkladu *Moon over Miami*, že mluvčí může splnit všechny tři griceovské podmínky plus čtvrtou strawsonovskou, aniž přitom míní, že *p*. V tomto příkladu se zpívá píseň *Měsíc nad Miami* a my ho zde v žádném případě nebudeme reprodukovat.

IV. Goethe v Itálii

S jinou kritikou původní Griceovy definice vystoupil John Searle, Griceův kolega z univerzity v Berkeley. Searlův příběh zní takto:

V Evropě zuří světová válka. Americký pilot je zajat v Itálii. Aby unikl zastřelení, snaží se vyvolat dojem, že je německý důstojník převlečený do americké uniformy. S tímto záměrem opakovaně a s úsečnou dikcí pronáší jedinou větu, kterou si pamatuje z kursů němčiny: „Kennst du das Land, wo die Zitronen blühen?“ Počítá s tím, že Italové neumějí německy o mnoho lépe než on, ale že rozpoznají němčinu; dále doufá, že z jeho tónu a z okolností vyrozumí, že jim chce sdělit, že je německý důstojník; nakonec doufá, že se o tom neodvážejí pochybovat.

Griceovy podmínky jsou splněny: Američan chce u Italů vyvolat přesvědčení, že *p* (zde: že je německý důstojník; podmínka (1) je splněna), a to na základě toho, že mu přisoudí právě tento záměr (podmínky (2) a (3) splněny). Searle však odmítá pilotovi přiznat, že svou promluvou míní, že je německý důstojník: Vždyť jim recituje Goetha („Znáš-li tu zem, kde kvetou citrony?“ – přebásnil P. K.). Searle je přesvědčen, že ve skutečném mínění, že *p*, se mluvčí spoléhá na konvenční význam užitých slov jako na ten faktor, který adresátovi umožní rozpoznat záměr mluvčího vyvolat v něm přesvědčení, že *p*. Abychom vyloučili perverzní příklady typu důstojníka recitujícího Goetha, musíme Griceovu definici zesílit další podmínkou:

4a) *M* zamýšlí, aby *A* rozpoznal jeho záměr vyvolat v něm přesvědčení, že *p*, na základě znalosti faktu, že věta, kterou *M* užil, se konvenčně užívá právě k tomuto účelu.

Grice toto zpřísnění definice právem odmítl, protože neviděl důvod, proč by se *mínění něčeho něčím* muselo vázat na konvenční význam jazykových výrazů a proč by komunikativní akt vůbec musel být jazykový. (Jestliže paní z předchozího příkladu nemíní nic v komunikativním

smyslu, není to proto, že rozmisťuje po domě krysy, místo aby řekla „Dům je zaměřen krysmi“, ale kvůli nedostatečné otevřenosti jejích intencí.) K podstatě Griceova programu patří, že pojem významu promluvy je primitivnější než pojem významu věty: Druhý se definuje pomocí prvního. Nemáme-li se tedy pohybovat v kruhu, nesmí se pojem významu věty objevit v definici pojmu „mínit něco promluvou“, jak to požaduje Searle.

V. Prázdná lahev

Goethe v Itálii nám tedy nemusí působit starosti, zatímco *Krysy v domě, Měsíc nad Miami* a další pohromy měly pro Griceův program osudné následky. Ukázalo se, že Griceova cesta k zachycení komunikativní otevřenosti navozuje nekonečný regres: Nutí nás připisovat mluvčímu nekonečnou sérii intencí (v níž intence vyššího řádu mají zaručovat otevřenost, a tedy komunikativní povahu intencí nižšího řádu). Grice se s tím nakonec smířil a navrhl, abychom pojem *mínit něco promluvou* považovali za ideální limit, k němuž se v reálné komunikaci můžeme jen přibližovat: Pozemský mluvčí, který se snaží mínit něco slovy „Marie je vdaná“, je jako romantický hrdina marně se vrhající za nekonečně vzdáleným ideálem. Pokud jde o mě, tragický patos této teorie mě nechává chladným: Čekal jsem psychologický výklad sémantických pojmů, jak se slibovalo na začátku (viz I.), a dočkal jsem se monstrózní konstrukce za hranicí vši psychologické reálnosti.

Stephen Schiffer se ovšem pokusil dokázat, že nekonečný regres není psychologicky nereálný a že není výsadou komunikativních postojů. Představme si dva muže (*A* a *B*) sedící proti sobě v baru (na jméne baru nezáleží). Na stole mezi *A* a *B* stojí prázdná lahev. *A* vidí prázdnou lahev a svého přítele *B*, který se dívá na lahev a na *A*. Přestože lahev je prázdná, předpokládáme, že *A*-ův intelekt i smysly pracují obvyklým způsobem, a pokusme se určit něco z toho, co *A* bezpečně ví. Za prvé ví, že lahev je prázdná. Dejme tomu, že *A* předpokládá o *B* a jeho momentální kondici totéž co my o *A* (nazvěme to předpokladem *P*). Pak ovšem *A* také ví, že *B* ví, že lahev je prázdná. Protože však zastává předpoklad *P*, musí analogickou znalost přiznat i příteli *B*: pak tedy *A* ví, že *B* ví, že *A* ví, že lahev je prázdná. Vzhledem k *P* musí ovšem i tuto znalost přiznat příteli *B*, a tak dále do nekonečna. Analogicky na straně *B*. Nestačí, že lahev je prázdná a že o tom oba vědí: Ve vzájemné reflexi dvou vědomí se smutný fakt neko-

nečně zmnožuje jako v odrazech důmyslně nastavených zrcadel. Schiffer tento fenomén označil jako *vzájemné vědění* („mutual knowledge“) a obecně jej definoval takto:

A a *B* vzájemně vědí, že *p*, tehdy a jen tehdy, když:

A ví, že *p* & *B* ví, že *p* & *A* ví, že *B* ví, že *p* & *B* ví, že *A* ví, že *p* & *A* ví, že *B* ví, že *A* ví, že *p* ... atd. do nekonečna.

Pojem vzájemného vědění pak Schiffer implantoval do definice pojmu *mínit něco promluvou*: Cílem tohoto tahu bylo uzavřít nekonečný regres griceovských definic do pojmu vzájemného vědění, a tak ho učinit psychologicky neškodným.

Pojem vzájemného vědění vyvolal četné diskuse a našel zajímavé aplikace (David Lewis využil analogický pojem *společného vědění* ve své vlivné definici konvence). Schiffer sám nakonec připustil, že nekonečně se rozpínající vzájemné vědění přece jen nepatří k tomu, co se běžně odehrává v našich hlavách: To byl jeden z důvodů, proč začal pochybovat o možnosti psychologicky přijatelné definice pojmu *mínit něco promluvou*, a nakonec i o tom, zda významy patří mezi fenomény, které může zachytit klasická analýza.

Zdaleka ne všichni sdílejí Schifferovu skepsi, ale program univerzální redukce sémantických fenoménů na psychické je zřejmě v troskách. Podstatná část současných úvah o jazyku nese přesto zřetelné griceovské rysy. Běžně se připouští, že posledním základem sémantických vztahů jsou elementární situace, v nichž se někdo obrací k někomu s komunikativní intencí; široká shoda panuje také v tom, že komunikativní intence má griceovské jádro: Záměr vyvolat nějaký účinek u adresáta na základě jeho rozpoznání tohoto záměru.

Literatura:

- H. P. GRICE, *Studies in the Ways of Words*, Harvard University Press 1989
P. F. STRAWSON, *Logico-linguistic Papers*, London 1971
J. SEARLE, *Speech Acts*, Cambridge University Press 1970
S. SCHIFFER, *Meaning*, Oxford University Press 1972
S. SCHIFFER, *Remnants of Meaning*, MIT Press, Cambridge 1987
Další literaturu viz v autorově stati *Intence a význam*, Filosofický časopis 5/1993.

Dichtung und Wahrheit

Likvidace české kultury zdárně pokračuje

Deset let po Vítězném Listopadu padly poslední naděje na to, že se česká kultura jako obor zmátoří a že alespoň někteří čeští umělci přestanou být bezprostředně závislí na dojíždění čocky v nádražních bufetech a sběru špačků na městských boulevardech.

Vláda minulý týden představila svůj ambiciózní projekt útlumu české kultury, který by měl proběhnout v několika etapách a v roce 2005 by měl vyvrcholit dobrovolným odevzdáním posledních štětců, ořezávek a zbytků kalafuny Meziřezortní komisi pro dohled na konec kultury v Čechách (MKPDNKKVČ). Státem podporovaná nadace „Vánek“ mezitím otevřela rekvalifikační kurzy pro české básníky, výtvarníky, hudebníky a další handicapované jedince. Úspěchy se však prozatím dostavují spíše vzácně. Podle neověřených zpráv byl pouze básník Petr Borkovec schopen nastoupit po dvouměsíčním intenzivním kurzu jako vychovatel v mateřské škole. Po týdnu však byl ředitelkou přistižen, jak během odpoledního klidu při obcházení postýlek šušká dětem verše ze své rukopisné sbírky Olejíček pomáhá – a byl samozřejmě na hodinu vyhozen.

Horší zpráva ale přišla od ministra Špidly. Rekvalifikační kurzy pro literární kritiky se prý nebudou vůbec otevírat! Naše vláda se totiž podle dostupných informací domnívá, že činnost literárních kritiků nějak souvisí s prací spisovatelů, jejichž činnost bude utlumena do tří let.

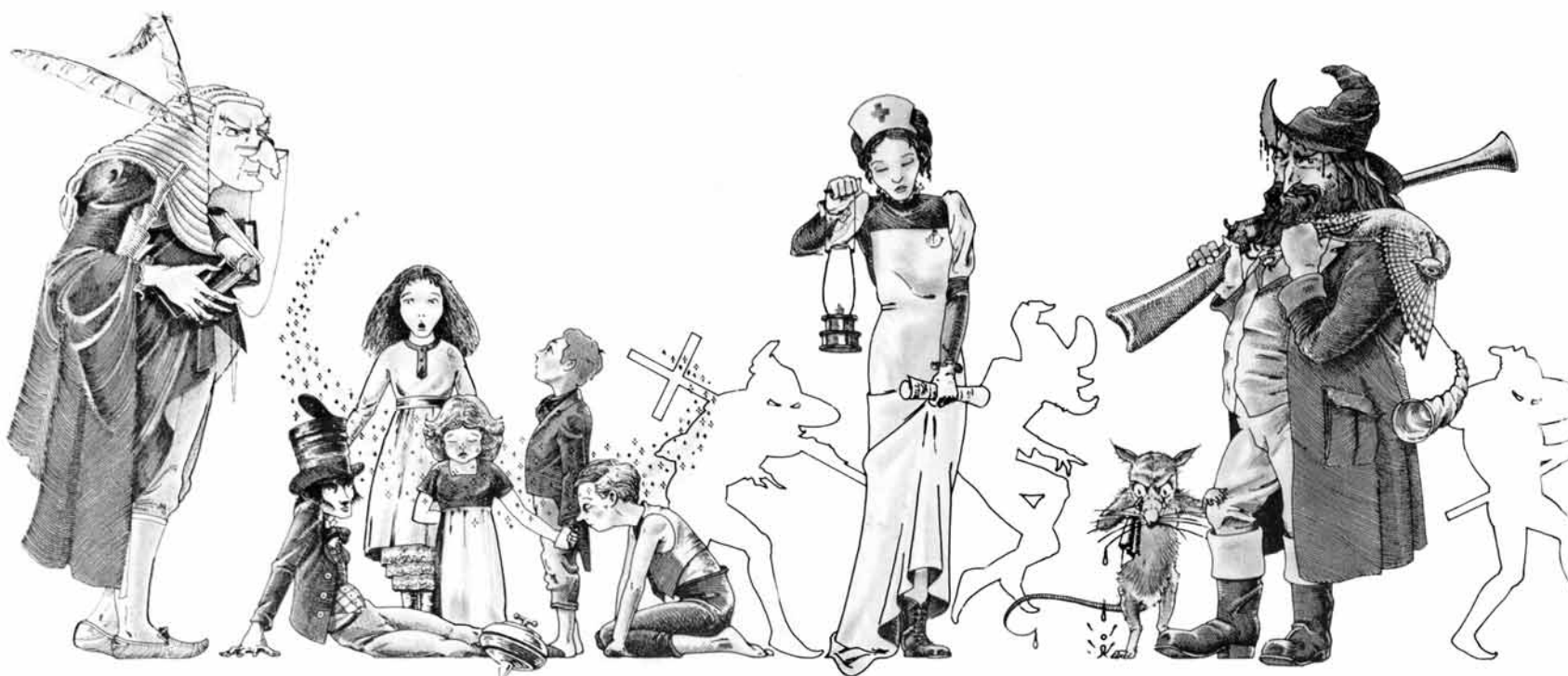
Časopis Dobrý chlap oslavil v tichosti druhé výročí svého vzniku. První číslo se prozatím chystá... a protože se domníváme, že bude skvělé, rádi citujeme prozatím alespoň z prohlášení, kterým se nové periodikum kdysi představilo veřejnosti:

Dobrý chlap není zaměřen proti nikomu. Zvláště ženy má rád a život bez nich si sice dovede představit, avšak jen na chvíli. Cílem této tiskoviny je mimo jiné snaha přispět k obnovení dobrých vztahů mezi muži a ženami všech generací. Z tohoto důvodu jsou ceněny zejména laskavé – a snad i smířlivé postoje vůči ženám, ovšem za předpokladu, že jsou vyjádřeny dostatečně chlapsky.

Stránky Dobrého chlapa vyplní fejetony, povídky, články, úvahy, básně a poémy, recenze. Rozhovory, písně, kresby, fotografie, omalovánky, recepty, návody, rady et cetera – to vše v nepředstavitelné šíři tematických okruhů (např. historie a muži a naopak, vzpomínka na babičku, má práce opravdu smysl?, dobří a špatní chlapi ve světové literatuře, koutek flóry a fauny, sport, povídky o chlapech pro ženy a muže, život na „čtyřech kolech“, problematika větrání, obsahy mužských kapes, nejen kuchařské recepty starých mládců atd.)

Redakce a redakční rada: Marian Palla, Josef Daněk, Roman Švanda, Petr Přehnil, J. A. Pitínský, Arnošt Goldflam, Jiří Olič, Ivan Wernisch, Miroslav „Sony“ Halas, Ivan M. Jirous, Jan Steklík, Blahoslav Rozbořil, Petr Odillo Stradický ze Strdic, Jiří Surůvka, Lubor Maťa, Martin Reiner, Robert Gál, Milan Magni, Jiří Dynka, Roman Křištof, psi Bože a Vasil.

Skupina Luzní, o níž jsme se v této rubrice již zmiňovali, na svém posledním sezení v restauraci U Ampezonů udělila autorovi experimentálního románu Urmedvěď JIŘÍMU KRATOCHVILOVI titul Okresní Marqués. Mluvčí skupiny Marek Stašek nám k tomu řekl: „Mohlo by se zdát, že nám jde jen o nějakou recesi, ale věřte mi – podle měřítek, která jsme si stanovili tak, aby vzhledem k současnému stavu současné české literatury byla pokud možno spravedlivá, je toto jmenování velkým uznáním.“ A dodal: „Taky bych rád upozornil, že vůbec nic nemáme proti městu Brnu. Kdybychom v Praze našli lepšího kandidáta, přiznali bychom titul Okresního Marquése pražskému spisovateli.“

V novém foto-seriálu Stíny minulosti nabízíme čtenářům unikátní snímek Martina Reinera z roku 1981 coby kadeta elitního vojenského lycea. I na Západě se tenkrát vědělo, že si zde strana pěstuje nelítostné zabijáky schopné podřezat vlastní rodiče. M. R., v kruzích známější pod přezdívkou „Sergej“, své rodiče prý podřezal dokonce několikrát.

Hypotéza, že tento primitivní hrdlořez absolvoval ještě v časech hluboké totality speciální výcvik na likvidaci české literatury, je svůdná a s ohledem na charakter Reinerovy činnosti v uplynulé dekádě vykazuje dokonce výrazné znaky pravděpodobnosti – spolehlivě ověřit se nám ji však zatím nepodařilo.

Pomník všestranného lidového umělce EUGENA BRIKCIA bude až do začátku letošního července k vidění v Montmartru, u Pumprdlíků, u Rudolfiny, u Zavěšeného kafe, u Vystřeleného oka, v Pravěku, u Jelínků, u Dvou vyděšených zajíčků a ještě nejméně v deseti dalších pražských restauracích a vinárnách.

– „Bude to statue pohyblivá a vytvořím ji zcela sám, bez jakékoli cizí pomoci,“ svěřil se Eugen Brikcius našemu dopisovateli. A dodal: „Myslíte, že bych vydržel sedět sám sobě modelem? Ne, to by byla otrava, to budu radši sedět rovnou pomníkem.“

– „Hodláte sedět nahý?“ zeptal se dopisovatel.

– „To by uměl každej, nahou sochu,“ odpověděl Eugen Brikcius. „Ale já si klidně troufnu na kalhoty a košili, a třeba i na dvouřadové sako.“

– „Uvážete si motýlka?“

– „Jistě, můj motýlek má hluboký význam.“

– „Na kolik se dáte pojistit?“

– „Pojistit? Á... vidíte, to je dobrý nápad. Musím se o tom poradit s ministrem financí.“

– „Přemístíte své dílo do Vídně, mistře?“

– „Jsem český umělec. Ve vídeňských restauracích mě znají jen jako prostého, slušného občana.“

Brněnský rodák pan JAN VÁCLAV BEDŘICH PŘÍHODA-TROMMLER, pro přátele Méda Běda, patrně nejstarší a prý i největší ze všech žijících českých spisovatelů, letos 5. června oslaví své devadesáté první narozeniny. Ctitelů a jedinečných znalců jeho díla je celkem pět. Petr Odillo Stradický ze Strdic, Jiří Noha Paduánský, Petr Krტიčka z Jahodnice, František Houba a Marsel Drevo z Kunratic tvoří přísně uzavřené bratrstvo zasvěcenců. Kromě těchto pánů zatím ještě nikdo Příhodovy „sociálně-bukolické verše a krátké prózy“ nečetl ani neslyšel. „To jistě ne, a ani o to nestojíme, Mistrovo dílo je mimořádné – nic pro křupany,“ říká Petr Odillo Stradický ze Strdic. „Nám úplně postačí, jestliže bude kladně vyřízena naše žádost o zařazení Jana Václava Bedřicha Příhody-Trommlera mezi jubilanty UNESCO.“

S těmi knihami se věc neměla tak lehce. Předně: Pan nakladatel Půlháček volá v neděli, dni zasvěceném odpočinku, že – no musím si vše důkladně rozvážit. S tím, jak nám ve svobodné tržní ekonomice direktivně krátí obchodní přírůžku, se bohužel stávám čím dále tím více lékárníkem, nohy položené na desku pracovního stolu a odtahované přemýšlení nad literaturou, nadstavbovou záležitostí, se vzdalují a vzdalují. Nu dobrá, beru. Ale jak se ke mně exempláře z Knihkupectví Samsa dostanou? K člověku z *prérie-férie*? Vyšlu k Samsovi ženu! Nemám v rukou krut volantem aniž papíry na něj! Samozřejmě, že pravý zadní blatník firemního vozu byl v pražském pouličním provozu oleštěn nárazníkem nějaké druhé Máni. Ještě jsme předvoláni na policii. V Jámě už po zavírací. Pane Písařovici, sorry, pošlete je poštou! Pošták přináší objemný balík-konvolut. Přeřezat provázky, zvědavost. Zvědavost a její ukájení, je to vždycky o tom.

Bude vědět spíše veršotep než pouhý čtenář, o čem teď začnu, o prvním setkání, o překážce zdi, u níž se ve veliké rychlosti bourá: VLADIMÍR HOLAN. A podaří-li se to pubertánu v sedmnácti, s Bolestí, je uhranut a ovlivněn na celý život. Bude se snažit vyrovnat se s nárazem, s betonovou zdí české poezie, s Vladimírem Holanem, sám se sebou. Překročit, obejít, zůstat stát. Protože jinak nelze.

Původní **Sebrané spisy** dohnal jsem až nedávno v Milíně u malíře Zdeňka Volejníka, nějak mu zrušili pražský byt a dramaticky ubylo místa. Svazek devět.

Trvalo mi to víc jak dvacet let. I proto klobouk dolů před Pasekou, že se do Spisů znovu pustila. Chyběly – myslím – skoro jako sůl. Nebudou příliš jiné než ty původní, snad o svazky překladů. Pár básní, vykutanych (nebo objevených při povrchním sběru na haldě?) a neznámých, nemůže hrát zásadní roli a proměnit nám milovaného mistra. Vlastně reedice, mírně přepracovaná. A každému básníkovi bych přál jeho Vladimíra Justla, měl by jistotu, že o dílo bude postaráno a někdo se zaň bude brát do konce dechu.

Jeskyně slov, svazek první, sbírky *Triumf smrti*, *Vanutí*, *Oblouk*, *Kamení*, *přícházíš*, *Záhřmotí* a *Mozartiana*. Holan ještě mladý, leč bez *Blouznivého vějíře*.

Holan, jehož výslednou esencí je cosi koherujícího s valérem Zrzavého palety, takové té uhrančivě tajemné, nejisté, neohraničené, rozprostřené všude a nikde:

*ze trávy hodin nahý hoch, jak těžce klesly
mu paže v zlata líná,*

*jak nohy jeho (srdce mé se chví)
jako dva statní muži nesly
na prohnuté větvi klína
netknutý hrozen pohlaví!*

Ale to je přece narcistní sebe-obraz toho nejkrásnějšího času, kdy pro kluka je všechno poprvé! Toho nejzásadnějšího času, který na krk navlékne oprátku a básník je navždycky lapen v jeho tenatech! Ach ano! Miluji TYTO Holany.

A protože vyznání je hodně z hloubi, hodně intimní, stydím se, červenám, honem pryč! (Ale přesto zůstat, dotknout se fyzicky a zamaskovat dojetí – chlapecky-objevitelsky – a taky radost): Jé! Kniha má dvě záložky, bílou a šedou!

Nejsem čtenářem **Revolver Revue**. Koupil jsem si o své újmě jenom jeden exemplář, nikoliv kvůli literatuře, nýbrž kvůli umění výtvarnému, číslo zrovna obsahovalo rozsáhlé pojednání o japonských erotických dřevorezech. Dílka jsou to milá a vzhledem k tomu, že na originál by člověk peníze asi neměl (a ostatně, kde takovou záležitost shánět?), spokojil jsem se s reprodukcemi. Ne že bych se Revolveru apriorně vyhýbal z důvodů tak imbecilních, že jsem čtenářem Tvaru – spíš nestíhám. Všechno vážně nelze.

Čtyřicetdvojka, 352 stran pro literaturu a výtvarné umění, je naplněna autorsky Miroslavem Červenkou (verše), Josefem Štochlem (verše), Rudolfem Dzurkem (dřevěné plastiky), Andreašem Kroperem (próza), Miroslavem Drábkem (próza), Jaromírem Tylptem (na fotografii před obrazem orantsky gestikulující mladý muž ostře řezané tváře, krátkého zástříhu vlasů, na pár milimetrů vysekačkováného plesniště vousů: Tohle je miláček Filip?! Hrabající se v pozdním dopoledni prvního máje mého zdokonalení se ve zbrani, povolání armádou do Hradce Králové – i odskočino si o státním svátku do Páky, pobavený výraz nad mou užaslostí: Tlustej chlapec struny dřel! To není pravda! To není pravda! Stárnem. Šíleně. (próza)), Jiřím Hájíčkem (próza), Petrem Placákem (próza), Miroslavem Kolocem (máchovská studie), Hansem Sanerem (úryvek z biografie o Karlu Jaspersovi), Hansem Reegenem (kresby), spolužák Boudníkův, 1922-1952, Jakubem Demlem (ale vlastně Robertem Krumphanzlem, pojednávajícím o Dvořákově překladu Demlovy německy psané básně *Solitudo*), Vladimírem Binarem a Bedřichem Fučíkem (literárněvědní studie *Zpráva o uspořádání díla Jakuba Demla*), Michalem Blažkem (s ním rozhovor, on výtvarník), Vladimírem Karfíkem (memoáry o architektuře v období Baťova Zlína), Vladimírem Boreckým (sedm lyric-

Foto: Jana Noseková

Jiří Staněk (1957), básník i lékárník ze Strakonice.

kých komentářů výtvarných děl) a Miloslavem Čapkem (próza).

Teď mě napadá, že píše-li do rubriky *Knihy od...* RR nesplňuje kritérium, není knihou. Ale 352 stran pro literaturu a výtvarné umění číslo 42 už díky výše anotovanému lehce válcuje jiné skutečné knihy a to i ty, které nejsou pokleslým žánrem, ale aspirují na vyšší umělecké ambice.

Causa slavní (1), sebráno a vybráno z Týdeníku Reflex. Nakladatelství TP, redaktor Marek Toman. *Básník* Marek Toman už odletěl do Pobaltí, abych se mohl pozeptat, jde-li o shodu jmen. V samém konci knihy je možno se dočíst, že Causy Reflexu budou řazeny do jednotlivých „drahokamových“ edic. Ametyst: politici, Opál: originálové, Rubín: tvůrci, Tyrkys: fenomény. Slavní jsou Heliodor. Ale to škatulkování! Má vůbec smysl? Není každý politik (Ametyst) tak trochu slavný (Heliodor)? Není (zcela konkrétně) Jiří Šlitr (už zde jako Heliodor) více tvůrce (Rubín) než slavný? Bude se mi snažit někdo namluvit, že papež neprovádí politiku? Neměl by patřit spíše mezi Ametyst? Napadá mě, že se provádělo spíše metodou náhodného výběru, což bude nějaká exaktní metoda, již si představuji jako Tzarův klobouk. Nakolik však v ruce nemám žádnou jinou ediční drahokamovou řadu, musím se spokojit s demonstrací na Heliodoru.

Slavných je celkem dvacet šest. Jsou tu nějací sportovci (Michael Jordan, Steffi Grafová,

Foto: Ondřej Slabý

Pelé, Tomáš Skuhřavý, Wayne Gretzky), Anatolij Karpov sportuje spíše hlavou, tudíž myslitel, nějaký umělcí (Gianni Versace, Quentin Tarantino, Jiří Šlitr, Frank Sinatra, Ema Destinová, George Gershwin, Duke Ellington, Jan Nedvěd, David Lynch, Stephen King), jeden kosmonaut (John Glenn), dva vynálezci (Alfred Nobel, Bill Gates), jeden palírník (Jack Daniel), jedna řádová sestra (Matka Tereza), jeden lékař (Josef Mengele), tři podnikatelé (Alexander Rezeš, Petr Mach, George Soros) a jeden papež (Karol Wojtyła). Tři podnikatelé, abych nepřišel do křížku se soudy. Všichni tak trochu naši současníci, plus minus.

Ono to bude chtít ještě nějakou správu let a síto času, pak se uvidí. Novinářský styl, rozsah daný předem. Pro zvědavé.

Kráááásnáááá kniha! EDGAR LEE MASTERS, *Spoonriverská antologie*. Teprve druhé (přepřacované) vydání. To první, ze Světové četby, paperback s různou kompasu na přebalu, je už hodně ohmatané a hodně staré. Královéhradecké nakladatelství Cylinder nezahluje knižní pultry – tohle je teprve svazek tři v jeho edičních počinech – zato po čertech dobře ví, co je to knižní kultura. Ani tiráž neošidí. Pochlubí se hned dvěma redaktory: Hynkem Kaněrou a technickým redaktorem Robertem Andrejsem, tímto: Klobouk dolů před vámi, pánové! Svedli jste malý (ne: velký) zázrak.

Překlady Jiřího Koláře, Zdeňka Urbánka a Emanuela Frynty jsou důstojně rozloženy, vyvážány a přebaleny obrazem Andrewa Wyetha,

prerýjní tráva, nazlátlá koncem léta, v pozadí dřevěný dům a kolny hospodářských stavení, vepředu mladá dívka. Ležící v prerýjní trávě a pohlížející směrem k domu.

Jistě se jí něco honí v hlavě, jistě má už něco za sebou a leccos před sebou.

Taky čekající na hřbitov, že by pak Masters o ní něco prozradil.

Ozvuky *Spoonriverské antologie* v české poezii jsou, v Ladislavu Dvořákově, v Obci Miloše Doležala. Spřízněnost duší, spřízněnost poetiky. Mastersova návodnost. A tohle: skvost. Po všech stránkách. Třístapadesátisedmi.

Básník musí být přesný. Chtěl bych vidět ten pytlík, do něhož se vejde galon whisky. Papírový pytlík. Aby měl smysl. Maskovat přihýbače si na veřejnosti.

Chodíte po Fifth avenue a nesete si celou dobu 3,785 litru whisky. Ach ano, promiňte, hyperbola.

XXXIII: ...a ač odtržen od starých míst

kteřé mě přestali tuto noc těšit...

Tak velice živá místa, zasluhující si měkké i. Věnováno několika lidem, kteří nežijí, a několika lidem, kteří se jako já pokoušejí žít. Moto: Zab kohouta

jenž přivolává noc,

zab kohouta

jenž přivolává den.

Na vlnách tmy

se budem kolíbat,

zasněně k věčnosti.

(Peter Sagan)

Šestašedesát mírně syrovo surrealisticky volných veršů.

Ty dvě šestky za sebou skutečně nepatří básníku Krošovi! Jé, jak já jsem strašně hodnej kluk, že vám nepovím, v kom a v čem jsem si teď četl. Ale kdybyste chtěli s autorem pohovořit, lze: 0602-330547. Kontakt v tiráži, čtenářův majetek.

WILLIAM SAROYAN *Jim Dandy*. Malé a do kapsy, od autora v Čechách kultovního. Saroyan byl vždycky na čtení, na čtení při cestování, na čtení po manželské rozluce (i totáčový *Tracyho tygr* se dal uchopit, ukrýt do zadní kapsy kalhot a nechutně se o něj netahat), William Saroyan utěšitel duší, příkladač náčinků na rozpálené spánky, kolébač do spánku a ranní doušek kávy: William Saroyan, Armén, kterých Turci... No a tam to je, ten lehce humorný smutek, vědomí nezachytitelnosti plynoucího času, ztraceného dětství, jinošství, mladosti, života...

Nakladatelství Eminent tentokrát vybralo drama z roku 1947, aby představilo autora ve všech polohách. Zdařilý počín, sázka na koně, který vítězí.

V zásilce jsem našel i FRANZE KAFKU, *Proměnu*. V roce 1990 vydal Primus jako svou třetí publikaci. Náklad 10 000 výtisků. Ó, blahé časy skutečnosti, že i tak světový autor je stále skladem, nádherná jistota, že opravdová umělecká hodnota se propůjčuje jenom nemnohým, že pouhá hrstka prožívá své souznění či tajné spikleneckví.

Ovšem – ta genialita – kniha od Samsy, otevřete ji a čtete: „Když se Řehoř Samsa...“

Vybíral zaměstnanec Filip Písařovic, pane Samsu, přidat na platě! Je taky geniální: Zbavil se ležáku.

P. S. Myslím, že i pan Kafka někde nahoře je předplatitel *Neonu*, rád bych mu tímto vzkázal, že včera jsme na oseckém hřbitově vyhráblí loňské listí, dědečkovi Jacobovi položili na hrob kamínek, pradědečkovi též...

A je to sotva rok, co stála u mě v pokoji a říkala: „Kamarád je lepší než pesos, kamarád, kterej mě udělá šťastného v posteli,“ to bylo v dobách, kdy měla ještě víru, kdy jsme se přitiskli našimi utrápenými těly k sobě a snažili se tak setřást kousek z naší bolesti –

Koukám po sobě, je sobotní ráno, nemohl jsem dospát, jestli to tělo, obal na duši, je utrápené, ptejte se jutového pytle, copak ten ví, není nadán ničím zvláštním, ale mašinka uvnitř nějakou – přesně nedefinovatelnou – bolest asi cítí, víru? V povinnost čas vyměřený nám pobytem zde nějak slušně ustát, stačí slušně, vůbec to nemusí být mužně, s hrdostí nebo bůhvíjak jinak. Přitisknout se, kousek setřást: O tom jsou partnerské vztahy? Nebo co jsme si to slibovali na národním výboru?

Ještě že má jeden *Tristessu* Jacka Kerouaca, aby pochopil, že je to spíše pravidlem nežli výjimkou.

Kniha poslední, *Cesta do pekla* od VÁCLAVA VOKOLKA, vydala Triáda v roce 1999.

Holana jsem měl už načteného i zažitého a vstřebaného a dodnes mi slouží jako živná půda. I *Proměnu* jsem znal a Masterse taky. Causy z *Reflexu*. Stačilo tedy jen si připomenout, zalistovat, nalézt v knize úryvek textu jako nosný sloup nějaké myšlenky. Musel jsem ovšem přečíst *Jima Dandyho* a *Za hodinu v hlavním městě* (fuj, oškliváku, slíbil jsi anonymitu!) a celou *Revolverku*, Jacka Kerouaca.

Vokolkův rozsáhlý historický román bych ve vymezeném čase stihl narychlo a halabala, a tak se číst nemá.

Cestu do pekla prošel jsem tedy pouze očima, abych se podíval na perovky Moritze von Schwinda. Jsou z rodu bizarní gotické secese, krapínek morově zrudné. Předpokládám, že nejsou voleny ad hoc, nýbrž věřím, že si je vybíral pan Vokolek sám. Bude-li k nim text ladit (a on bude), už se na jeho čtení těším.

Knihkupectví Samsa najdete v Praze na adrese V Jámě 1.

Zasláno

Nebuďme Kostlivci!

Nedokážu posoudit, nakolik má smysl reagovat na odstavce pana Špačka v Neonu 3/2000, vždyť jeho argumenty jsou dokonale bezchybné, pádné, hluboce promyšlené a prokazují obdivuhodný orientační smysl, znalosti a mimořádný rozhled v teritoriu hudební produkce. Jako autor „Kostlivců v dobře uzamčené skříni“ je podivuhodně vtípný, oplývá bohatstvím výrazových prostředků, umí pohladit a polaskat muzikanty, dirigeny, management, zejména však potěšit a příjemně naladit posluchače koncertních sálů, ocenit jejich vzdělání, inteligenci, orientaci a schopnost vnímat klasickou hudbu. A pokud dojde k drobným disproporcím a zkratům, které jsou panu Špačkovi proti mysli, pak se jim věru umí podívat na kloub. Tu rázem vášnivě rozdmýchá svou fantazii, nešetří výrazivem a je náležitě naježen. Škoda jen, že jeho rozhořčení je naveskrz zlobně destruktivní a s publicistickou etikou se jaksí málo snáší. Slova tvrdšího kalibru mu nejsou nikterak vzdálena a nešetří se, aby jimi počastoval orchestrální hráče, kteří jsou líní, pohodlní a na zkoušky se nepřipravují, návštěvníky abonentních cyklů, tedy posluchačskou obec, kteří jsou pak ve valné většině hluší, chladní, bojácni a hlavně třikrát hloupí. Na koncerty si chodí pouze větrat své smokingy, cucat Martini a tvářit se světově.

Zatímco čeští sponzoři jsou hluší osli a primitivní slepci, dirigenti patří do kategorie devastantů a hrobařů. Pod jejich taktovkou jsou výkony orchestru Státní filharmonie Brno (tu pan Špaček uvádí jako příklad) katastrofální a neposlouchatelné, za což nesou odpovědnost pracovníci magistrátu města Brna, kteří hudbě nerozumějí atd. atd.

Otázka: kolikrát a s jakým hudebním nástrojem se pan Špaček představil jako kumštýř na koncertním pódiu a s jakým ohlasem? Když jsem opakovaně četl páně Špačkův článek, zmocňovaly se mě různé emoce a hlavou mi vířily přemnohé myšlenky (netřeba je podrobně rozebírat) a ptal jsem se, kde bere autor tolik opovážlivosti a co ho opravňuje k tak poučené povýšenosti. V jeho totálně destruktivním textu není ani stopa konstruktivní myšlenky a ani na okamžik tu nezavoní jediný kvítek něčeho pozitivního. Je mi tohoto člověka upřímně líto a rád bych mu popřál do života alespoň malé zrnko něčeho radostnějšího, než je to, co ho dosud potkává.

Bedřich Havlík, předseda Rady SF Brno

V nakladatelství Větrné mlýny
právě vychází
nová sbírka Karla Škrabala

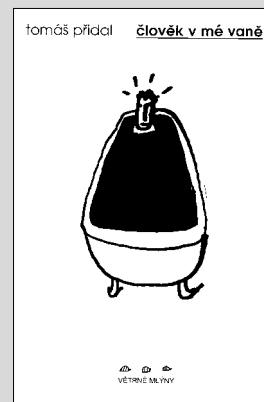
Šlehačka

Knihu si můžete objednat na adrese:
Větrné mlýny, Vodova 65, 612 00 Brno
tel.: 05-41 24 72 59, fax: 05-74 98 61
vetrnemlyny@post.cz • www.vetrnemlyny.cz

V nakladatelství Větrné mlýny
právě vychází
nová sbírka Tomáše Přídala

Člověk v mé vaně

Knihu si můžete objednat na adrese:
Větrné mlýny, Vodova 65, 612 00 Brno
tel.: 05-41 24 72 59, fax: 05-74 98 61
vetrnemlyny@post.cz • www.vetrnemlyny.cz

Foto: Jakobi Tadeusz

Poetika homosexuality v české literatuře (III. díl)

3.

Cesty stylizace

Antika

„Cesty sublimace“ jsme minule charakterizovali jako „mluvení o jiném tématu“, aniž se homosexuální citění či jednání jednoznačně identifikuje, natož pojmenuje. „Cesty stylizace“ znamenají mluvení co do tématu otevřené, ale zahalené do „jiného šatu“, tedy do vzdálené doby, země nebo společenské vrstvy a vůbec do prostředí, které je vzhledem k současnosti a „normalitě“ JINÉ již „předem“, „před“ homosexualitou. Ta pak může být v tomto rámci prezentována jako jemu odpovídající, a proto zbavená příznaku „nenormality“ a „nepřirozenosti“.

Za nejsnazší a nejčastěji využívanou možnost takového kulturního a tudíž i hodnotového „přenosu“ platí antika. Snad pro přílišnou snadnost, snad pro přílišnou četnost autorových útěků do antiky působí dnes evokace antického Řecka a/nebo Říma coby „zlatého věku“ homosexuality poněkud zprofanované. Nebylo by však moudré zbavovat se kvůli tomu schopnosti rozumět, v jak mnoha ohledech opravdu příhodnou projekční plochou byla antika pro autory s intencí zobrazovat lásku k bytostem téhož pohlaví.

O antice se vědělo – ať se to zdůrazňovalo více nebo méně – že city a úkony, pokládané v moderní evropské společnosti za kriminální delikty nebo za projevy choroby, přijímala za součást „normálního“ chování. Antika nabízela množství motivů a postav, jimiž se mohli moderní autoři inspirovat (Sókratés a jeho žáci, přátelsko-milenecké dvojice Achillea a Patrokla, bohové milující a unášející chlapce). To všechno by ale bylo málo platno, kdyby antika neměla další nedocenitelnou hodnotu: Ve druhé polovině 19. a první polovině 20. století vytvářejí kriminologie, psychologie a medicína

moderní koncept homosexuality¹ a jako zákonitá odpověď se rodí emancipační hnutí homosexuálů i literatura hledající výraz pro city, nazývané od nyní homosexuálními. Tatáž doba je však i dobou (jen velmi pozvolna utuchajícího) kultu antiky. Hlásí se k ní ideologové impérií, republik, socialismu i fašismu, teoretici pedagogiky, propagátoři sportu, neoklasičtí umělci a po svém i avantgardisté. Na středních školách jsou stále čteny Vergilius a Homér v originálech. Přihlásit se k antice znamená tedy apelovat na kulturní vzor a ideál, v měšťanské společnosti obecně přijatý a srozumitelný.² Projekce homosexuálních motivů do antiky je stylizací, to ano: Vedle aspektu „útěku“, který je ostatně někdy těžko rozeznat od „cest sublimace“, však může nést také aspekt „společenskovýchovný“: Kdo mluví o antice v moderní měšťanské společnosti, mluví k moderní měšťanské společnosti. Kdo mluví o antické estetice a erotice a vyzdvihuje tu její složku, kterou moderní doba nazývá homosexuální,³ je daleko více aktuální, než si na počátku 21. století, v době už bez kultu antiky, dovedeme představit.

U **Jiřího Karáska ze Lvovic** (1871-1951), časově prvního z českých autorů, který výrazně spojuje antiku a homosexualitu, znamená toto spojení opravdu „zahalující“ či „útěkovou“ stylizací, dokonale protiběžnou jakékoliv „společenskovýchovné“ tendenci. Praví-li oficiální diskurs moderní měšťanské společnosti, že ho-

mosexualita je perverzní, odpovídá Karásek v souladu s diskursem dobové dekadence: Ano, je perverzní! Jen se podívejte, jak velice a jak hrdě je perverzní – tak jako nejperverznější postavy a texty z antiky!

Antiku coby kvintesenci perverze vyzývá Karásek v sérii sbírek *Zazděná okna*, *Sodoma*, *Knihy aristokratická* a *Sexus necans* (1894-1897).⁴ Ne „ušlechtilé“, Winckelmannem a Hölderlinem zmýtizované pedagogicko-pederastické Řecko, nýbrž zhýralý Řím je Karáskovi „tou“ antikou. Ne z filosofické hostiny Platónova *Symposia*, nýbrž ze zvrhlické hostiny Petroniova *Satiriconu* vybírá citáty, do nichž rámuje básně. Postavy

a motivy ze *Symposia*, „evangelia“ stejnopohlavní lásky, se u Karáska objeví také, ale hledíme jak: V básni *Poznání* ve sbírce *Sodoma* jsou součástí výčtu „pozitivních“ hrdinů této lásky; pozitivních tím, že vzdorují obecnému opovržení a dávají přednost kráse, slasti a zániku před „záchranou“. Do sbírky *Sexus necans* zato umístil Karásek báseň demystifikující i tuto „pozitivní“ vizi už názvem – *Hnus poznání*. Báseň, vrcholící karikaturně zkřiveným obrazem druhdy mytického *Symposia*. Konečně, báseň s titulem *Symposion* je položena téměř na závěr sbírky *Sexus necans* a tedy téměř na závěr Karáskovy rané, nejdekadentnější etapy, „odhaluje“ *Symposion* coby právě takovou vanitas, jako vše na světě: „My všeho okusili / My poznali jsme, jak je všechno bídné. (...) / Můj Agathón, jenž jste marně pyšný, / Včerejší sláva dnes

nejen duší, nýbrž také tělem a smysly. V jeho rané tvorbě nacházíme vůbec spíše těla než duše, spíše údy a jejich pohyby než lidské bytosti. Nejvyhroceněji jsou obrazy mužské a k mužům obrácené sexuality podány ve sbírce *Sexus necans*. Ve fyziologickém naturalismu šel Karásek až k takovýmto veršům: „Nervy se vzepjaly prudce, splašené, spráskané koně / Nahý bok dráždí je zblízka, žádost se protrhla v krvi, / prýští a stříká teď z žil!“⁴⁶ nebo „Chtěl bych vás svrhnout a chtěl bych zas výsknout, / Že je vám nápojem krev mého masa. / To náhlé strnutí! To mrtvé dusno! Ten rudý požár! / Vysajte mne! Ať bolestí a rozkoší zešílím, / Opilý žárem vašeho těla a žárem vaší vášně!“⁴⁷

U Karáska se opakují dva milenecké archetypy: „bílý já“ a „hnědý ty“. „Bílý já“ je pasivní, něžné až zženštilé, trpící samotou a toužící být

už v antickém rouchu, nýbrž v jiných stylizacích. Vráť se také antika a s ní i motiv homosexuální lásky – nebude to však už v polaritě „bílého“ a „hnědého“, nýbrž v líčení osamělosti „bílého já“. Karáskovské antice bude v příštích etapách udávat tón smutná pohanská modlitba v básni *Samota* v *Sexus necans*: „Bože pohlaví, jenž jsi neurčil mému tělu Přijetí, / Jenž jsi žhnoucímu mému masu samotou poručil, / Buď vzdechům mé touhy milostiv! / Dej mi objetí horkých a divokých údů! / Dej mi rudý žár a plamen, dej mi rozkoše pohanských orgií! / Nahota mne mrazí, nahota marná, nahota pro nikoho!“⁴⁹

Novou etapu představují především sbírky *Endymion* (1909) a *Ostrov vyhnanců* (1912). V těchto knihách dostávají mužská těla, dříve anonymní a „bezduchá“, jména. Jsou to jména hrdinů antické mytologie a historie, obzvláště hrdinů tragické lásky – Hyakinthos, Alkibiades a další. Jsou to však i jména ženská (Echo, Medeia, Sapfo⁵⁰), jména hrdinek, které u Karáska v první osobě lkají pro ztrátu milovaného muže. „Cesta stylizace“ se v tom okamžiku mění „zpátky“ v „cestu sublimace“: Homosexuálovou touhu po muži je literárně vtělena do ženiny touhy po muži. Karásek používal tohoto postupu později často především v próze – a to jak v rámci antické stylizace (*Háj Mylittin* v triptychu *Lásky absurdné*, 1904, *Dafnino hoře*, 1926), tak ve stylizacích jiných (*Smrt Salomina* a *Večere svatých Kláry* v souboru *Posvátné ohně*, 1911, *Sen Lutgardin* v *Barokových oltářích*, 1922).

Ženy přibylly, „hnědí“ muži z Karáskovy antikou inspirované poezie zmizeli. Zmizelo to, co bylo snem, plodem básnické a homosexuální imaginace. Zůstalo to, co bylo básnickou transformací reálného sudu autora. Antika už Karáskovi neznamena orgasmy a orgiasmy, nýbrž tichý zármutek nad samotou, nad absencí „horkého hnědého masa“. Zármutek nemilovanosti je někdy vkládán do úst muži, někdy „transponované“ ženě, ale na jeho podstatě to nic nemění.

Naposledy se Karásek vrátí k antice až po mnoha kulturněhistorických obrazech a výletech, až v závěrečné básnické sbírce *Poslední vinobraní* (1946). Smutek *Posledního vinobraní* je smutkem trojitým. Smutkem nad nepřítomností muže, smutkem nad nepřítomností antiky čili doby, která umožňovala o muži snít, a konečně smutkem nad nepřítomností dekadence, jež nabízela k antice adekvátní hermeneutický klíč. Názvy „antických“ básní z *Posledního vinobraní* mluví samy dostatečně: *Řecký motiv*, *Smutek*

Václav Krška při natáčení filmu *Jarní vody*

je nad stín bledší, / Na skráních zcuchány jsou stuhly vínku / (...). / Alkibiade, krásou svou se skvíví / když růží krev vlas potřísni vám tmavý (...) / Sókrate, u konce je moudrost tvoje...“⁴⁵

Pod rouchem císařského Říma, „Sodomy“ a dekadence, s pomocí antické (přesněji: z neoklasicistních představ o antice vzaté) stafáže, všemožných dnes komicky působících pléktronů, barbitonů, lupanarů a tubicinů si nicméně Karásek troufl, poprvé v české literatuře, říci verbis expressis, že muž může milovat muže

atakováno a znásilněno; i u Karáska zazní motiv šebestiánský, tentokrát vztažený k lyrickému subjektu básní. „Hnědý ty“ je naopak prvek maskulinní i v užším významu slova – aktivní, agresivní, válečnický; je to ten, kdo má bílého Šebestiána „probodnout“: „Proklál jsi oštěpem tělo mé bílé / Vítězstvím opojen drsně jsi vzkřik.“⁴⁸

Polarita „bílého“ a „hnědého“, pasivního a aktivního ve dvojici mužských milenců se v Karáskově díle ještě několikrát vrátí – nebude to však

torsa, *Antická kamej*, *Píseň pozdě zrozeného*. Místo „hnědých“ mužských těl jsou nyní objektem básníkůvadorace už „jen“ – „bílé“ antické sochy.

Ke Karáskovi je nutno přiřadit autora, který je v české kultuře dobře znám jako filmový režisér, jeho deset svazků prózy však zmizelo z dějin české literatury – **Václava Kršku** (1901-1969). Krška opustil psaní sám, ve prospěch filmu – a jak vidno z odstavce, i ku prospěchu svému. Literární historii by nicméně nemělo unikát, že v Písku a v Praze tvořil mezi světovými válkami autor, který svérázně rozvinul „orgiastickou“ vizi antiky, již přinesla raná tvorba Karáska ze Lvovic.¹¹

Ústředním motivem Krškovy antiky je figura Fauna, Kozlonoha či Dionýsa. Pod různými jmény objevuje se týž princip – „přírodní“, konvencemi a morálkou nespoutaná pohlavnost. Nikde není řečeno, že jde o pohlavní tužbu vyhraněně homosexuální. Naopak. „Faunovské“ scény orgií v románu *Odcházeti s podzimem* (1930), v *Dionýsovi s růží* (1932) i v dalších knihách jsou prezentací PANSEXUALITY, v jejímž rámci se páří muži se ženami a jen jakoby mimochodem i muži s muži a naopak; v jejímž rámci „u kozla na tom záleží, našel-li Echionos zdráhavou Nisu, spala-li Erginia s Arethusou a miluje-li Kodros venkovského pastýře! (...) Nikdy nebloudíš, máš-li v srdci lásku! A nikdy nejsi více nešťastným, jsi-li sám!“¹² Krškův „útěk do antiky“ nese – více než Karáskův – aspekt „útěku do pansexuality“, do jiného, dalšího vysněného světa, v němž je možné i „nemožné“, v němž je homosexualita přirozená. Krškovi přátelé, aktivisté meziválečného hnutí českých homosexuálů, to svému jinak hýčkanému autorovi ve svém „listě pro sexuální reformu“, časopise *Nový hlas*, tuto „kompromisnost“ a „polovičitost“ trpce vyčetli.¹³

Třetí z autorů s homosexuální tematikou a antickou inspirací je **Jiří Kuběna** (nar. 1936). V názvech sbírek a jednotlivých básní i uvnitř textů užívá na sta antických jmen a motivů, a to ne pro dekoraci. Kuběnovská antika je při vši košatosti jednotný systém. Kuběna je z námi zkoumaných českých autorů první, kdo uchopil antiku jako hodnotový, následování- a kříšeníhodný vzor. Je první, jehož poezie, zdánlivě v básnické splendide isolation setrvávající, obsahuje onen prvek „společenské výchovy“. Kuběna je v leckterém ohledu dědicem Karáska ze Lvovic (například v identifikaci první osoby

básní s ženskými hrdinkami), ale v chápání, ČÍM je antika v souvislosti s homosexualitou, Antikaraskem. U Karáska (stejně jako u evropských symbolistů a dekadentů) převládá tragický tón, pocit vyvdědění, kdežto tonalitou Kuběnovy erotické poezie je radostná oslava muže a lásky k němu. Karáska přitahuje z antiky „úpadkový“ císařský Řím, kdežto Kuběnu (až na výjimky) „jitra antiky“, tedy rané, předklasické Řecko – Řecko pederastických mýtů o bozích a hrdinech, Řecko archaické lyriky a plastiky. Toto Řecko je pro Kuběnu vrcholem umění, vzorem POZITIVNÍCH milostných vztahů mezi muži – a navíc ještě alternativním „Starým zákonem“ křesťanství, nahrazujícím básníkovi *Starý zákon* židovský.¹⁴

Leč: Jakkoli zaujímá v Kuběnově díle antika tak významné postavení,¹⁵ ve své podstatě NENÍ

„i kdyby antiky nebylo“. Jeho místo je proto v naší typologii až mezi autory na cestách manifestace.

Středověk

Na první pohled vypadá evropský středověk jako epocha pro homosexuální stylizaci nevhodná. Je to ale opravdu jen na první pohled. Pro homosexuální senzibilitu či alespoň pro určitý její typ má středověk obrovskou přitažlivost: Drsní, leč zlatým srdcem obdaření rytíři jako projekce objektu homosexuální touhy (totež co Karáskovi „hnědí muži“ v antice!), rytířské a trobadorské vyzdvihování „cudného“, rozumí se asexuálního, vztahu k ženám, kult Madony jako asexuální ženy par excellence, mužské společenství kleriků žijících bez žen

Jiří Kuběna, 1997

Foto: Michal Huvar

stylizací. Kuběna se totiž do antiky neukrývá. Ústředním, od počátku zcela otevřeným tématem jeho poezie je jeho vlastní život a jeho vlastní milostné vztahy, včetně jmen a reálií (přímo v básních nebo v doprovodných textech sebevkládových). Antika je zdrojem obrazů a metafor, je vzorem, k němuž přirovnává svůj citový a erotický životaběh, je ideálním stavem, který může být skrze lásku mužů k mužům obnovován – ale to všechno je druhotné. O své lásce by Kuběna mohl mluvit, a mluvil by,

jako oddělená a privilegovaná kasta uvnitř společnosti, mystika jakožto prostor k rozvíjení difuzní erotické symboliky a diskursu jinotajného mluvení. Na námitku, že všechny tyto prvky středověké kultury jsou viděny v romantické idealizaci, je nutno odpovědět, že právě tak je idealizací a projekcí i každý, nejen homosexuálně zbarvený, obraz antiky. Na další námitku, že všechny tyto prvky skýtají příležitost k homosexuálním sublimacím, mnohem obtížněji však ke stylizacím, je nutno poukázat na další

prvek, který – ve spojení s předchozími – k využití pro homosexuální stylizaci vybízí: Prvek hlubokého přátelství mezi muži, kteří vyjadřují své city takovými slovy i úkony, které v moderní měšťanské společnosti patří výhradně k projevům lásky mezi mužem a ženou.

Sen některých moderních homosexuálů o středověku má podobné rysy jako sen jiných – případně i těchže – homosexuálů o antice. Má dokonce i tón „společenskovýchovný“, byť nenápadnější akcent. Líčí-li autor ve středověkém hávu vztah mezi muži, v němž nelze vést hranici mezi přátelstvím a láskou, jemně tím upozorňuje své současníky: Ani vy byste neměli takovou hranici vést, neměli byste tvrdit a společenskou konvencí, natož zákonem sankcionovat, že přátelství mezi muži je „normální“, kdežto láska mezi muži „nenormální“.

Z moderních teoretiků homosexuality v kultuře prosazuje „středověký model“ jako alternativu k „antickému modelu“ zvláště Dominique Fernandez¹⁶, v české literatuře se tento model objevil dokonce ještě před antickým. O **Juliu Zeyerovi** jsme mluvili v prvním pokračování co o mistru sublimací. Zcela výjimečně překročil práh od sublimace ke stylizaci, rozuměj k zobrazování milostného vztahu dvou mužů. Stalo se tak jedině ve středověkém rouchu, ale zato hned třikrát. Dvakrát Zeyer vnese do příběhu s docela jiným tématem, ba s hlavním tématem „obyčejné“ lásky mezi mužem a ženou, jakoby bez kontextu, motiv lásky k muži – lásky vyjádřené slovem i fyzickým projevem něhy. V básni *Gabriel de Espinosa* ze třetího dílu *Letopisů lásky* je to poměrně nenápadné – hrdina zde praví: „...Jest v nitru mém / tak mnoho lásky ladem ležící! / Ty víš, že lásky k ženě neznal jsem, / jak mnich jsem žil. Tím více přátelství / jsem poznal moc a čisté radosti. / Mít bratra! Bratra! Co v tom slově jest, / můj Christovame, blaha, něžnosti! / Však odpusť, odpusť! Nejsi bratrem ty / mým nejdražším? A objal přítele, / jenž k sobě tisk jej, a pak kráčeli / ve tichém horu.“¹⁷

V *Karolinské epopeji* jde o scénu vzhledem k logice příběhu dosti absurdní a milostně zahrocenější. Mladý rytíř Bernardin přichází k rakvi s mrtvou královnou, aby zde odcizil drahokam. Přistihuje jej král – a hle: „Na smrt se připravoval Bernardin / však Karel, když ho spatřil, k němu šel / a objal jej a k srdci tisk jej / a pravil: Dávno k Bohu modlím se / by přítele, by druha, bratra dal / jež celou duší milovat bych moh! / A nyní konečně jsem našel jej! / Proč nepřišel jsi dříve, druha můj? / Nad tebe

nikdo není dražší mně! / Ni muž, ni žena. Nikdo na světě / Ó, miluj mě, jak já tě miluji!“¹⁸

Nejproslulejší je samozřejmě třetí případ použití tohoto motivu, *Román o věrném přátelství Amise a Amila* (psán 1877). I zde se mluví o „přátelství“, i zde se vztah obou mužů nijak nevylučuje s manželstvím a rodinou. A přece je zřejmé, a děj románu to dokazuje, že jejich vzájemný vztah je pro oba na prvním místě před ostatními vazbami. Amis a Amil jsou k sobě tělesně mnohem důvěrnější, než jak umožňují konvence „moderního“ přátelství – hladí se, líbají a objímají. Přímý sexuální kontakt mezi nimi Zeyer nevykládá ani nenaznačí, řídě se v tom nejen ohledy na své čtenářstvo a cenzuru, nýbrž i tradicí středověké milostně-přátelské literatury. Vylíčí zato něco jiného: SVATBU mezi nimi. Nic jiného než svatbu nepřipomíná zvláštní obřad, při němž si muži slibují věrnost a kněz podává každému z nich polovinu rozložené hostie: „Přátelé sklonili hlavu před ním a přijímali, a přísahali šeptmo na tu hostii, že svazek jejich přátelství se nikdy nepřetrhne, přísahali, že život svůj a krev, a vše, co milé člověku, s radostí jeden pro druhého dá. Ponořili se pak v tichou modlitbu, a zdálo se jim, že duše jejich se světlem plní, a bylo jim tak sladce i srdce jak milencům. (...) Hleděli si s nevýslovnou radostí do očí, a ruku v ruce, jak byli vešli, opustili šerý chrám.“¹⁹

Motiv tohoto „svatebního“ obřadu, včetně závěrečného opuštění chrámu „ruku v ruce“, Zeyer našel ve středověké byzantské a staroslovanské liturgii, kde se nazýval Adelfopoiésis, „vytvoření bratří“.²⁰ Obřadu si později povšimli i badatelé v oblasti kulturních gay studies a pokusili se jej použít jako důkaz, že středověká křesťanská společnost znala manželství homosexuálů. Kniha Johna Boswella z 80. let, dokazující tuto tezi, se setkala ve vědeckém světě s kritikou, a to zdaleka ne jen ideologicky motivovanou. Podle kritiků nešlo o obřad „homosexuálního manželství“, nýbrž o „duchovní adopci“ bez jakýchkoliv sexuálních konotací.²¹ Ať je již historická realita jakákoliv, pro středověkou homosexuální stylizaci představuje tajemná Adelfopoiésis mocný zdroj inspirace, jehož se u nás chopil Julius Zeyer – a po něm již nikdo.

„A po něm již nikdo“: Mezi českými autory, kteří spadají do oblasti našeho zájmu, se ve středověku neshlédl již nikdo. Důvodem, proč několik svých próz vsadil do středověku Karásek ze Lvovic (*Vánoce v Grecciu* v souboru *Lásky absurdní*, 1904, a jiné texty), ve skutečnosti nebyl středověk, nýbrž katolicismus, jeho svár

smyslů a odříkavosti. Vztah homosexuality a katolicismu je téma téměř nevyčerpatelné. Ze všech českých autorů, o nichž jsme v této studii dosud mluvili, se setkání s katolicismem nevyhnul krom jediného Kršky nikdo. Každý, od Julia Zeyera až po Pavla Petra, si našel svůj individuální „modus vivendi“. Zároveň však všechny možné varianty, jak v jednom osudu srovnat tyto dvě veličiny, patří buď do oblasti sublimace (útěk před homosexualitou do katolicismu je základní, ale rozhodně ne jedinou variantou), nebo do oblasti manifestace.

Alternativní světy

Vedle antiky a evropského středověku používá světová literatura i další kulturněhistorické stylizace. Poměrně často se autoři s homosexuálním zájmem obracejí k islámskému Orientu, ať je to v následování mysticko-erotických básníků středověké Persie (Goethe v *Západovýchodním divánu* či August von Platen) nebo v okouzlení přístupnou krásou zcela současných arabských hochů v Tunisu či Tangeru (André Gide v *Imoralistovi*, Lawrence z Arábie či William Burroughs).²² Tato stylizace do české literatury téměř vůbec nepronikla.

Pod „téměř vůbec“ se ovšem skrývá próza Jiřího Karáska ze Lvovic *Obrácení Raymunda Lulla* (1919). Raymundus Lullus je sice hrdina a světec evropského středověku, ale metaforika jeho *Knihy o Příteli a Miláčkovi*, jediného díla evropské středověké mystiky, v němž je pro vztah člověka k Bohu užito homosexuální metaforiky, je převzata od mystiků islámských (Omar Chajjám, Džaláluddín Rúmí). Karásek, který učinil z Lulla jednoho ze svých mužů odvracejících se s hnusem od ženského těla a který přeložil roku 1920 pro katolickou revui Týn úryvek z *Knihy o Příteli a Miláčkovi*, zřejmě netušil, z jakého kulturního kontextu Mallorčan vzešel.²³

Pod „téměř vůbec“ se skrývají také cestopisy **Jetřicha Lipanského** (1901-1972), vlastním jménem František Mastík. Tento muž, dlouho marně hledající své místo v české literatuře i v životě, byl spolupracovníkem několika katolických časopisů, autorem knižního životopisu Karáska ze Lvovic,²⁴ pisatelem básní o krutém osamocení – a také vášnivým cestovatelem po Blízkém Východě. V Lipanského cestopisech *Ozvěna věků a dní* (1927), *Plujeme k zemi svých snů* (1930) a *Athos, poslední útočiště* (1932) se nelíčí půvab mladých Arabů jako u Gida. Lipanský se velmi snaží, aby byly jeho cesty

dobrodružstvím ducha, nikoliv smyslů. A přece v jeho textech probleskuje, že ho Orient přitahuje ještě čímsi jiným než starými kláštéry.²⁵

Explicitněji se zato v české literatuře projevil jiný exotický převlek. Vzal si jej ovšem autor, pro něhož osobně nebyl až tolik exotický, respektive stal se mu celoživotní identifikací. Oním převlekem je starožidovské učení kabballa a oním autorem **Jiří Langer** (1894-1943). Syn sekularizované pražské židovské rodiny, z níž vzešel i veskrze „světský“ spisovatel, Jiřího bratr, František Langer, našel sám sebe díky chasidismu a literární slávu díky knize o chasidských světcích *Devět bran* (1937). V knize

školám (ideovým vzorem mu v tom není Plátónovo *Symposion*, ale kniha Hanse Blühera o „mužských spolcích“, která vyšla jen pár let před Langerovou *Erotikou kabbally*²⁶) – a potlačení mužské lásky v nejnovějších dějinách židovských komunit pokládá za tragédii, která zapříčinila duchovní úpadek moderního Židovstva. Co do přímočarosti, s níž spojuje své náboženství, ba přímo jeho teologii s homosexuální erotikou, nemá Žid Langer mezi tolika svými katolickými krajany obdobu a nebude ji mít až do Jiřího Kuběny.

Když se žádný z existujících světů nezdá umělci vhodným, aby do něho vložil příběh homosexuální lásky – co mu brání, aby si takový svět vymyslel?

Jiří Karásek ze Lvovic si v cyklu *Romány tři mágů* vytvořil alternativní svět z atmosféry starých, „umírajících“ měst a z okultních motivů. V první a třetí próze cyklu, tedy v *Románu Manfreda Macmillena* (1907) a *Ganymedovi* (1925), je dějištěm Praha, konkrétně Bílá Hora a Starý židovský hřbitov, ve druhém v pořadí, *Scarabeovi* (1908), Benátky. Ve třech variantách rozehrává Karásek znovu týž příběh o lásce pasivního, zženštilého jinocha a démonického, magickými schopnostmi vládnoucího muže. Prostředí se změnilo, nápad učinit jeden z archetypálních objektů homosexuálního uctívání mágem umožnil autorovi uplatnit po a vedle antické a katolické i další svou zálibu.

Tragický příběh jinocha a ovládajícího jej mága je ovšem zase Karáskův „starý příběh“ o „bílém a hnědém“ z jeho rané lyriky. Praha a Benátky jsou města reálná, ale přitom snová, nemající s civilní současností vůbec nic společného. Vložit podobný příběh do „obyčejné“, nemagické Prahy si Karásek netroufal nebo nechtěl.

Václav Krška si v románu *Klaris a šedesát věrných* (1932) vymyslel ostrov ve Středozemním moři, kde je v izolaci vzdělávána skupina nadaných chlapců z nejlepších rodin, aby mohla v budoucnu zaujmout klíčové role ve společ-

nosti. Lyrik Krška s jiskrou v oku maluje plynutí času, jenž je „prodloužením okamžiku“, jenž je permanentní extází, jak jen jí může být pobyt společnosti dospívajících chlapců uprostřed středomořských květů, skal a vln. Spíše zvenčí, z potřeby vůbec někam vést děj než z logiky příběhu, se blažený ostrov stane dějištěm střetu dvou pedagogických koncepcí, „asketické“ a „smyslové“. Zastánce „smyslové“ výchovy chce vybudovat z chlapeckého kolektivu cosi, co nazývá „ostrovem pěti smyslů“ a co je ztělesněním zde již několikrát zmiňovaného Blüherova „mužského spolku“, nejvyšší kulturotvorné jednotky lidstva. Vůdce homosexuální i dočasná homoerotická vzplanutí jeho světců zmiňuje Krška jen mimochodem, balancuje jako obvykle na hranici sublimace a stylizace. Ani tento vysněný rajský svět absolutní smyslové otevřenosti však nemůže trvat než krátce, neboť Krška – stejně jako Blüher a jako nikdo jiný – nezná řešení, jak proměnit prchavý okamžik dospívání v trvalý stav. Podle české literatury se zdá, že ani v sebelépe vykonstruovaném umělém světě nemůže homosexualita nebýt tragická.²⁷

Zatím poslední „alternativní svět“ vytvořil v české literatuře Václav Jamek. Ač je jinak jeho místo jednoznačně mezi „autory manifestace“, jedním svým úkonem přece patří také sem: Tím, že svůj klíčový román *Traité des courtes merveilles* v Praze napsal a roku 1989 v Paříži vydal francouzsky, a tím také „odešel“ z literatury, v níž homosexualita toho času, za normalizace, „není možná“ tam, kde možná je – ne fyzicky do svobodné země, nýbrž literárně do svobodného jazyka.

Poznámky:

- 1 Viz: Michel Foucault: *Dějiny sexuality* I, Praha 1999; viz též řadu dalších, na Foucaulta navazujících knih
- 2 Společenským propagátorem tohoto modelu byl zvláště německý publicista Karl Heinrich Ulrichs (1825-1895), působící k nelibosti Bismarckově a za vlídného přihlížení Ludvíka Bavorského – viz: Dominique Fernandez: *Le Rapt de Ganymede*, Paris 1989, s. 62 nn
- 3 Průkopnickým dílem se stala kniha vědce, který se skryl za „osvícenským“ pseudonymem Hans Licht: *Sittengeschichte Griechenlands*. Je příznačné, že si Licht stěžuje, jak dosavadní odborná díla, a to i tak respektabilní jako Burckhardtovy *Griechische Kulturgeschichte*, homosexuální složku řeckého života opomíjejí.

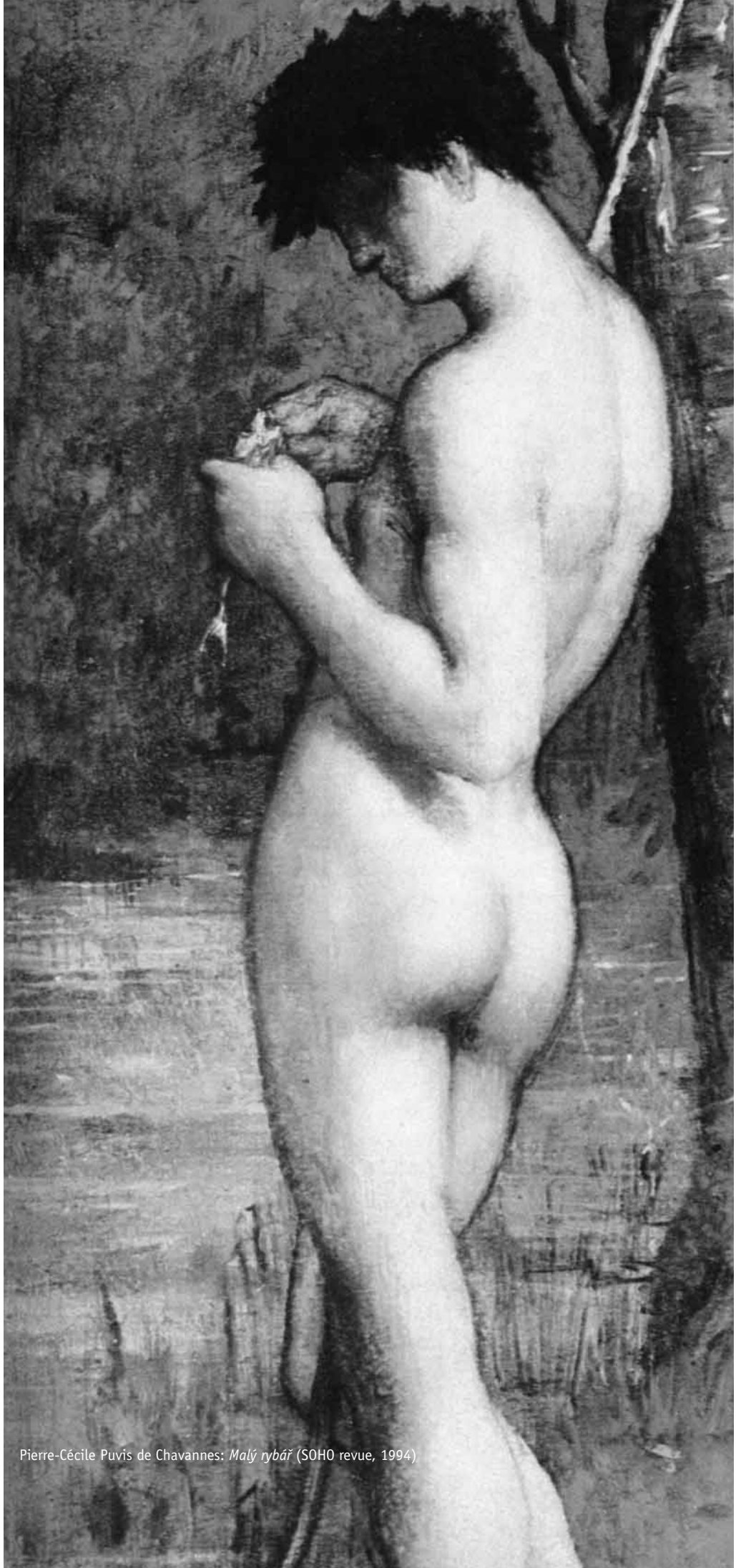

Jiří Langer, 1937

Foto: Archiv PNP

Die Erotik der Kabbala (1923, česky jako *Erotika kabbally*, 1991) dal zaznít i další struně své osobnosti. Vložil do knihy kapitolu *Mužská láska*, pro niž vybírá z Talmudu a středověké židovské literatury příklady přátelsko-mileneckých párů mezi židovskými učenici i veršů na oslavu mužské krásy, z raně novověkých židovských dějin pak příklady tragických mužských lásek významných kabbalistů (Šelomo Molcho, Moše Luzzatto). Všudypřítomnost erotické náklonnosti mezi muži a chlapci Langer shledává i v další kapitole, věnované chasidismu a jeho

- 4 Souborně vyšly roku 1995 pod názvem *Básně z konce století*.
- 5 op. cit., s. 164-165
- 6 op. cit., s. 136
- 7 op. cit., s. 135
- 8 op. cit., s. 76
- 9 op. cit., s. 148
- 10 U řeckých jmen ponecháváme Karáskovu transkripci, ačkoliv se od dnešního úzu odlišuje.
- 11 Podrobněji viz: M. C. Putna: *Antika v díle Václava Kršky*, Listy filologické č. 1-2 (122), 1999, s. 64-74
- 12 Václav Krška: *Dionýsos s růží*, Hranice na Moravě 1932, str. 53-54
- 13 Vladimír Vávra: V. Krška, *Dionýsos s růží* (rec.), *Nový hlas* 1932, č. 4, s. 13
- 14 Nejvýraznější „antické vyznání“ Kuběna uložil do *Listu Josefu Palivcovi*, který vyšel bibliofilsky roku 1967, nově pak v souboru *Paní Na Duze* (Brno 1998).
- 15 Podrobněji viz: M. C. Putna: *Antika v díle Jiřího Kuběny*, Listy filologické č. 1-4 (119), 1996, s. 88-100
- 16 Viz: Dominique Fernandez: *Le Rapt de Ganymede*, Paris 1989
- 17 Julius Zeyer: *Z letopisů lásky III*, Praha 1918, s. 65
- 18 Julius Zeyer: *Karolinská epopeja*, Praha 1896, s. 99
- 19 Julius Zeyer: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*, Praha 1921, s. 58-59
- 20 Podrobněji viz: M. C. Putna: O erótu (v) křesťanství, in: M. C. P.: *My poslední křesťané* (2. vydání), Praha 1999, s. 171nn. Zde je přeložen i úryvek z obřadu Adelfopoiésis.
- 21 Jde o knihy *Same-Sex Unions in Premodern Europe a Christianity, Social Tolerance and Homosexuality*. Do češtiny byla přeložena pouze polemika s Boswellem: Robin Darling Young: *Homosexuální manželství – překrucování církevních dějin*, Teologický sborník 4/1997, s. 89-96
- 22 Wolfgang Popp (*Männerliebe – Homosexualität und Literatur*) upozorňuje na transformaci tohoto motivu u nejnovějších autorů ve fascinaci Evropanů černými muži.
- 23 K Raymundu Lullovi a jeho české recepci viz: M. C. Putna: *Misionáři pouště*, *Souvislosti* 3-4/33-34/1997, s. 169-177
- 24 Jetřich Lipanský: *Jiří Karásek ze Lvovic, Veselí pod Čepí* 1929
- 25 O Lipanském viz in: M. C. Putna: *Svatá hora Athos ruskýma a českýma očima*, *Souvislosti* 1/28/1996, s. 87-101, a M. C. Putna: *Misionáři pouště*, *Souvislosti* 3-4/33-34/1997, s. 169-177
- 26 Hans Blüher: *Die Rolle der Erotik in der männlichen Gesellschaft*, Jena 1919-1920
- 27 Podrobněji viz: M. C. Putna: *Antika v díle Václava Kršky*, Listy filologické č. 1-2 (122), 1999, s. 64-74

Pierre-Cécile Puvis de Chavannes: *Malý rybář* (SOHO revue, 1994)

Ano, ne a proč?

Ptáme se zajímavých lidí, co je zaujalo, nebo naopak otrávil v kultuře poslední doby...

Pavel Liška, ředitel Domu umění města Brna

Bohužel leží to, co mne v kultuře zaujalo, za hranicemi České republiky. I když by se jistě dala jmenovat řada zajímavých výstav, nejvíce na mne zapůsobily nové stánky pro výstavy – nová muzea současného umění. V minulém měsíci jsem měl příležitost navštívit tři nová muzea ve třech zemích a všechna na mne

udělala velice pozitivní dojem. Prvním byla nová KIASMA v Helsinkách, muzeum současného umění, postavené podle plánů amerického architekta Stevena Holla. Je to zajímavě řešená prosklená budova, která nabízí řadu překvapivých pohledů a průhledů, aniž by vylučovala výstavní prostory se stěnami na zavěšení obrazů či reliéfů. Také druhé muzeum současného umění – Kulturní centrum v Lucernu, navržené francouzským architektem Jeanem Nouvellem se tvarově předvádí na venkovní fasádě, v chodbách a foyerech, pro výstavní účely však architekt navrhl naprosto klasickou řadu různě velkých bílých prostorových kvádrů, odvozených z jednoho modulu. Podobně jako KIASMA v Helsinkách, nabízí i Kulturní centrum v Lucernu řadu nejrůznějších tvarových (v Lucernu i materiálových) překvapení, stavba navíc virtuózně pracuje s velkolepou alpskou přírodou a skvělou polohou budovy na břehu jezera, které je převislou střechem a zavěšením vody do budovy integrováno do architektury. Posledním příkladem zdařeného stánku pro současné umění je právě otevřené Nové Muzeum v Norimberku od mladého berlínského architekta Volkera Staaba, kterému se podařilo nejen vytvořit zajímavou transparentní budovu s klidnými výstavními síněmi, nýbrž i zajímavě integrovat novou prosklenou budovu do historického areálu města, těsně u středověkého opevnění, hlavního nádraží a obchodních jednotek.

Ve srovnání s těmito přírůstky do velké světové rodiny muzeí moderního umění mne otrávil – vlastně již delší dobu otravuje – jak povětšinou vypadají naše muzea současného umění. Když už nemáme na stavbu nových – muzeum v Lounech je světlá výjimka – tak by se mohla opravit alespoň muzea stará. Dům umění města Brna svou zašedlou fasádou spíše odstraňuje od vstupu, než aby k němu lákal, pražský Veletržní palác aby se již opět opravoval ve své nudné myši šedi, Dům umění ve Zlíně se těsná v deformované, původně své vlastní budově s filharmonii, která se tam vůbec nehodí. Atd.

Proč je tomu tak? Inu, naši politici ještě nepochopili (nebo spíše nechťejí pochopit), že právě kulturou se dnes dělá reklama pro obec, region či stát, že umění a kultura nejen vzdělává vlastní lidi, nýbrž i láká investory a jejich následovníky stejnou měrou jako nízké daně a dobrá infrastruktura. Kde nejsou uklizené chodníky, kde se na-

chází i na městských budovách třicetiletá špína a kde není jistý chodec na přechodu před zbohatlickým dravcem v autě, tam se ani západní investoři nehrnou.

Lenka Nová, rocková zpěvačka

Jedním z největších zážitků tohoto roku byl pro mě koncert Stinga. Dobrý zvuk, jednoduchost a nápaditost scény, výkony muzikantů a gradace koncertu bylo myslím to hlavní, co mě upoutalo. Další koncert, který byl moc příjemný – Joe Cocker v Brně. Myslím, že výkon který předvedl byl výkonem pána v nejlepších letech. Další hudební příjemnosti – návrat Toma Jonese a písnička skupiny Buty – Nad stádem koní, kde se mi líbí i klip. Od filmu – Americká krása. Moc jsem se pobavila, i když ná-

mět filmu zas taková sranda není. A co mě nepotěšilo? Stav a úroveň české muziky, ale ta mě neteší už dlouho. Těch věcí, co se mi líbí a dají se poslouchat, je žalostně málo.

A velké smutek – smrt kluků z Narvanu.

Arnošt Goldflam, herec

Z určitého pohledu je dnes poměrně výhodná situace. Jdete do obchodu, koupíte si třeba polévku, nudle, bramborovou kaši nebo kdoví co ještě, přidáte vodu – a pokrm je hotov. Velká výhoda – šetří to čas na jiné věci – i když je to řidina a chuť se někdy zastaví tak na půl cesty.

Bohužel, podobně je tomu i v kulturní oblasti a – rače prominout – bývá tomu docela často. Například tak, že se nemusíte zabývat tím, co a jaké myšlenky by dílo mělo přinášet, vyvolávat, k čemu inspirovat a jak znepokojovat – ale dostanete celou věc už čitelnou, předžvýkanou, předmyšlenou se závěrem a připraveným návodem na rozumovou nebo emocionální reakci. Aniž bych chtěl některé věci zvláště podtrhnout, dovoluji mi několik příkladů. Tak třeba Idiot, totiž Návrat idiota. Kdo četl Dostojevského, ví jaké předivo myšlenek, rozporuplných pocitů, pravdy, přiblížení, nepravdy, sympatií a antipatií vyvolává. U filmu však mám pocit, že to všechno je pryč. Samozřejmě vůbec nepochybují, že snaha je poctivá, že vše se tu prezentuje divákovi s nejvyšší uměleckou ambicí, jak se dnes chápe tento pojem, zodpovědností a nadše-

ním – ale výsledek je předžvýkaná, jednoduchá potrava ducha. Myšlenky v prášku – aby z toho něco bylo, tak se tam toho nevejde mnoho, a ještě se to nastavuje, aby to vydrželo déle... Stejný pocit jsem měl teď třeba u Samotářů. V zásadě tomu nelze nic vytknout. Vynikající herecké výkony, některé parádní situace a přeče – jdu z kina a nemám se už – v podstatě – čím zabývat. Tam, kde se tyto filmy přeče jen pokouší jakousi obecnou otázkou položit, cítím se najednou trochu trapně, jako by to bylo nepatřičné, a i ta otázka nebo otázky – takové navíc nijaké – nebo příliš přímočaré, maličko naivní. Prostě, aby divák dostal na talíř i tohle, rozředěno pro celou rodinu.

Samozřejmě takový pocit mám mnohdy i jinde, třeba v divadle, jakoby se tvůrci snažili tlustou tužkou pro diváka podtrhnout a zdůraznit předem, co, jak a o čem si má myslet. Co to je? Oprávněná nedůvěra divákovi? Nebo naopak jeho podceňování? Nebo je celková úroveň sice vyšší, ale ta horní hranice je níž? Všichni už dnes umí – chvála Bohu – skákat, ale latka se snížila? I kritické reflexe obecně bývají – tak se mi to někdy zdá – na nižší úrovni. Nebývá to ani tak reflexe, analýza, uvažování a hledání – jako spíše takové jakési hodnocení, známkování, žebříčkování, jako v nějakých hitparádách. Jakoby se přejala měřítka nižších žánrů...

Pak někdy – obávám se, že právem – s jistými rozpaky hledím vstříc době prefabrikované potravy ducha, kde se i docela malá odchylka od všeobecné banality cení výše, než by si zasloužila. Já však věřím, že se nesmíme této tendenci poddávat, že ambice by měla být zásadně vyšší a náročnější, než je obecný vkus.

Daniela Fischerová, spisovatelka

ANO: Jarní meditační kurs. (Pluháčku, Pluháčku, vejde se to do kultury? Co naplat, nic lepšího jsem dlouho nezažila, píše popravdě.) Rámcem: Kurs vedl buddhistický mnich jménem Ashin Ottama – vysoké IQ příjemně evropské kalibrace, ostatně Čech jak poleno! O dvou víkendech nás bylo přes šedesát a hrstka meditačních šprtů zůstala ta-

hem, čili urvala plných deset skrz naskrz promeditovaných dnů. Slovy skrz naskrz se míní zhruba osm hodin meditace denně. Šprtí si ovšem přidávají. Vládne tradiční „ušlechtilé mlčení“, první den večer se všem zavřou huby a v tomto pozeňnaném tichu pomalounku a sytě plyne čas.

Pro laiky: Není meditace jako meditace; tahle buddhistická very special, má neuvěřitelně chytrou metodiku, značka „Žádná víra není podmínkou“. Úžasné pohledění do vlastní mysli. Objevitelská cesta tam a zase zpátky. Vím moc dobře, proč říkám ANO, ale do dvaceti řádků se to nevejde.

Jo, a taky jedno NE. Právě vyšla knížka Buddhismus a psychologie (nakl. CAD). Proč ti páni, co to překládali, neumějí přechodníky, a proč neumějí je, tak rádi je používají? Proč vůbec jdou na tak náročný text, když dělají hrubky? Proč to po nich sakra někdo nečte? Ještěže jsme na dvacátém řádku, dost. ■

Miláčkové Zuzany Navarové d. T.

4) Karel Plíhal

Psal se rok 1983, nebo 1984? Nevím, ale bezpečně vím, že jsme se tehdy s Karlem Plíhalem vraceli tramvají z břevnovského klubu Na Petynci. Muzikanti těch let mívali milý a neotřesitelný zvyk, který s chabými výsledky nabourávaly časem snad jen manželky, totiž, že po produkci zásadně nechodili domů, nýbrž se obvykle nahrnuli do nejbližší hospody, aby si

znovu a znovu upřesňovali, jak to svoje umění vlastně mysleli. Etnograf by možná řekl: „Folk-lór?“ Pokud ano, já říkám: „Škoda ho!“ K nelihosti rozumné části obyvatelstva však většina tehdejších lidových hostinců zavírala ve 22.00 hod., a tak jsme se tedy, Karel a já, bezcílně komíhali zavěšeni na madlech tramvaje dnes už mně neznámého čísla směrem k Václaváku s jakousi neurčitou představou, že se přece ještě

nerozloučíme, když už jsme se tak hezky sešli. Vyskočili jsme na Můstku, vystoupali asi do poloviny poloprázdného náměstí, a protože bylo teplo, usadili jsme se na lavičky a hleděli do noci na probouzející se tajný život socialistického velkoměsta. Karel vyčaroval flašku bílého vína, již někde po cestě duchapřítomně zakoupil, to aby se nám lépe přemýšlelo, a povídali jsme a povídali. Nejprve o písničkách, pak

o taxikářích, o vekslácích, o pinglech, o kurvách a o všech těch panoptikálních bludných Holanďanech, kteří pro peníze či z nedostatku lásky mátožně i freneticky vířili mezi „Zlatou husou“, „Evropou“, „Roštem“, „5 P“, „Jaltou“, „Téčkem“ a nebo „Narcisem“. S očima navrch hlavy jsem Karlovi vyprávěla o Hraběnce, dámě požehnaného věku, jež v minisukni, ověšena bižuterií a zahalena v kožešinovou pelerínku

přicházívávala do podniků, aby sem tam rozdala pár autogramů západoněmeckým návštěvníkům (mám důvodné podezření, že bývala uváděna v turistických průvodcích jako jedna z atrakcí města), ale především, aby se s blahosklonným úsměvem nechávala obletovat křehkými a možná i hodnými chlapci, jež se v tom svém nočním životě mydlili jak nudle v bandě, a pomalu se mě zmocňoval pocit, že jsme oba, Karel i já, na-

dosah jedné velké neznámé pravdě a ukrutnému dobrodružství. A tak onoho pozdního večera seděli na potměšile ztichlém Václaváku dva mladí rozervaní umělci a měli ze všeho hlavy jak věrtele. Nezbylo jim, než ony věrtele vzít a nasypat je do písniček, každý do té své. Jaká zvláštnost, ocitají-li se dnes obě písničky stejně tak pospolu, jako na počátku jedné vlahé, roztodivné noci uprostřed Prahy... ■

Taxík

(Karel Plíhal)

Jsi už dlouho pryč
a nikdo blízký není na blízku
pštros je na tom líp
ten může strčit hlavu do písku
a já ji strčím do okýnka
nejbližšího taxíku
řeknu: pane taxikáři
dvakrát kolem rovníku

Taxikář se s pochopením
a se mnou vrhne do proudu
aut, co trochu připomínaj
karavanu velbloudů
Budeme se zvolna houpat
noční městskou Saharou
onen pán mi bude třeba
líčit trable se starou

Semeleme všechno možný
ženský, fotbal, politiku
nic nestojí za nic
ale hlavně, že nám chutná
a ve zpětném zrcátku
toho erárního žigulíku
zmizí moje trápení
a všechno bude putna

Jsi už dlouho pryč
a já se vozím v noci taxíkem
s ukecaným, s užvaněným
ale s prima chlapíkem
co mi říká při loučení:
jó, mladej, život je pes
tak to bude, počkej, moment
520,- Kčs

Pozdě na večeri

(Zuzana Navarová d. T.)

Červený oči a černá láska v běhu
kožený bundy a v kafi mlíko z tuby
nervózní prsty a jedovatou něhu
zažloutlý taxíky a na krku tvý zuby

Co bude s náma a kde na to brát sílu?
Brečíš, co máma, a za sklo strkáš fotky
Proč se mi směje ten měkkej frája v grilu?
Zabouchni dveře a svědomí je krotký

Červený oči a černá láska v běhu
na čele říjen a postrašenej smích
Říkáš mi „Návrat!“, ale vzdalujem se břehům
Za dvě stě SPECIAL a do džusu líh

Co bude s náma a kde na to brát něhu?
Brečíš, co máma, a co je u vás sněhu
Červený oči a černá láska v běhu
Říkáš mi „Návrat!“, ale vzdalujem se břehům...

JAKUB BIELECKI

Jména ulic: Od Adama

Historie jsou slova. Odmalička slyšíme příběhy, které se váží k místu, kde žijeme. Na rozdíl od jiných příběhů je považujeme většinou za pravdivé; snad proto, že o jejich autenticitě existují „důkazy“. Ulice, uličky, náměstí, trhy, nábřeží... jejich pojmenování odráží dějinné, politické i kulturní směřování nejen města, ale i státu samého. Jsou svědectvím o světě v té které době.

Na příkladu našich dvou největších měst, Prahy a Brna, lze ilustrovat vývoj přístupu k pojmenování míst našeho každodenního pobytu.

Praha – Ferdinandova, dnes Národní třída

Praha – Malé náměstí

Praha – Václavské náměstí

Praha – Příkladová

Na území dnešní Prahy žili v době mezi 5.-1. stol. př. Kr. keltští Bójové, kteří na jižní výspě Prahy založili svou metropoli – rozlehlé a lidnaté oppidum Hradiště nad Závistí. Vlastním vstupem Prahy-města do evropské historie bylo přijetí křesťanství, založení prvního kostela a instalace Pražského hradu knížetem kmene Čechů a zakladatelem českého feudálního státu Bořivojem v 80. letech 9. stol. Pražský hrad se stal trvalým sídlem českých panovníků a v jeho podhradí vyrostlo v 10. stol. tržiště a kolem něj město, které se stalo křižovatkou mezinárodních kupeckých tras. Ze zveřejněné zprávy arabsko-židovského cestovatele Ibrahima ibn Jákúba z roku 965 vyplývá, že v Praze tehdy byla živá veřejná prostranství. O jejich názvech toho však víme jen velmi málo. Zpočátku nešlo o ulice v dnešním slova smyslu, ale o dopravní trasy směřující k bezejmenným brodům v místech dnešního Karlova mostu, Štvanice a Klárova. Vůbec první zmínkou o názvu pražské komunikace je Kosmova poznámka o „ulici Vyšehradské“ vztahující se k roku 1091. Nakolik šlo skutečně o „ulici“ v dnešním slova smyslu se můžeme pouze domnívat, protože Kosmovo „vicus“ může znamenat stejně tak osadu nebo tržiště. Prvním pražským veřejným názvem je pravděpodobně jméno kamenného Juditina mostu. Ačkoliv neexistují písemné doklady, je jisté, že jména dopravních tras a názvy tržišť v Praze existovaly už ve 12. století. Boršov, Týn, Zderaz, Opyš, Újezd a další názvy se objevují ve víceméně ustálené formě v dokladech ze 13. století.

Na místě dnešního Brna vznikla kolem roku 1000 osada u brodu přes řeku Svatku – pozdější Staré Brno. Od 11. stol. tu stál břetislavský hrad, sídlo přemyslovského úředního knížete. V předhradí se vyvíjely české tržní vsi – jak ve Starém Brně, tak kolem Horního (Zelného) trhu. Od 13. stol. začali do Brna přicházet cizí kolonisté především Němci, Flandrové a i Valoni, kteří se usídlili kolem Dolního náměstí (Svobody). Židovská komunita se soustředila

v dolní části dnešní Masarykovy čtvrti. Právní oporou pro rozvoj města se stalo privilegium, které městu roku 1243 udělil český král Václav I. Město se tehdy ohradilo hradbami s pěti branami (Měniňskou, Židovskou, Starobrněnskou, Veselou a Běhounskou). Nejstarší známé pojmenování veřejného prostranství v Brně uvádí listina z 26. června 1293, vydaná komisí určenou pro stanovení hranic mezi farnostmi svato-petrskou a svatojakubskou. Komise zahájila svou rozhranovací jízdu na dnešním Šilingrově náměstí a projela „...per portam, que burgum respicit, qui Antiqua Brunna dicitur, per plateam inferiorem, que in forum antiquum tenditur, per directum ad portam, que Menesensium nuncupatur...“ tedy: „...skrze bránu, která směřuje k tržní vsi, nazývané Staré Brno, ulicí Dolní, která vede na Staré tržiště, rovně k bráně, jež se nazývá Měniňská.“

Za Lucemburků, zejména za vlády Karla IV., se Praze dostalo nejen zvláštních privilegií týkajících se obchodu nebo například práva vybírat poplatky za údržbu komunikací, ale, a to je z našeho pohledu podstatné, došlo k přemístění obchodních cest. To v souvislosti s Karlovým zastavovacím plánem znamenalo nové urbanistické rozčlenění města. Že šlo o plán důkladný a podrobný, svědčí dobový výklad názvu ulice Nekázanky, která měla vzniknout svévolně, mimo Karlův záměr, v době jeho nepřítomnosti (ulice byla ve skutečnosti pevně usazena v urbanistickém záměru, její název je odvozen spíše z latinského *Vicus turpis* [nepěkný, hanebný, špinavý, neukázněný]). Díky panovníkově zásluze se Praha stala předním evropským velkoměstem, v němž žilo na ploše 8,1 km² asi 40 000 obyvatel.

Také Brno prožívalo ve 14. stol. rozkvet, zejména proto, že bylo sídlem moravských markrabat. Hrad Špilberk byl již koncem 13. století přestavěn do gotické podoby. A ve městě tehdy bylo asi 1 000 domů na 11 000 obyvatel. Od poloviny 14. stol. pak bylo Brno též sídlem

Brno – Tereziho křižovatka, dnes Malinovského náměstí

moravských zemských sněmů, které se scházely střídavě v Brně a v Olomouci.

Za husitských válek zůstalo katolické Brno na císařově straně. Husité je dvakrát marně obléhali. Roku 1454 se výnosem Ladislava Pohrobka z města vypovězení Židé soustředili kolem dnešní ulice Křenové. Až do 15. století se brněnská městská zástavba zásadně nerozšiřovala, stagnoval i počet obyvatel.

Středověké názvy veřejných prostranství neměly nijak ustálenou formu. Pojmenování vycházelo většinou ze zvyku obyvatel, z geografické polohy a hodně záleželo na funkci konkrétního prostranství. I těsně přiléhající území spadala pod vliv suverénních držitelů, většinou jednotlivých farností. Pouliční síť v pravém slova smyslu začala vznikat až s postupnou centralizací měst, související s výstavbou hradeb. Jednotlivé čtvrti i ulice se pojmenovávaly jednoduše. Buď podle polohy konkrétního místa (například Horní a Dolní tržiště v Brně), nebo podle zaměstnání obyvatel (Zámečnická ulice v Brně, nebo Platnéřská v Praze). Tržiště často získávala název podle sortimentu na něm prodávaném. V Praze i Brně tak najdeme Zelný i Ovocný rynek, Uhelný i Obilný trh. Názvy měly daleko ke kodifikaci, a tak se v dobových pramenech dočteme o Tandlmarku, Huselmarku či Hosmarku, aniž bychom tušili, že jde o různé části Staroměstského náměstí. Tyto názvy existovaly v několika jazykových variantách: ve všedním užívání v české a německé verzi, v úřední a církevní nomenklatuře latinsky.

Z pramenů vyplývá, že se zhruba počátkem 15. století začaly názvy masivně počestovat (v Praze například Celetná, Kostečná, Kožná, Provaznická). Od 14. století se začínají zavádět názvy podle význačných nebo orientačně důležitých budov. Ty občas nesly jméno svého majitele, častěji však byly pojmenovány podle domovního znamení (Jáchymova, Kaprova).

Proces utváření městské kultury, který ze-

Brno – Mendlovo náměstí

jména na jihu a západě kontinentální Evropy začal 14. stoletím, dorazil k nám až v době baroka. Zejména rudolfínská barokní výstavba přinesla Praze výraznou urbanistickou změnu. Uliční síť tak dostala podobu, která přetrvala do velkých asanací na přelomu 19. a 20. století. Naproti tomu způsob označení ulic zůstal nezměněný.

Tradiční součást adresy – obrazová domovní znamení se udržela až do osvětských reforem v poslední třetině 18. stol.

Pokud bylo názvosloví veřejných prostranství původně živelné a nestálé, začíná se v jejich pojmenování objevovat po Bílé hoře zřejmě rekatolizační intence. V Praze jsou zaváděny názvy jako Dominikánská, Jezuitská nebo Tomášská ulice. V tradičně katolickém Brně nejsou podobné tendence zvláště patrné.

Až do osvětských reforem nejsou, mimo zmíněné rekatolizační názvosloví, patrné zásadní úřední zásahy do názvů veřejných prostranství. Nárůst městské populace a odpovídající růst zástavby vedly v 17. století radnice obou měst k direktivě vůči majitelům nemovitostí, aby k obrazovému znamení připojili zřetelný psaný název.

Potřeba jednoznačné orientace ve městě vedla za Marie Terezie jednak k povinnému zavedení orientačních čísel domů, jednak k následnému nařízení o úřední registraci pojmenování ulic a jejich trvalém a viditelném označení. Provedeno bylo černými nápisy na nárožních domech. Zavedení úředního uličního názvosloví znamenalo jeho důsledné poněmčení. Probíhalo často doslovným převedením českého názvu do němčiny a připojením přípony -gasse nebo -strasse. Za čas se přistoupilo k úřednímu zavádění nových pojmenování. Objevuje se fenomén honorifikační dedikace, tedy pojmenování veřejného prostranství na něčí počest. V Praze bylo příslušníkům habsbursko-lotrinské dynastie takto dedikováno několik vltavských ostro-

Brno – Rennengasse, dnes Běhounská ulice

vů, mostů a nábřeží (most Františka I., Mariánská ulice, ostrov Žofín).

Ekonomická a populační exploze v 19. století přinesla oběma městům výrazné urbanistické změny. V polovině století došlo ke zrušení a poškození brněnských hradeb. Zástavba značně komplikovala jednotnou číselnou řadu domů. Orientace ve městě byla ztěžována vkládáním čísel do oné jednotné řady, což vyvolávalo neustálou potřebu přečíslovávání a tím i celkovou nepřehlednost ve městě. Moravské místodržitelství vydalo proto v roce 1867 výnos navazující na císařský patent z roku 1857, jímž stanovilo zásady pro následné zcela nové zavedení názvů ulic a nového systému číslování domů. Zásady shrnuté v pěti hlavních bodech se staly základem nové orientace v Brně a jsou v podstatě platné dodnes. V té době se stále častěji uplatňuje honorifikační dedikace a v názvech ulic se tak objevují nejen jména příslušníků dynastie, ale postupně i vládních úředníků nebo vojáků.

Ze stejných důvodů jako v Brně došlo k urbanistickým úpravám i v Praze. Záporným důsledkem prudkého ekonomického, populačního i politického vzestupu české Prahy byla necitlivá asanace vnitřního města, které po roce 1893 přes silný odpor jednotlivých vlivných osob a spolků padla za obětí velká část historického Starého Města a téměř celé Židovské Město. Na Novém Městě i v nově vzniklých městských obcích pražské aglomerace (Žižkov, Královské Vinohrady, Nusle, Vršovice, Libeň, Košíře atd.) vrostly vedle mnoha budov novorenesančních, ale postupně též secesních, funkcionalistických a kubistických, i celé činžovní čtvrtě, ve kterých byl soustředěn nový městský proletariát. Rozsáhlá výstavba nejen vtiskla předměstskému osídlení městský charakter, ale po zboření pražských hradeb (zahájeno roku 1874) je spojila s vnitřním městem v jeden urbanistický celek.

Na rozdíl od německo-židovsko-českého Brna se v převážně české Praze začal projevoval silný

Brno – Ústřední, dnes Hlavní nádraží

Brno – Rudolfova, dnes Česká a Veselá ulice

Brno – Jodokstraße, dnes Joštova ulice

odpor k německým názvům ulic. Tyto tendence jsou patrné zejména v souvislosti s „obrozovacími“ tendencemi po roce 1848. Trend prosadit v Praze české, národně-vlastenecké a všeslovenské názvy kulminoval 16. března 1848 návrhem Karla Havlíčka Borovského přejmenovat na paměť schůze ve Svatováclavských lázních Koňský trh na Václavské náměstí. Vzápětí došlo k přejmenování ulice Jezuitské na Karlovu, Dobyččího trhu na Karlovo náměstí. Odvrácená strana vlastenčení se projevila v zavedení zpětných překladů německých názvů ulic (Ballgasse – Bálová, Perlgasse – Perlová, Schallengasse – Skořepka). Pražská Městská správa do živelného přejmenování veřejných prostranství zasáhla až v letech 1868-1870, kdy bylo rozhodnuto o označení pražských ulic pevnými plechovými tabulemi s uličními názvy v německé a české verzi. Ustavená komise v tomto duchu vypracovala návrhy nových jmen. Výsledek celé akce shrnul ve svém *Autentickém ukazateli ulic a náměstí i čísel domovních znamení královského hlavního města Prahy* tehdejší městský archivář K. J. Erben. Mezi znovu zavedenými českými názvy byly některé nově ustanovené. O společenském a politickém rozměru uličního názvosloví svědčí problematičnost, s jakou bylo přijato jméno Jana Husa. Do uličního názvu na Starém Městě bylo zařazeno až na nátlak petice se 4 000 podpisů v době oslav 500. výročí Husova narození v roce 1869.

Během první světové války došlo v obou městech k masivní vlně přejmenování veřejných prostranství jmény členů císařské rodiny. V Praze tak k mostu „starýho Procházky“ – císaře Františka Josefa I., Ferdinandově třídě a třídě císařovny Alžběty na čas přibyla třída arcivévodky Karla Františka Josefa (po smrti stařečka Franze Josefa přejmenovaná na třídu císaře a krále Karla), most Františka Ferdinanda d'Este, náměstí Františka Josefa I. a náměstí císařovny Zity.

Všeho však do času. Zatímco se rozbíhají mírová jednání ve Versailles, poslední vládnou-

cí dynastická rodina přichází o svou Austrii a uchyluje se k příbuzným, boří český lid v zastoupení Franty Saurera Mariánský sloup. Tento veselý kousek je dodatečně legalizován usnesením pražského správního sboru z 12. února 1919, kterým bylo rovněž rozhodnuto o odstranění dalších atributů mocnářství, jako byla socha Františka Josefa I. nebo malostranský pomník Radeckého. Stejným usnesením se republika zbavila veškerých jmen příslušníků habsbursko-lotrinské dynastie na pouličních tabulích. Kolečko dějin se pootočilo a přejmenováním například Františkova nábřeží na Masarykovo nebo určením mostu císaře Františka československým Legiím byly rychle nastoleny nové atributy čerstvého státu. Dynastické názvy ulic nahradila jména umělců (Smetanovo náměstí, Alšovo nábřeží), v oblibě byly názvy republikánské (Revoluční třída, náměstí Republiky), vracely se názvy původní (Malostranské náměstí, Letenské sady).

Pokusům přejmenovat cokoli staršího vzniku republiky se v Praze postavila názvoslovná komise sestavená především ze spisovatelů, znalců Prahy a historiků. Díky ní máme první důsledný mustr utilitárního pojmenování veřejných prostranství. Měla být volena v prvé řadě jména tradiční, historicky autentická, nejlépe pocházející z doby před vznikem městské zástavby. Ohled měl být brán na povahu pojmenovaného místa, na směr a tvar ulic, sousedství významných budov a podobně. Pro ulice vzniklé po roce 1918 bylo doporučeno užívat názvy odkazující k české historii či odboji proti monarchii. Pojmenování ulice jménem významné osobnosti bylo možné jen výjimečně a pouze v případě, že s místem bezprostředně souvisela. Striktně bylo zapovězeno užívat názvů podle jmen žijících osob. Pod tlakem okolností musela komise tuto podmínku změkčit a tak se vedle Masarykova nábřeží objevila jména dalších žijících nebo nedávno zemřelých autorit, zejména politiků států Malé i Velké dohody: Légerova, Hooverova, Pellého...).

Další, řekněme recepčně konstruktivistický, podnět přinesla do oblasti pojmenování veřejných prostranství doba protektorátu. Už 7. října 1938, tedy bezprostředně po mnichovských událostech, se v pražské městské radě objevil návrh odstranit z uličních tabulí jména osob, které zavedly republiku do bezvýchodné situace, stejně jako názvy utvořené podle jmen zradivších mocností. Nakonec došlo k pojmenování několika nových ulic politicky neutrálními názvy (Nad Třeštínem, Nad Waltrovkou), jedna z nových dejvických ulic dostala jméno Vašátkova po plukovníku československých legií v Rusku. Tylovo náměstí bylo přejmenováno na Scheinerovo podle zemřelého starosty Sokola a Libeňský most dostal jméno po rovněž právě zemřelém primátoru Baxovi.

V březnu 1939 sdělila okupační správa správní komisi pražské radnice, že „nemá námítky“ proti dvojjazyčnému pojmenování ulic. Postoj radnice k německému požadavku lze charakterizovat jako „vstřícnou liknavost“ a připodobnit k aktivně rezistentnímu stylu vlády tehdejšího Eliášova kabinetu. Po vlně demonstrací z podzimu 1939 vzal věc do ruky sám Oberlandrat a v roce 1940 už vyšel tiskem obsáhlý *Amtliches Verzeichnis der Strassen, Plätze und Freiungen der Hauptstadt Prag – Úřední seznam ulic, náměstí a sadů hlavního města Prahy*. Nejen, že obsahoval důslednou dvojjazyčnou verzi pouličních názvů, ale pokoušel se odstranit četné duplicity ve jménech ulic pocházejících ještě z dob Velké Prahy. Objevují se pokusy odstranit české a protiněmecké nacionální názvy pocházející většinou z 19. století. „Staré německé město v srdci Evropy“ mělo být pod pláštěm usmíření jednoduše poněmčeno. Pro nedostatek kovů však umístování nových uličních tabulí postupovalo pomalu. Přednostně byly nové názvy umístovány v rezidentních částech města s převahou německého obyvatelstva. Že se přejmenování ulic může stát důležitým veřejným politickým aktem, prokazuje osobní přítomnost K. H. Franka při odhalování první německé uliční tabulky

Praha – Václavské náměstí

Praha – Příkopy

Praha – Německé, dnes Tylovo divadlo

na místě by vyšší Pelléovy třídy. Od té chvíle stálo na emailové ceduli jméno generála Roetiga. Přejmenovávání probíhalo s typickou německou důsledností a péčí dále – na počest triumfů wehrmachtu byla například Národní třída přejmenována na třídu Victoria.

Ani Brno nezůstalo ušetřeno německého názvosloví. Ihned po okupaci byla rozpuštěna městská rada a veškeré pravomoci přešly do rukou vládního komisaře. Nacistická okupace Brna zanechala své stopy i v uličním názvosloví: Zavedla především bezpodmínečnou dvojjazyčnost názvů s předností němčiny. Na předměstích, kde převažoval počet německého obyvatelstva nad českým, zavedly okupační orgány názvy pouze německé. Navíc během několikerého přejmenování ulic odstranily všechna jména, která by mohla upomínat na kulturní, politický a sociální statut českých a národní vědomí.

Historie pojmenování je i v tomto směru zajímavá, zejména čteme-li ji jako formu recepce reality. Brněnské centrální náměstí, podivuhodný prostor s těžištěm v podobě morového sloupu, se dnes jmenuje náměstí Svobody. Podle *Seznamu ulic města Brna* jde o obecný název připomínající vznik svobodné ČSR. Prostor od 13. století postupně uváděný jako forum Inferius – Dolní trh, Unterring, později Grosser Platz, Kaiser-Franz-Josef-Platz, byl po roce 1918 určen „svobodě“ (Freiheitsplatz). Po okupaci došlo k přejmenování náměstí jménem říšského kancléře. Zřízení však plechovou tabulí s nápisem Adolf-Hitler-Platz za pár dní odšroubovali a přemístili o sto metrů výš na tehdejší Lažanské náměstí, později náměstí Rudé armády, dnes Moravské náměstí. Proč? Nikdo neví. Fakt je, že se „svoboda“ na náměstí záhy vrací (Freiheitplatz). V roce 1942 se mu dokonce dostává „nadsvobody“ – Vítězství (Victoriaplatz). Ale už v roce 1945 je „svoboda“ opět zpátky – a bez dalších změn vydrží až dodnes. O jakou svobodu se jedná? Jde o liberté demokratické první republiky, o freiheit Valhaly, šejřkovou svobodu osvoboditelů? Je to svoboda milionu a tří set ti-

síců komunistů, kterou v tanku přivezli východní bratři, nebo svoboda sametu? Můžeme si vybrat. Nebo radši nechat být.

Po válce nastává tradiční vyvracení model. Stará jména jsou v obou městech stržena a na svá místa se vrací původní české cedule. Potřeba obnovit poničené části měst a růst jeho nových částí vede ke zpracování podrobné nomenklatury, která jako prvotní účel veřejného názvosloví stanovila orientační funkci. Zajímavé je, že mizí implikace stanovující výjimečnost pojmenování podle žijící osobnosti. Nešlo o žánrovou změnu vyvolanou zevnitř. Autory pouličních názvů se stali autodidakti, občané – takřka denní uživatelé. Tak se objevila Koněvova ulice, Rooseveltova, Rybalkova a Stalinova i Titova, Žukovova. Pokud se schvalovací komise dosud snažily udržovat veřejné názvosloví v neutrální poloze a držet se hesla „*pojmenování ulice budiž voleno tak, aby bylo pokud možno trvalé a nebylo zcela vydáno změnám doby*“, novým podmínkám, kdy veřejný zájem splýval s politickou direktivou, nemohly odolat. Po únorovém puči, kdy byly radnice obzrozeny akčními výbory, byla brisně odstraněna jména představitelů první republiky a příslušníků reakce a nahrazena jmény Stalina, Lenina, Marxe, Urxe a dalších svorných. Pokrokové, lidové a revoluční názvy se masivně šířily zejména počátkem 50. let, kdy se opět změnila pravidla žánru a z veřejných míst musela zmizet jména západních osvoboditelů – nyní imperialistů (Eisenhowerova, Montgomeryho ulice, ulice gen. M. Janina, UNRRA). Důvody přejmenování jsou často velmi bizarní. Z ulic musela například, podle kritérií stanovených neuvěřitelným Zdeňkem Nejedlým, zmizet jména husitských pánů, v 15. století údajně zradivších svůj lid. Práh absurdity tak byl posazen velmi vysoko a překročit ho ještě dnes se rovná artistickému kousku. Jeden mistrovský se povedl úředníkovi, který pražskou nuselskou Miletínkovu ulici nazvanou původně po husitském veliteli panské jednoty přejmeno-

val jménem Bohuslava ze Šemberka, Žižkova nástupce v čele tábořských vojsk. Komunisté však ani při tolikerém radikalismu nedokázali realizovat svůj plán vedoucí k odstranění všech názvů i jen vzdáleně odkazujících k přežitkům buržoazním i klerikálním (Kláštérní ulice, Maltezské náměstí, Švehlova třída...) a kompenzovat je názvy stvrzujícími politickou orientací země. Archiváři a tvůrci uličních seznamů v padesátých letech sárali přesvědčením, že jejich práce má význam trvalý a že nové cedule zůstanou na nárožích už jednou provždy. Jenže takřka vzápětí zmizela z Letné pravidelná fronta na Stalinovo maso a Stalinova ulice byla přejmenována na Vinohradskou. Nebyla to jen politická hrana, která plánovačům znemožnila udržet nominální opus v konstantní podobě. Růst aglomerací akcelerovaný budováním satelitních panelových periferií vyžadoval takové množství nových pojmenování, že ani celá světová Internacionála neměla tolik funkcionářských jmen. Proto se začala užívat jména umělců (Thákurova), hrdinů (Gagarinova), ale kupodivu i názvů měst imperialistických zemí (Vídeňská ulice). V šedesátých letech se náš žánr dostává z rukou partajních nejdříve do rukou odborných a později opět do spárů lidu. To když občané v srpnu '68 na uvítanou bratrským osvoboditelům přemalovávali uliční nápisy. V Praze bylo během 24 hodin odstraněno téměř všechno uliční značení. Opětná výroba a instalace nákladných emailových tabulí pak trvala dva roky. V normalizačních časech se kontrola nad uličními názvy vrátila opět do pravých, tj. stranických, rukou, aby z nich vyklouzla až s převratem v roce 1989.

I tehdy se převrat projevil nejprve a nejviditelněji odstraňováním konotujících veřejných symbolů, ať už šlo o hvězdy, nástěnky nebo uliční tabule. Ulice XVII. sjezdu KSSS se dnes jmenuje XVII. listopadu, Leninova se změnila na Národní, Gottwaldova v Masarykovu, Moskevská pak rovnou v Anděla. Neměnné zůstávají

Praha – Staroměstské náměstí

názvy obsahující abstraktní pojmy o širokých hranicích, jak je tomu v případě zmíněného náměstí Svobody.

Než došlo k opětné normalizaci veřejných pojmenování, nahrazovala se po roce 1989 jména ulic spíše tak nějak občansky než direktivně. Tak byla například stanovena nová jména ulic v pražské Hostivaři. Původní názvy ulic utvořené podle jmen činitelů západních komunistických stran bylo třeba odstranit, a tak bylo na základě ankety mezi obyvateli sídliště vybráno neutrální paradigma – sport. Bývalá Politova se dnes sice jmenuje Tenisová, ale její obyvatelé mají k jejímu názvu zhruba stejný vztah jako k předsedovi Komunistické strany Itálie. Zvyklí z minulosti zkracují sufix -ová na -ova, takže pochyboval-li kdy kdo o existenci Itala Polita, o bytí pana Tenise nepochybuje nikdo. Hned vedle je Hokejová, Golfová, pak je Košíkářská...

O tom, jak se dnes tvoří názvy veřejných prostranství, svědčí například aktuální vyhláška č. 2/1997 o názvosloví veřejných prostranství, číslování objektů trvalého i dočasného charakteru a základních zásadách orientace v městě Brně, kde se například dozvíme, že: „Veřejné prostranství lze pojmenovat zejména po starých místech či historicky doložených názvech, zeměpisných názvech států, zemí, měst, hor, pohoří, řek apod.“ Pojmenovat ulici dnes lze po živé i neživé přírodě, po uměleckých motivech, ale i po motivech pohádkových. Pojmenovat veřejný prostor lze rovněž podle „prospěšných lidských činností“. Tak proč se nepokusit nahradit například zprofanovaný název náměstí Svobody něčím konkrétním? Proč by se například nemohlo jmenovat podle neživé přírody i prospěšné lidské činnosti a konečně tak trochu pohádkově: Neonové náměstí? ■

Fotografie Prahy: Jan Langhans (CD FOTO BLER)

Fotografie Brna: www.hantec.cz/hantec/obrazky/obrazky.htm

Praha – Rytířská ulice

Friedrich Christian Delius

(nar. 1943 v Římě)

Přední německý autor, mezi jehož charakteristické rysy patří jak záliba v objevování podmanivé moci slova, tak přejímání skutečných příhod do vlastních fabulí. Nosným materiálem mu již vedle vlastního dětství (Neděle, kdy jsem se stal mistrem světa; 1994) a studijních let (Amerikahaus aneb Tanec o ženy; 1997) byla řada senzačních událostí z německé minulosti nejčerstvějšího data: popis cesty za hranice všedních dní, kterou ještě v době rozděleného Německa podnikl východoněmecký občan, který neváhal ilegálně opustit vlast, aby po Goetových stopách doputoval do Syrakus a potom zase zpět do NDR (Procházka z Rostoku do Syrakus; 1995) či literární zpracování nedávného skandálu berlínského kontrabasisty, který během koncertního turné v Izraeli v opilosti podepsal hotelový účet jako Adolf Hitler (Třaslavý nátisk; 1999). K mistrovským dílům Deliusa však patří i rozsáhlejší trilogie tzv. horkého německého podzimu 1977, kdy eskalovalo napětí mezi státní mocí a teroristickou organizací RAF (Mogadischu, místo u okna; 1990) či „nekonečná věta“ o německém znovusjednocování (Hrušky z Ribbecku; 1993).

F. C. Delius je rovněž autorem několika básnických sbírek a pozoruhodných traktátů (Lákadla slov aneb Proč stále ještě nejsem cynikem; 1996). Za svou dosavadní tvorbu obdržel řadu literárních cen, ale byl rovněž soudně žalován. Oba soudní procesy, které byly proti němu v 70. letech vedeny, přestál bez újmy. Dnes Friedrich Christian Delius žije a tvoří v Berlíně.

Tomáš Kafka

Obálka knihy

Sobota, kdy jsem se stal mistrem světa.

Foto: www.new-wen.net/kultur/literaturtage/autoren/delius.htm

Tomáš Kafka

Německé neděle

Jak se stát mužem? Při alespoň symbolickém zodpovězení této otázky často sahala generace našich praotců po příslušné básni Josepha Rudyarda Kiplinga. Tehdy však ještě existovala ničím nerušená víra v primární lidské kvality jako odvaha, poslušnost, disciplína či čínorodost. Potom však přišla druhá světová válka, zatmění ideologií, holocaust... Z knih džunglí se, obrazně řečeno, stala džungle knih a spolu s lokomotivou dějinného pokroku se zadřela i bohorovnost autoritářských tradicionalismů. Iniciace do světa dospělých mužů získala v nejednom případě nádech boje s trapností vlastní existence.

Role literárního průvodce při této „modernější“ verzi dospívání se může kvalifikovaně zhodnotit např. německý spisovatel Friedrich Christian Delius (nar. 1943). Hlavní hrdina jeho autobiograficky laděného diptichu Neděle, kdy jsem se stal mistrem světa (1994) a Americký institut (1997) má všechny předpoklady stát se hrdinou německé poválečné doby. Zatímco první román umožňuje přímou čtenářovu účast na záchránkách nejistoty vypravěčova „já“ v době začínající puberty, volně pokračování již prezentuje snahu vysokoškolského studenta Martina, pro svou mlčenlivost přezdívaného „Buster“ (Keaton), otevřít si vlastní konto vin a odpovědností. Kontinuitu vyprávění tvoří nejistota (později panický stud) a pocit outsiderství (později intelektuální osamělosti) ještě neosvobozeného příslušníka doposud nezformované generace německých osmašedesátníků.

Generace, která výzvy idolů Kennedyho a Brandta o potřebě „více odvahy pro více demokracie“ vzala možná až příliš vážně a která vzpourou proti válečné pietě otců trvale pozměnila charakter dnešní německé společnosti. A jelikož se díky velkorysosti západních spojenců alespoň té šťastnější části Německa dostalo po válce blahodárného působení tzv. hodiny nula či nového začátku, lze spolu s Martinovým resp. Deliusovým dospíváním sledovat obdobný proces na příkladu celé společnosti. Překvapí za těchto podmínek někoho, že mnozí z budoucích revolucionářů byli zpočátku koktavými introverty?

V románu Neděle, kdy jsem se stal mistrem světa Delius s nebyvalou intenzitou popisuje okamžik první emancipace jedenáctiletého dítěte na svém nejbližším okolí. Píše se rok 1954 a rodina evangelického faráře se v malé hesenské vesnici chystá na svěcení neděle jako každé jiné. Až na to, že tuto neděli na bernském fotbalovém stadionu ve finále mistrovství světa proti sobě nastoupí družstva Německa a Maďarska. Takové dobrodružství si malý Delius nechce, nemůže nechat ujít. Po dlouhých téměř deseti letech má Německo opět šanci získat si na mezinárodní půdě respekt. Být opět někdo. A tak se chlapec, byť sám naprosto nesportovní, poprvé odváží bojkotovat odpolední spánek a vybojovat na otci právo sledovat rozhlasový přenos z Bernu. Velký emocionální zážitek z fotbalové události, a především frivolního jazyka reportáže, hýřící obraty, že brankář Toni Turek je chvíli bůh, chvíli ďábel, vyvolá v malém posluchači první prožitek zmatku a velké svobody. A když po závěrečném hvizdu zněl výsledek 3:2 pro podceňované Německo, mění se napětí v další doposud nepoznanou slast. Slast z vlastního němečtví. „A tak jsem stál tři, čtyři, pět minut na náměstí, připraven obejmout celý svět, ukázat a sdílet svoji radost, připraven vyrazit jakýmkoliv směrem

až na dům, odkud jsem přiběhl, jakýmkoliv směrem, odkud by jakýkoliv člověk mohl přijít a pochopit mě a mé pocity, a konečně vyvrávorali ze Senningovy hospody na ulici tři muži, ve kterých jsem i přes nedělní obleky poznal hráče F. C. Wehrda, a utíkali, kličkující mezi kravinci a děrami, podél pošty na kostelní náměstí, jak jsem si přál, mně naproti... byl jsem, aniž jsem si to uvědomoval, nejšťastnější ze všech, možná i šťastnější než Werner Liebrich či Fritz Walter, hrdinové z Bernu.“

Jedna vlašťovka však jaro nedělá. V roce 1966, těsně po přistání Luny 9 na Měsíci a smrti komika Bustera Keatona, se tak s Deliusovým dvojníkem, nyní již třiaadvacetiletým studentem germanistiky Martinem, setkáváme v řadách začínající západoberlínské bohémy. A je pouze otázkou, zda píše básně a věnuje se literatuře, protože koktá, anebo koktá, protože se přes veškeré úsilí přiblížil k ženám jen pomocí literatury. Přirozeně, že za touto plachostí je třeba hledat stín „dědičného hříchu“ autoritativní, křesťanské výchovy. „Tím, že jsi v církvi organizován, je tvůj vlastní orgán jednou provždy zadáný, vydaný napospas hříchu,“ filozofuje Martin. Jedinou šancí, jak tomuto hříchu uniknout, je hřešit sám a z úkrytu vagíny konečně porazit mocného otce.

Cesta k vítězství se zdá být na dosah. Zvláště neodolá-li Martin pokušení a rozhodne se k účasti na první povolené demonstraci západoberlínských studentů proti chování někdejších amerických vzorů ve Vietnamu. Martin se domnívá, že je načase něco dělat – s nespravedlností světa, hloupostí médií, ale hlavně sám se sebou. A tak se, symptomatically opět v neděli, pouští zpočátku ustrašeně, později rezervovaně a nakonec téměř vášnivě do dobrodružství demonstrace. Z výchozího bodu, kterým je náměstí Steinplatz, měří trasa demonstrantů k jejich cíli – Americkému institutu na Hadenbergerstrasse – pouze několik kilometrů. Během těchto kilometrů však Martin dospěje. Nebo alespoň pochopí, že i v rozkoši z politické angažovanosti je třeba hledat věčné ženství a toho že nikdy neokusí, nezabaví-li se strachu z vlastních iluzí. Proto je skutečně načase. Načase hledat a možná se i mýlit. V zájmu vlastního života.

Přítom je paradoxní, že Martin své panictví ztrácí ještě v den demonstrace za výrazné pomoci Rahel, mladé izraelské hostesky na mezinárodní výstavě v Berlíně. Vlastně je to Rahel, kdo si Martina vybere („I like your face!“). Rahel, která na rozdíl od německého nevojáka Martina absolvovala v Izraeli povinnou vojenskou službu a která si téměř s vojenskou rutinou na berlínské diskotéce obstarala objekt pro sexuální povyražení („You know, all I wanted to do was to sleep with someone.“) Martin sice sexuálně zklamal, ale přes veškerou potupu pochopil, co chce. A zaslouží si novou šanci. Možná dokonce opět od Rahel.

Friedrich Christian Delius napsal napínavý příběh procesu jedné dospělosti. Po roce 1966, resp. studentské revoltě 1968, ztratila nevinu nezralosti první skutečně poválečná generace v Německu. Lze však také říci, že první poválečné generaci v Německu vyprchala válečná podmínka. Do ztráty nevinosti celého Německa v roce jeho sjednocení tehdy scházelo více než dvacet let. Není vyloučeno, že nás Delius i o letech pokročilé dospělosti ještě jednou zpraví. Třeba opět na pozadí jedné zdanlivě nenápadné neděle. ■

Friedrich Christian Delius

Neděle, kdy jsem se stal mistrem světa

Dají se Maďaři zastavit? Co jsem mohl udělat pro zastavení Maďarů? Naladil jsem se na souboj s Maďary. Všechno je jen otázka správného bránění, nejraději jsem hrál v obraně. Jako útočník jsem nebyl rychlý, jako brankář jsem se nechtěl blamovat a vypadat jako zbabělec. Má fantazie se tryskem ubírala ke vzdálenému zápasu, viděl jsem Maďary v útoku, viděl jsem, jak se na mě hrnou, pět útočníků na jednoho obránce, byl jsem na hřišti. Nebyl to můj zápas, přesto jsem zápasil. Na jedné straně mučivé očekávání zahajovacího hvizdu, na druhé zdráhavá snaha odolat té nestydatější touze, touze po vítězství.

Musel jsem s tím napětím něco udělat. Vyběhl jsem ven, kolem kostela a za roh k obchodníku Wenzlovi, žába z reklamního štítu nade dveřmi jeho obchodu po mně hodila okem, uháněl jsem dál, pět domů a čtyři

komposty za sebou, po silnici na Langenschwarz a Schletzenrod, potom po polní cestě podél Raiffeisenbanky a nakonec žitnými poli nahoru k lesu. Nechtělo se mi běžet moc daleko, neměl jsem hodinky. Chtěl jsem jen někam, odkud je dobrý výhled na vesnici.

Ještě necelé dvě hodiny do rozhlasového přenosu. Musel jsem se hýbat, zahánět čas, stupňovat napětí, anebo je naopak rozmělnit. Žádná z běžných her nezabírala. Žádná knížka. Teď, kdy šlo o tak dospělou věc, jakou je mistrovství světa, jsem se prostě nemohl utěšit rozhlasovým vysíláním Hesenského rozhlasu, a už vůbec ne nějakou pohádkovou babičkou a dětským rozhlasovým sborem *Nám je vždycky do zpěvu, máme dobrou náladu*.

Jako každou neděli, každé poledne, když bylo po úklidu a mytí nádobí, upozorňovala matka na zákon poledního klidu, pro dnešek však

s dodatkem: „A potom prosím rozhlas úplně potichu!“ Doma bych ještě teď potichu seděl, nehlesně dřepěl v pokoji. Čas mezi druhou a čtvrtou byl výlučně určený polednímu spánku mladších sester, prarodičů a rodičů. Všichni se stáhli do postelí a nepřáli si být nikým rušeni. Žádné návštěvy, žádné telefony. O dětech ani nemluvě. Běda, kdyby byl slyšet nějaký zvuk, hádka, dveře, vrzání podlahy nebo schody. Dost dlouho jsem musel bojovat, abych byl ve svých jedenácti letech poledního spánku ušetřen. Tím spíš jsem se ale musel podřizovat zákonu nerušit za žádnou cenu druhé. Před nařízeným tichem jsem utíkal. Na vzduch, mezi skřivany v oblacích, vstříc létu, na kopec Hutzberg, kde se les, po hřebenech kopců obepínající Wehrdaerskou nížinu jako podkova, svažoval drobným jazykem z buků, borovic a dubů do údolí a blížil se zpátky k vesnici.

Nedělní povinnosti byly splněny, úskalí překonána. Přesto jsem hledal odstup od modliteb i oltářů, nožů i obětí a od nuceného klidu. Obilí již dosahovalo slušné výšky. Já byl vysoký asi jako zlatohnědé žitné klasy a jen o málo vyšší než pšenice. Z okna ložnice by mě rodiče mohli poznat podle bundy a bílého límce od košile. Utíkal jsem z jejich dohledu, pryč před strohostí poledního klidu, pryč před zraňujícím tichem, které jakoby představovalo nehluché echo všech zákonů, součet všech němostí. Nevěděl jsem, jestli uprostřed dne skutečně spali a proč se tak zlobili, pokud i přes všechnu opatrnost nějaké dveře bouchly, z dětského pokoje přece jen pronikl nějaký zvuk nebo se návštěvník nenechal odbýt. Jenom jednou, to když si babička stěžovala na muže, který chtěl s otcem za každou cenu mluvit, otec vyjel: *Jsem tady pro obec!* Nic to však nezměnilo na obvyklém zdůvodnění, že prý musí, i kvůli mně, vstávat v šest a do postele se dostanou až kolem jedenácté. Proto potřebují polední spánek k zachování rovnováhy. To bylo jediné zdůvodnění a nic na světě nezabíralo proti den co den přizívanému obrazu mých rodičů, kteří se bohobojně zahrabávají do polštářů. Sotvaže přišla řeč na polední spánek farářovic, už se starší kluci šklebili, a když jsem hájil rodiče jejich zdůvodněním, bylo to ještě horší. To se šklebili ještě víc. Potom se začalo říkat, že někdo, kdo se určitě nenadře víc než sedláci, a už vůbec ne tělesně, bude mít asi jiné důvody.

Dají se Maďaři zastavit? Nemohl jsem Maďary zastavit. Běžel jsem, beze spěchu a stále svobodněji po polní cestě, věděl jsem, že se zas brzy vrátím, budu sedět u rozhlasu a existovat bude jenom zápas. Už ustoupila i námaha, se kterou se musíš domácím zákonům buď podvolovat, nebo je obcházet. Můj běh nebyl žádný útěk, ale do pohybu převedená touha. Touha odhodit nahromaděnou bohobojnost a nadechnout se v zeleném, světlejším prostředí. Dozrávající pole se jen hemžila modrými tečkami chrpy polní a červenými fleky vlčího máku, v křoví okolo se popelily sýkorky, na cestě ležely dva smrkové kmeny, větve a špičky ulámané, za zády slábly tlumené zvuky nedělní vesnice.

Ohlédl jsem se, běžel pár kroků pozpátku. Slunce zůstalo ukryté, šedivé nebe nevypadalo na déšť. *Německá jedenáctka chce dobýt nebe*, neměl jsem to už daleko nahoru k lavičce na kraji lesa. Vyježděné stopy se prohloubily, náspy byly strmější, byl jsem nad střechami, na úrovni špičky kostelní věže. Stoupáním štěstí z vyhlídky a nového řádu tohoto malého světa jenom rostlo. Až nahoře, pod duby a buky, nad bramborovými oranicemi a obilnými poli s nejrůznějšími odstíny žluté, jen oves byl ještě zelený, až když jsem nahoře potichu stál a poslouchal svůj dech a vítr v listí, vítr v trávě, ve vlčím bobu a žebříčku, a nikde kolem zvuky z vesnice, zmizel konečně strach. Strach být pohlčen poledním klidem, roztrhan napětím, přepaden nechtěnou záští.

Usedl jsem na lavičku. Mé oči jako by samy od sebe fotografovaly široké panorama polí, luk, lesů a střech, hřiště na půli cesty do Rhiny, neda-

leký židovský hřbitov, kde nebyl nikdo pochován, a zřícenina starého vodního zámku. O něco výše zámek Hohenwehrde, ve smrcích ukrytý se všemi chovankami tamějšího internátu, na opačném kraji lesa hřbitov. Dole silnice lemovaná střechami stodol a domů, posazenými v nejrozmanitějších odstínech cihly na rámových fasádách, mezi topoly a jilmy teple tmavá červeň Červeného zámku a rozpitá žluť Žlutého zámku, dále tříposchodový hostinec Lotz, uprostřed kostel s masivní cibulovitou věží pokrytou břidlicí, která je zarámována čtyřmi postranními věžičkami. Kostel jak zkamenělá kvočna korunovaná korouhví a za ovocnými stromy střecha a hrázděná fasáda fary. Dělal mi dobře dívat se a zkrášlovat okolí pohledem, dělalo mi dobře vidět, jak se moc rodičů srovnává s novým měřítkem vesnice, jak se vpravuje do ústrojí ostatních hrázděných budov, stromů a střech. Uklidňovalo mě svrchu se dívat na dům předpisů, v kterém všichni teď leží zapasování do nehybného poledního klidu.

Nedělní ticho mezi domy, nesené ke mně lehkým vánkem přes žitné pole, působilo poměrně přirozeně, nikoliv neživě nebo nepřátelsky. Když ze vzdáleného údolí přeci jen dolehl zvuk, který vydával motor auta, kráva nebo kohout, pak všechny ty zvuky do ticha měkce zapadaly a ještě jej zvýrazňovaly. Vše bylo správně, nic nebylo pozmeněno, vše bylo v pořádku, bylo ticho, jako by nespali jen moji rodiče, prarodiče a mladší sestry. Jako by upadli do spánku šípkové Růženky i všichni lidé, dobytek, domy a nedaleké tři zámky. Já stál stranou, aniž bych se cítil vyloučen, a byl dalek pokušení chtít jako chrabrý princ polibkem všechny probudit. Nevěděl jsem ani, co to polibek je. Chtěl jsem, aby vše zůstalo ustrnulé spánkem. Vždyť já sám jsem spal a neměl jsem ani žádnou princeznu. Byl jsem příliš mladý na to, aby mě mohly lákat princezny ze zámku Hohenwerde, příliš starý na pohádky. Seděl jsem ve středu celého prostoru a uchváceně hleděl dolů, jako bych se musel znovu a znovu přesvědčovat o svém stanovišti a potýkat se navíc s pošetilým přáním zastavit i urychlit čas.

Stržen tímto obrazem, který jsem dávno již znal nebo o tom byl alespoň přesvědčen, pátral jsem v okolí jako v zrcadle a nemohl se nasytit toho, co jsem viděl. Byl jsem zamilován do jednoduché perspektivy shora, jakoby z kostelní věže, nebo zamilován prostě do sebe samotného, neboť střechy, hrázdění, zahradní zeleň, luční zeleň, lesní zeleň a obilní žluť se ocitly v jakémsi zrcadle, nad nímž se samou lehkostí vznášel můj pohled.

Nade mnou ježatá hora s hradní zříceninou. Vysoká více než pět set metrů. Až někde za ní vzdálená krajina, skládající se z řízných samohlásek: Ostzone, rudá a hrubá. A ještě dále, za dalším ostnatým drátem, žili Maďaři. O Maďarech jsem nevěděl vůbec nic. Znal jsem jen otázku *Dají se Maďaři zastavit?* Na fotbalovém hřišti byli neporazitelní. Za ostatním drátem se ale zastavit dali. A Ulbricht taky. Tím jsem si byl jist. Na naší straně byli Američané. Ti každé jaro a podzim v našich lesích pořádali manévry jako velké územní hry a tábořili s džípy a tanky mezi stromy. Putovali jsme k nim na Hutzberg, kde jsem teď seděl, a zbožně stáli před vysílačkami a tankovými pásy a oni se radovali, jak je s těmi jejich polévkami v konzervě, čokoládami a cigaretami obdivujeme. Potom, než nám rozdali žvýkačky a ukázali fotografie nahých žen, jezdili na našich kolech po lese. Byl mír a na Američany byl spoleh. Každý den jsem ráno a v poledne jezdil autobusem kolem armádní palivové stanice v Bad Hersfeld. Stráže své samopaly držely nenuceně hlavněmi dolů.

Maďaři, Rusové i východní Němci se dali zastavit. Z nich jsem strach neměl. Byl mír. Válka sice ještě nebyla zapomenuta, ale již dávno zažehnána. V paměti zůstávala jako velký zážitek. *V polském městečku, tam měl jsem děvečku*, a všichni jednozóní i jednoručí otcové, včetně těch pohřešovaných, pouze dokazovali, že tahle válka skutečně byla, nic víc.

Němec Max Merlock snižuje ve finále vedení Maďarska na 1:2, vpravo rozhodující okamžik finále MS 1954: Maďarský brankář Grosics kapituje před střelou Rahna a SRN vede 3:2.

Poslední německé vojáky, poté co je konečně propustili ze zajetí, provázeli s loučemi od hranic obce až po domovní dveře a vítali mužským pěveckým sborem. Zpívali *Nyní Bohu děkujte a Domů rád bych jednou zas*. Historiky o prvních dnech americké okupace, o vymetených uzemářstvích, povinném odvádění brambor a otiscích prstů na registračních kartách utonuly v zapomnění. Byl mír, a i když chtěla nějaká strana v Bonnu něco jiného než strana v Hesensku, ze všeho nejdéle vydržel na pekařství Adenauerův plakát z posledních voleb. Lidé se věnovali práci. Pokud je zrovna nevyrušila neděle. Sedláků bylo zapotřebí, továrny platily stále lépe. Někdo měl práci u *Zusy* v Neukirchenu a Hersfeldu na záhadných, obrovitých počítačích. *Život jde dál*. Jenom ne na Východě. V Ostzone jim neklapalo vůbec nic. Přestala být skutečným nebezpečím. Přesto však ležela dost blízko na to, aby při každé politické události na jejich straně zaznělo slabé echo až k nám do údolí.

Díval jsem se na východ a viděl svou vesnici jako mírumilovné místo, zapuštěné do polí a lesů uprostřed světa. Jenom střílny věže navozovaly otázky, zda a proč se z nich kdy střídalo. Že se Wehrda vždycky dobře bránila, věděl jsem již dávno. Jméno vesnice bylo odvozeno od Wehrkirche, obranného kostela, od kostelní věže s tlustými zdmi. Ano, před dvěma sty lety anebo ještě dříve se o vesnici sváděly boje mezi biskupem z Fuldy a hesenskými evangelíky. Hranice tehdy probíhala napříč Wehrdou, přes naši zahradu, přímo podél kostela. O tenhle kus země se vedly jak malé bitvy, tak i desetileté války. Proč ale ta vysoká zeď kolem zámku? Jeden souseď, kterému to vyprávěl jeho dědeček, vykládal, že majitelé vesnice prý dříve všechno sedlákům brali a ještě před začátkem století si do zámku voďovali i mladé nevěsty, co měli sotva pár týdnů před svatbou. A školákům, kteří pro ně museli pracovat, prý dříve platili kořalkou. Všechno minulost. I po bitvách se lidé hašteřili.

Zkoušel jsem se odtud shora, zdálky zaposlouchat do domů, které tkvěly tam dole. Většinu z nich jsem znal. Věděl jsem, že se tam dojedlo, umylo nádobí, uklidilo a teď se jen dřepělo mezi čtyřmi hrázděnými stěnami v tichu raného odpoledne. V mnoha lepších světnicích se drželo cosi temného a zatuchlého, co mělo s tvrdým životem mezi stájí a polem, kompostem a prasaty, senosecí a spojkou přívěsového vozu jenom málo společného. Ve studených, nevětraných světnicích vězely potlačované příběhy, na háčkované dečce stály podobenky padlého syna, otce nebo

bratra. Oděni do stále trapnějších uniforem hleděli z ráků na drobenkové koláče pozůstalých.

Každý dům, zdálo se mi, měl nějaké tajemství. Něco, o čem se nemluvalo. Nejenom prastaré spory o polní cestu nebo dluhy. Nejenom zvěsti, kdo je ochlasta, kdo se s kým hádá, kdo odmítl uprchlíka a kdo měl něco s cizí ženskou. Tady byl i usazenější vztek, temnější příběhy, které se do mého dětského světa nehodily. Někde tu byla propast, ze které se čas od času vynořila slova jako *židák* s opovrživě protahovaným A, slova jako *vůdce* s rozplývajícím se U anebo *nácek* se vzdorovitě zdůrazněným E, aby je lidé hned vzápětí zase spěšně a potutelně vrazili zpět do jícnu propasti. Pohádkový svět zlých samohlásek a figur. Zakázaná, nebezpečná směs, která se nesměla míchat. A všechny pohádky končily stejně: *jestli nezemřeli, tak žijí ještě dnes*.

To nesouhlasilo. Mrtví muži na kredencích žili dále, ačkoliv byli mrtví. Vyčítali. Kazili chuť k jídlu. Amputovaní kulhali okolo kráterů jako živé výčítky všem zdravým. Uprchlíci žili natěsnaní a vděční v malých domech anebo pod střechou, nikdo se neptal, kdo tam bydlel před nimi. Stále jsem slyšel výčitku, že byli neprávem vyhnáni. Válka – to byla porážka a zanechala uspanou nenávist. Válka byla vinna něčím, s čím měli všichni něco společného, i když nechtěli. Jako s tím dálničním mostem v hloubi lesa za mnou. Žádné auto přes něj nikdy nepřejelo a nepřejede, poněvadž tu jen udělali průsek a položili most. Stal se tak uprostřed louží a bahna pomníkem promarněné, propadlé budoucnosti.

Německá jedenáctka chce dobýt nebe. Chci být při tom a nepromeškat ani minutu. *Dají se Maďaři zastavit?* To byla rozhodující otázka. Uvolněným krokem jsem běžel zpátky. Uvolněně jako sportovci uprostřed hřiště. Dříve než rozhodčí zapíská.

Hlásí se všechny vysílače Spolkové republiky Německo a Západního Berlína, připojen je i Sárský rozhlas. Z bernského stadionu Wankdorf pro vás přenášíme finálový zápas mistrovství světa ve fotbale mezi Německem a Maďarskem. U mikrofonu... hlas přichází z dálky, každá slabika je vyslovena cize a výrazně nahlas. Rozhlas musel být potichu, to byla podmínka. Židli jsem si proto přisunul k přijímači, naklonil se co nejlíže k cizímu hlasu, střídání u mikrofonu... *Německo ve finále mistrovství světa ve fotbale, obrovská senzace, je to hotový fotbalový zázrak, udál se ovšem přirozenou cestou.*

Oddal jsem se cizímu hlasu. Hbitě a vzrušeně posílal nadšení po slabikách a rychle se přerýval do zpěvných celků typu *obrovská senzace* anebo *fotbalový zázrak*. Tenhle tón mě lapil okamžitě: Konečně někdo dospělý vystihl několika slovy všechno, co jsem cítil a nemohl uchopit. Nasával jsem ten hlas, nechal se jím vést, nadzvedávat a zase zhoupnout zpět. Mezitím zápas začal, v pozadí výkřiky diváků, nastavil jsem stanici ještě přesněji. Okolo Frankfurtu podivná místa jako Hilversum, Monte Ceneri, Sottens a Beromünster. Jakmile padla jména *Fritz Walter* a *Rahn* a s nimi první rána, mocně napodobena reportérovým hlasem, cuklo mi v pravé noze: Byl tu zázrak, existovalo přímé spojení s hřištěm v Bernu. Lilo. Naladil jsem se na dešť, na to, jak rychle se sklouzne po mokřím trávníku, a honil míč, aniž bych jej viděl, na otáčecí židli, na té židli od mohutného otcova psacího stolu, obrácený k rozhlasu, jako bych tam něco mohl vidět, jako by můj pohled na žlutohnědou, reproduktorem vypjatou látku nebo na zelené magické oko mohl ovlivnit průběh zápasu. Nasměrovat míč na správnou nohu.

Ani vteřinu jsem nepotřeboval na rozmyšlenou, abych běhal a střílel na straně Němců, *outsiderů*. Nic jiného, nežli být proti Maďarsku, *tomu velkému favoritovi, nekorunovanému mistru světa, který již čtyři a půl roku nebyl v třiceti jednom zápase poražen*, jsem si uprostřed Německa ani nedokázal představit. Navíc byli Maďaři vlastně komunisti. Již více než rok, přesněji od června 1953, již patřili k mým nenáviděným nepřátelům.

Usměvavý Ferenc Puskás (vlevo) a zamýšlený Fritz Walter přivádějí celky Maďarska a SRN k finále MS 1954

Možná tu své sehrál i odpor k velkým favoritům a neporazitelným mocnostem. Ani za mák jsem necítil sympatie k *nekorunovaným* mistrům světa ve fotbale. Už v předkole nám výsledkem 8:3 předvedli, jak s námi, poraženými, malými, *outsidery*, umějí zatočit.

Naši odvážní chlapi... to dokázali. Nastoupili proti této mocnosti, vyzvali ji, postavili se jí a já zkusil pomáhat *naším odvážným chlapcům* fanděním. Komentátor musel mé myšlenky vyslyšet. Vtáhl mě na hřiště. Nebo alespoň do první řady. Hlavně, že jsem byl při tom. Cítil jsem se osloven každým jeho *nám* nebo *naš* nebo *my*. Po několika minutách jsem již patřil do obce fotbalových příznivců. Vysoko jsem oceňoval, že *jsme* to dotáhli tak daleko. Cítil jsem se stále silnější. Třeba se Maďaři skutečně dají zastavit a porážka odvrátit. Nebezpečí však hrozilo v každé vteřině... *špatný odkop, dorážka, gól, 1:0 pro Maďary... stalo se, čeho jsme se obávali... bleskový úder Maďarů*. Byl jsem natolik vyveden z míry, že jsem ani nepochopil, co se stalo. Nejhorší na zklamání po obdržení gólu bylo, že jsem se cítil, jako bych mu sám napomohl: Mé naparování ve Wehrdě u rozhlasu způsobilo v Bernu na hřišti protiúder. Jakmile propadáte nadřazenosti a lehkomyšlnosti, padne gól. Přestanete dávat pozor a tak se to stane. Tolik jsem z fotbalu pochytil.

Komentátor se pokoušel konejšit... *nezapomeňme, že Německo ještě nikdy podobného úspěchu nedosáhlo...* Na mě to ale neplatilo. Byl to počátek porážky... *útočná mašinérie Maďarů na plné obrátky...* Hruža z prvního gólu ještě ani neopadla... *Csibor jako vichřice...* a už tu byl gól druhý, jen o dvě minuty později. Všechno marné, můj třes, sklánění se před rozhlasem, cukání v noze. Všechno ztraceno. Nic nezmohl ani povzbudivý hlas komentátora. Teď právě řekl, že *je to velký den, je to slavný den, nebudme tak neskromní, mohli jsme si myslet, že to musí skončit úspěchem?* Jeho tón se uklidnil a zestřízlivěl. Připravoval mě na katastrofu. Po osmi minutách dva góly. Vše bylo rozhodnuto. Kdepak víra v dobré deštivé počasí, jež mělo být na naší straně. Jaképak počasí *à la Franz Walter*. Už zase porazitelní. Už zase patřím k poraženým. Komentátor měl pravdu. *Bylo to neskromné připustit myšlenku na vítězství. Ještě horší bylo, že trest stihl i nesmělou odvahu doufat. Příliš daleko jsem zašel ve svém opatrnickém blouznění o velikosti a vítězství. Styděl jsem se, odvrátil hlavu od rozhlasu, hledal spásu v lhotejnosti a namlouval si: Je to jedno, je přeci úplně jedno, jak zápas dopadne.*

A gól! Německo dává gól! Gól!... Morlockova teč vše, nač jsem právě myslel, odpálila pryč. Gól spasil naději před úplným zánikem... *Díky Bože, už to není dva nula*. Soustředil jsem se, civěl na zelené oko, jako by to byl míč, a přihrával spoluhráčům. Hráči na hřišti bojovali. Bojovali na kluzké půdě. Chvilí nebezpečí před německou bránou, chvilí před maďarskou... *outsider útočí...* Co minutu, to útok na jedné či druhé straně. Komentátorův hlas se přeléval od *Šance! k Šanci!* Hřiště jako by se tempem hry zmenšilo a bílé tyče obou brán jsem viděl skoro vedle sebe. Zápas jsem viděl v černobílých barvách. Nejen proto, že Němci nastoupili v černých trenýrkách a bílých tričkách, ale i proto, že Maďaři pro mě neměli žádné konkrétní barvy a já bych jim ani jasné barvy nedopřál. Viděl jsem jenom silné, hrubé postavy s hrozivými jmény jako *Puskas, Hidegkuti, Csibor*. Trávník pro mě byl šedivý, deštivé nebe šedivé, diváci šediví. Zápas se nesl v tempu jmen, které mi komentátor centroval tu v roli útočníka, tu v roli obránce. Stal jsem se součástí pohybu mezi světlem a tmou, mezi postraním a zámezím, byl míčem i u míče, posílaný ze strany na stranu, jednou na naší brankové čáře jako poslední záchrana, jednou na brankové čáře tam, ale... *klidný, železný Toni chytá*. Teď vydechnout... Německo má roh a... *Gól! Gól! Roh Fritze Waltera a gól, Rahn! Z nula dva*

na dva dva! Jenom uvažte, vyrovnali jsme proti Maďarům, proti té nejvelkolepější jedenáctce těch nejvelkolepějších techniků, které známe!

Hlas se třásl a já s ním. Nekřičel jsem. Nesměl jsem během poledního klidu výkřikem doprovodit radost z gólu. Kamna byla světlíkem propojena s kachláky v pokoji prarodičů a jakýkoliv zvuk by okamžitě přenesla k nim nahoru. *A Německo opět útočí...* tichý zvukný hlas mě nadzvedával, uváděl do stavu vzrušení a zároveň zcela ochromoval. Odolával jsem náporu pocitů, jenž ve mně druhý gól vyvolal, neměl jsem žádný ventil, nesměl jsem ho mít, a tak se vše stříдалo, hromadilo, ukládalo a zase ztišovalo... *Přátelé, to je ale vzrušení!*

Ještě nikdy jsem neslyšel fotbalovou reportáž. Stále častěji padala slova, která s fotbalem neměla nic do činění... *Zázrak!... Díky Bože!... V toto jsme všichni doufali a modlili se!*... jenom jsem žasl, že komentátor slovo věřit vyslovoval s větším zanícením nežli farář či učitel katechismu. Už zas dali Maďari málem gól, a teď zase Němci. Už zas chytil Toni Turek nemožný míč, už zase nebezpečí, už zase míč za brankovou čarou, už zase, ne... *Turku, ty jsi ďábel! Turku, ty jsi fotbalový bůh!*

Ty věty mě děsily i těšily zároveň. Těšilo mě, že Turek to chytil. Děs však pronikl hlouběji. Komentátorovy výkřiky ještě ani nedoznaly a já už přes veškerou bázlivost začal tušit, o co tady šlo: Byla to nová forma náboženství, byla to rouhavá, neslychaná bohoslužba, pohanská mše vzývající ďábla i Boha zároveň. Třebaže to nebylo míněno doslova, ale jen jako oslavná fráze. Raději jsem ještě trochu stáhl hlasitost. Stydl bych se, kdyby mě někdo přistihl, jak naslouchám slovům jako *fotbalový bůh*. Bránil jsem se tomuto rouhačství a užíval všechny naučené argumenty: *Nebudeš mít jiného Boha mimo mne, nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha*. A přece se mi v té euforii, do níž mě slova *fotbalový bůh* uvrhla, líbilo, líbilo se mi, jak lidský byl tento Bůh a že tito Bohové, namísto aby v krvi viseli na křížích, stoupli si kvůli mně do brány anebo střelili góly, dřeli se v líjaku a bojovali jako *Liebrich, Liebrich a zase Liebrich*. Pomalu jsem začal tušit, proč rodiče neměli pro fotbal, ani pro moji stydlivou náklonnost k tomuto sportu, pochopení, a že se obávali té konkurence jiných, živějších Bohů.

Napětí zápasu zmírnilo vtíravý pocit viny, že jsem se proti prvním příkázání provinil už tím, co jsem slyšel. Každou minutou jsem si víc a víc líboval v představě, že vedle pána Boha můžete mít ještě pozemského boha, *fotbalového boha*. Na zdi za mnou visel otec desatera. Ohlédl jsem se. Na zlatě orámovaném obrázku pohlednicové velikosti držel snědý, vousatý Mojžíš pero a zaznamenával si pokyny. Díval se však stranou, k Pánovi. Oháněl se husím brkem a pranic se nestaral ani o rouhání komentátora, ani o návaly mého souhlasu.

Byl jsem sám, avšak obstaven obrazy a předměty, které z pokoje dělaly pokoj boží a úřadovnu, v níž se psala kázání, držely pobožnosti, udělovaly instruktáže novomanželským párům i budoucím kmotrům, kde v skrytu skleněné knihovny čekaly knihy na zaprášené znovuzrození, kde se zdi vyznačovaly přísností křížů a kde trojitá růže v rodinném znaku sloužila jako ozdoba. Zde jsme se dopoledne co dopoledne, pokaždé okolo jedenácté hodiny, scházeli ke krátké modlitbě, zde otec přibližoval zázraky Ježíše ze Svaté země sedlákům z Wehrdy, Rhiny, Schletzenrodu a Wetzlos. Zde obracel slovo Boží a čerpal poznatky, citáty, hesla. Zde si nepřál být rušen a přehrával známé církevní písně na klavíru, zde trestal i odměňoval. Jestliže desatero někde platilo, potom tady. V uších mi doznívala zvolání *Zázrak!... modlili!... Fotbalový bůh!* a otrásla vším, na co jen v pokoji padl zrak. Kříže však zůstaly na místech stejně nedotčeny, jako zůstalo nedotčeno pastorské povzbuzení v poměrně srozumitelné

latině VENI SANCTE SPIRITUS / PASCE PASTOREM / DUC DUCEM / APERI APERTURO / DA DATURO, jež bylo krasopisně vyvedeno pod jedním z křížů. Tlusté PÍSMO SVATÉ leželo na zeleném filci psacího stolu jak dětský náhrobek, a když komentátor zmínil *anděla strážného*, pohnulo to s múzickými anděly stejně málo jako s Andělem Zvěstovatelem, který nadále toporně žehnal Marii, klečící v sloupořadí na protější zdi. Stále více jsem v těchto minutách přicházel rouhačství na chuť a vzdaloval se trojjediné okupační moci Bůh, Ježíš a Duch svatý. Stále více jsem věřil ve *fotbalového* i outsiderského boha, a nejen v jediného. Je-li Turek *fotbalovým bohem*, potom musí být i zbývajících deset hráčů něčím jako Bohy.

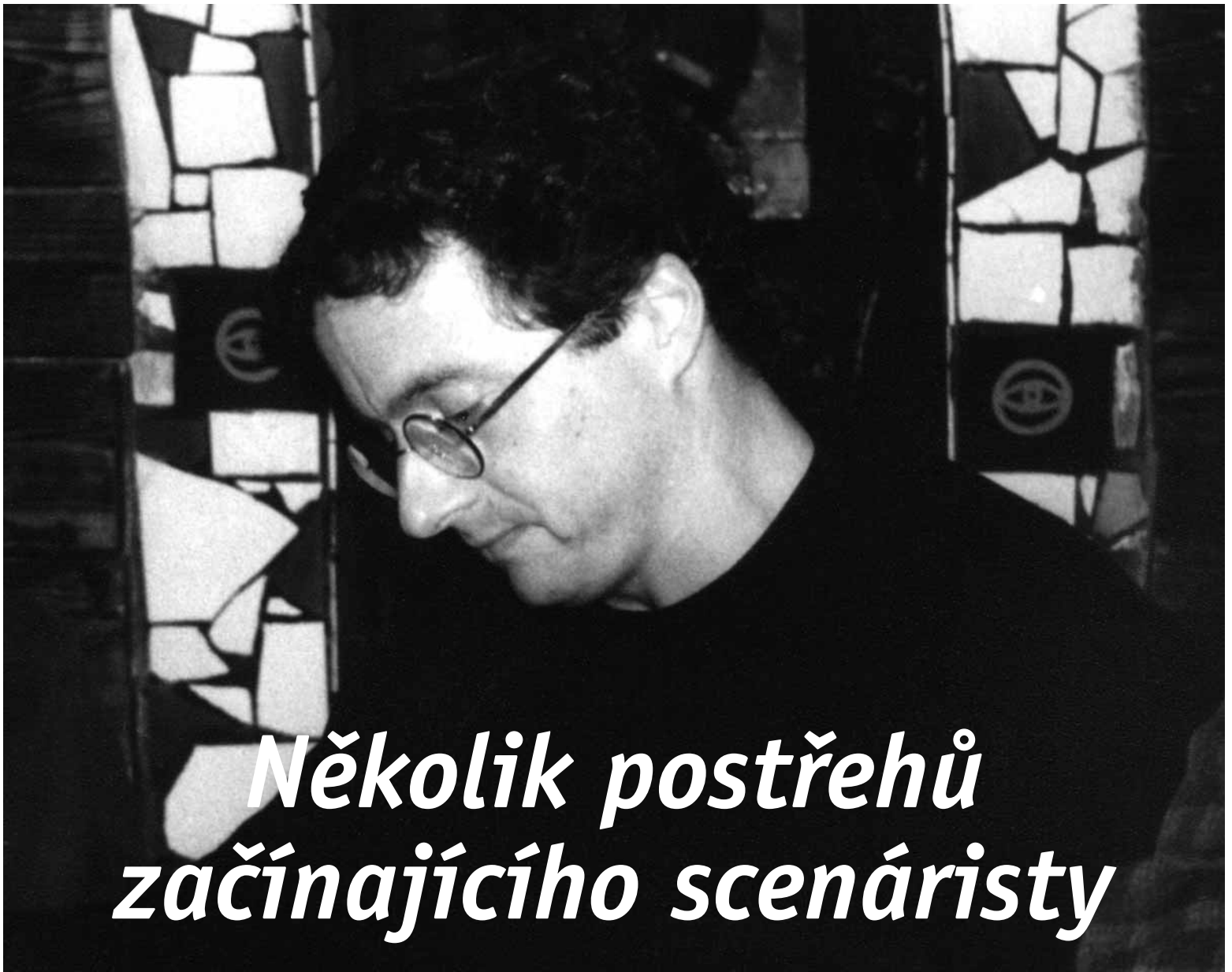
Zápas se v Bernu nerozhodně přeléval sem a tam... *do tyče, do tyče!* Turek byl již překonán... nadále jsem se v té rychlé hře s překvapivými zvraty před oběma pokutovými územími upínal na jména, doléhající ke mně z úst komentátora, *Kohlmeyer, Posipal, Otmar Walter*. Jména střídavě přihrávala, střelila, hlavičkovala, bránila i chytala. Při dobrých jménech jsem si oddechl. *Chrt Eickel, May se srdcem excelentního bojovníka, Rahn z Essenu, Fritz, který je všude*. Zato při jménech Maďarů to ve mně jenom cukalo. Od *Puskase, Hidegkutiho, Loranta, Bucsanského, Zakariase*, jsem očekával jenom to nejhorší. Jako bych při každém z těch sykových, záludných jmen pocítil nějaké bodnutí... *Zase Maďari... Maďari u lizu... Maďari mocí mermo*.

Zapřel jsem se do židle a otočil směrem k psacímu stolu s telefonem, kalamárem, perem, tužkami, červenými pastelkami a dopisy... *hrozné tempo*... Bezděčně jsem uchopil otevírač dopisů do ruky a držel jeho slovinovou rukověť, jako bych hledal protivníka. Obracel jsem se na všechny strany, viděl kříže, anděly, Ježíše, Mojžíše i velkou zarámovanou fotografii s portálem katedrály v Chartres... *Skvělá kombinace Němců*... Vrátil jsem otevírač zpátky na místo. Obrovské napětí mě nutilo vyrazit přes pokoj, podél knihovny, k rohové pohovce nebo kolem hradby psacího stolu. Zůstal jsem však na židli, z níž vycházela otcovská moc, odkud otec ovládal obce ve čtyřech vesnicích. Nedokázal jsem se hnout od příjmače, přinášejícího mi radostné poselství. Hlas mě znovu přitáhl až k reproduktoru. Pod rozhlasem dřímalo *Stuttgartské biblické kompendium, Evangelický církevní lexikon*, předlohy pro kázání, komentáře, šanony, pracovní náčíní mého otce. Kdo ví, jestli ještě spal. Neměl jsem ponětí, kolik je hodin. Jediný čas, který pro mě existoval, byl měřený čas na stadionu... *Ještě šest minut, dva dva. Už to překonává všechno, v co jsme si v těch nejdůležitějších snech troufli doufat*.

Nad rozhlasovým přijímačem se klene vítězný oblouk. Mědirytina Říma se scénou na okraji fóra... *Zlatý den našich fotbalových dějin... a zase Německo*... Zápas ještě zdaleka neskončil, ještě nepadlo poslední slovo o mých pocitech, ještě mohla jedna střela a jedna obranná chyba všechno zničit... *Hlavička Kocsise jde vedle brány!* Někoho zranili, Eckel je zraněný, co z toho bude... *Sepp Herberger se zdá být ztělesněnou rozvahou, jak to ale asi vypadá v jeho nitru*... Eckel končí, krvácí, mužstvo krvácí... *a zase Maďari*... a ještě jednou... *Hvizd nás však vysvobozuje*... Hvizd mě vysvobozuje. Čas je zastaven, deset minut. Přestávka... *zůstaňte, prosím, celým srdcem s naším mužstvem, zaslouží si to*. ■

Fotografie jsou převzaty z knihy Milana Macha – *Fotbal, vášeň 20. století*, kterou v roce 1996 vydalo nakladatelství Brána, kde je také možno tuto publikaci získat.

Několik postřehů začínajícího scenáristy

Všiml jsem si už několikrát, že spisovatelé mluví o scenáristech poněkud přezíravě. Pokud to neřeknou přímo, jsou v názorech na ně přinejmenším nápadně shovívaví, čímž chtějí naznačit, že psaní scénářů není opravdové umění, nýbrž jen jakási druhořadá výdělečná činnost. Nebo jste snad v poslední době viděli nějaký opravdu umělecký český film? Tak vidíte.

Přiznám se nicméně, že mezi scenáristy a spisovateli žádný velký rozdíl neshledávám. Ano, viděl jsem spoustu filmů, na něž se nedalo koukat, ale stejně tak mám v knihovně bezpočet románů, které se nedaly číst.

Tak v čem je rozdíl?

Všichni zkrátka děláme, co umíme, a většinou to nikomu nevyjde.

Některé věci jsou ale opravdu nesrovnatelné. Vezměte si třeba takovou filmovou premiéru, ačci třeba špatného filmu: Fůra dobrého jídla, šampaňské tam teče proudem a těch mladých hereček! – A teď si vzpomente, jak vypadá křest sebelepší knihy a jací lidé tam obvykle chodí. A jaké věci říkají.

To už je fakt lepší být scenáristou.

Věděl jsem od počátku, že psaní románů a psaní scénářů jsou dvě zcela odlišné disciplíny, ale přesto jsem se do toho bez velkých obav pustil. Podílel jsem se na drobných úpravách scénářů *Výchovy dívek v Čechách* i *Báječných let pod psa*, další dva scénáře jsem později psal už coby jejich spoluautor. Toho času píšu zcela sám hned dva scénáře najednou: Adaptaci tří povídek z knihy *Povídky o manželství a o sexu* (pro režiséry Nikolajeva a Hřebejka) a pětidílný scénář podle *Účastníků zájezdu* (pro chorvatskou televizi).

Ptáte se, kde jsem získal nezbytné scenáristické sebevědomí?

Četbou scénářů.

Nepřečetl jsem jich sice víc než dvě desítky – většinu v roli porotce (sic!) jakési scenáristické soutěže – ale k získání zdravého sebevědomí to bohatě stačilo. Vzít postavu a nechat ji udělat tu nejméně pravděpodobnou věc, kterou by taková osoba v životě udělala? Vložit jí do úst repliky, které by ve skutečnosti pronesla snad jen pod vlivem psychotropních látek? To zvládnou taky, řekl jsem si.

Když jiní a jiné, proč ty ne, Augustine?

Co mě na psaní scénářů od začátku opravdu lákalo (vedle možnosti účastnit se kamerových zkoušek na vedlejší roli dívky, která každé ráno cvičí nahá jógu), je známá snadnost scenáristického psaní. Stačí například napsat: „Kamera zabírá panorama hezké venkovské krajiny“ – a je to tam. Zbývá jen postavit kameru na správné místo a máte tam všechno: tiché malebné údolí, vesničku s bílým kostelíkem, rozkvetlé louky, temné zelený masiv lesa na obzoru, vlnící se zlaté obilí, prašné cesty, slunce, modré nebe a v něm zpívajícího skřivana a tak dále a tak dále. Ve scénáři v jediné krátké větě dokážete to, na co v próze potřebujete minimálně celou stránku.

A bohužel i talent.

Psaní scénářů ovšem přináší i různá omezení. Nemůžete například nechat svou hrdinku, aby se zamilovala do mladíka, s nímž ji sveđe přirozená logika příběhu – píšete-li scénář pro chorvatskou televizi, nerozhoduje logika, ale skutečnost, zda je onen mladý muž Chorvat.

Nebo napíšete scénu v taxíku, která vám s odpuštěním připadá výborná, ale nejmenovaný český režisér vám ji vzápětí vyškrtne, protože taxíky prý měli už Jarmusch a Zelenka. Podobně profláknuté jsou veškeré scény ze svateb, pohřbů, ložnic, kuchyní, výtahů, škol, letišť, pláží, restaurací, kanceláří, kin, divadel, ulic a parků, ale ve všech ostatních prostředích máte coby scenárista naprostou tvůrčí svobodu.

Pokud vám psaní scénáře připadá příliš obtížné, můžete ho psát ve dvou. Obáváte se situací, kdy se s druhým scenáristou na něčem neshod-

nete? Slavný scenárista Jean-Claude Carriere, který psal scénáře mimo jiné i s Buñuelem, Godardem či Formanem, doporučuje následující pracovní pravidlo: Oba spoluautoři mají v kterémkoli okamžiku během psaní právo veta. Kdykoliv někomu z dvojice nepřípadá partnerův nápad právě šťastný, jednoduše uplatní právo veta a smete nápad ze stolu. Jean-Claude Carriere je přesvědčen, že to ušetří spoustu času a vysvětlování.

Musím říct, že je to opravdu skvělý nápad. Za ony zhruba tři měsíce, co jsem den co den psal s Václavem Šaškem scénář *Zapisovatelů otcovský lásky*, jsem právo veta použil dokonce dvakrát.

Především jsem ale pochopil, že není nutné dělat si s psaním scénářů přílišné starosti. William Saroyan v jedné povídce popisuje tragický případ hollywoodského scenáristy, který ve čtyřiceti letech zemřel na infarkt, neboť se nad scénářem pokaždé hrozně trápil.

Ten člověk napsal šest scénářů k šesti celkem zapomenutelným filmům.

Nebyly to rozhodně filmy, kvůli kterým by bylo nutné dělat si nějaké přílišné starosti – jenže ten scenárista si je přesto dělal, a proto umřel.

„Nebyl vynikající, ani nevynikající,“ píše Saroyan. „A když se potom naše popíjení onoho večera chýlilo ke konci, cítili jsme, že to byl fajn chlap, trochu nešťastný, trochu pošetilý, trochu uštvaný, trochu popletený, s hodnotami trochu pomotanými, ale stejně vždycky správný chlap.“

Poučení, které z toho plyne, je myslím nanejvýš užitečné – a nejen pro scenáristy. ■

Foto: Alena Jílková

Tipy nakladatelství ACADEMIA

Lexikon české literatury

Díl 3/I, II (M–Ř) – Osobnosti, díla, instituce

K vydání připravil Ústav pro českou literaturu AV ČR
Vedoucí autorského kolektivu Jiří Opelík

Třetí díl velkoryse pojatého encyklopedického díla, který obsáhne českou literaturu od nejstarších dob do roku 1945. Z celkového počtu asi 3 500 hesel zaujmají větší část jména autorů – prozaiků, básníků, dramatiků, ale i překladatelů, literárních kritiků a historiků, a rovněž anonymní díla starší české literatury. Lexikon však také zahrnuje časopisy, sborníky a almanachy, literární sdružení a skupiny, nakladatelství a tiskaře.

1. 400 str. (dva svazky) – váz. s přebalem 690 Kč
předcházející díly:

Lexikon české literatury, Díl 1 (A–G), cena 390 Kč

Lexikon české literatury, Díl 2/I (H–J), cena 280 Kč

Lexikon české literatury, Díl 2/II (K–L), cena 325 Kč

Dmitrij Merežkovskij

Leonardo da Vinci

Překlad z ruštiny Jaroslav Hulák

Doslov Miluše Zadražilová

3. vydání, v *Academia 1. vydání, Edice Scarabeus, sv. 14*
Román *Leonardo da Vinci*, samostatná část románové trilogie *Křístus a Antikříst*, je velkolepý obraz renesanční epochy, oživený nejzajímavějšími postavami tehdejšího politického, náboženského a uměleckého života. Leonardo v pojetí Merežkovského je velká individualita,

jež předhonila dobu. Svádí dramatický a marný boj o naplnění svých představ o svobodě člověka a uplatnění jeho tvořivých sil ve středověkém přitmi ozařovaném ohni inkvizice a plném apokalyptických vidín náboženského fanatismu.

cena 196 Kč

Ivan Kraus

Rodinný sjezd (Povídky)

Obálku ilustroval Adolf Born

Edice *Scarabeus*, sv. 22

2. vydání, v *Academii 1. vydání*

Autor, úspěšný zejména svým velkým výběrem povídek *Má rodina a jiná zemětřesení* a dále satirami *Muž za vlastním rohem*, se v této sbírce povídek vrací k tématu nejmilovanějšímu a čtenářsky také nejdělejšímu. Mnohočlenná rodina se setkává na „sjezdu“. Ten dává příležitost každému uplatnit své zvláštnosti i zkušenosti, nabyté z mnoha konců světa – ze severní a jižní Ameriky, Francie, Německa – a to vše v konfrontaci se zkušenostmi rodičů.

cena 105 Kč

Pavel Tigríd

Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu

5. vydání, v *Academii 1. vydání*

Pavel Tigríd napsal svého *Kapesního průvodce* po dějinách Československa především pro mladší české současníky, pro něž byly dějiny vlastního národa ještě v osmdesátých letech plně bílých míst, polopravd i lží. Na rozdíl od učebnicového „objektivního“ výkladu je podání Tigrídových „příběhů“ z novodobých československých dějin barvitě a plastické, jistě mnohde i poněkud subjektivní, což ale spolu se zvolenou formou dialogu jen zvyšuje poutavost této četby.

cena 169 Kč

Korán

Překlad z arabštiny

Předmluva, komentář a rejstřík Ivan Hrbek

7. vydání, 3. vydání v tomto překladu,

v *Academii 1. vyd.*

Korán je už třináct století rozhodující a neodvolatelnou autoritou pro celý islámský svět.

Zrodil se během asi dvaceti let Muhammadovy kazatelské činnosti a zůstal po celou dobu posledním slovem a duchovním těžištěm islámu. Korán z velké části přímo navazuje na rytmy, obrazy a jazyk předislámské beduínské poezie a muslimové v něm spatřují nejkrásnější báseň, která musí kdekoho uchvátit.

cena 360 Kč

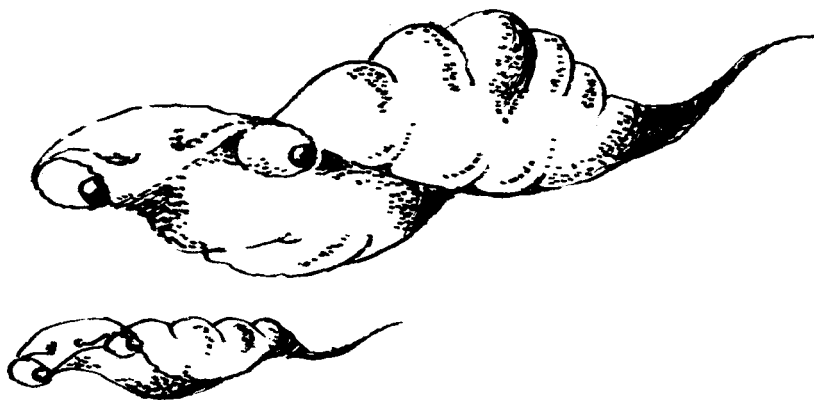
ACADEMIA, nakladatelství AV ČR, Legerova 61, 120 00 Praha 2, tel.(02) 2494 1976, fax (02) 2494 1982, e-mail: academia_market@kav.cas.cz,

<http://www.cas.cz/ACADEMIA/>, internetové knihkupectví <http://www.knihy.cz>

Nosohubíř kukčitý (*Nasopapulator spectaculatus*)

Vyskytuje se na Jesenicku, zvláště v okolí nervového sanatoria. V době, kdy se tu léčil známý ruský satirik Nikolaj Vasiljevič Gogol, bylo jich tu prý tolik, že ho jejich trčivé nosaté postavy inspirovaly k fantastické povídce „Nos“. Stručný obsah: „Holič Ivan Jakovlevič našel při krájení nos asesora Kovaleva, jehož holíval. Zahodil jej do řeky, ale nos chodil potom po ulici ve stejnokroji vyšíváném zlatem a s velikým stojatým límcem, až mu jej jednou pan inspektor přinesl zabalený v papíře.“ – Josef Jirásek: *Přehledné dějiny ruské literatury*, I. díl, Brno 1945

(Výskyt nosohubíře se omezuje na přílesní oblasti, i tam jen krátkodobě. Přes své možnosti nikde není dalekonosný.)

Závanec děsný (*Foetorius formidolosus*)

Vyskytuje se v okolí Olomouce. Je příčinou zvláštního oděru, pro který je místní mléčný výrobek tzv. olomoucký tvarůžek vyhledáván doma i za hranicemi. Ačkoli patří mezi POMÍJIVÉ, velmi často nepomíjí, což vede u něho samého k vnitřním pochybnostem. V severní Anglii a v Irsku byl před lety navržen za jednotku čuchometrické persistence, uzákoněn však nebyl, protože mezitím došlo k reorganizaci politické struktury Commonwealthu a příslušné parlamentní komise měly jiné starosti.

(Olomoucko, ostrovní části Commonwealthu)

Holozad' přízračný (*Nudoanulicus commentus*)

Srovnej zadatec klamný (viz str. 32); od něho se liší pouze svou nepohyblivostí.

Virtuální

Foto: Sam Abell, National Geographic 1991

KAREL JANÍČEK

republika

Když mi Martin Pluháček nedávno zavolal, že by potřeboval něco o Austrálii, trochu jsem znervózněl. Jednak mám pořád problémy s telefonováním v nabitě tramvaji, a kromě toho mám své zkušenosti se stereotypy, které tu v souvislosti s Austrálií panují. Pan nakladatel však předčil všechna moje očekávání; mělo by to být o všem, od politiky po populární kulturu. Začal jsem usilovně přemýšlet a než jsme přejeli Hlávkův most, měl jsem o své budoucnosti jasno. V příštích deseti letech napíšu každý rok jeden tlustý svazek a někdy kolem roku 2010 bych mohl být v hrubých rysech hotov. Jenom si budu muset odložit plánovanou cestu k protinožcům na pozdější dobu, ale co se dá dělat. Vždyť i jeden z australských ministerských předsedů prohlásil, že život není žádné peříčko. Překotný tok mých myšlenek však přerušil Martin sdělením, že to má být článek (či dva?) pro Neon... Tak dobře, já to zkrátím.

Domorodý tanečník si natřel tělo barvou na corroboree – rituál se zpěvy a tanci, který připomíná dávné časy, kdy bájní hrdinové utvářeli podobu země.

Foto: Sam Abell, National Geographic 1991

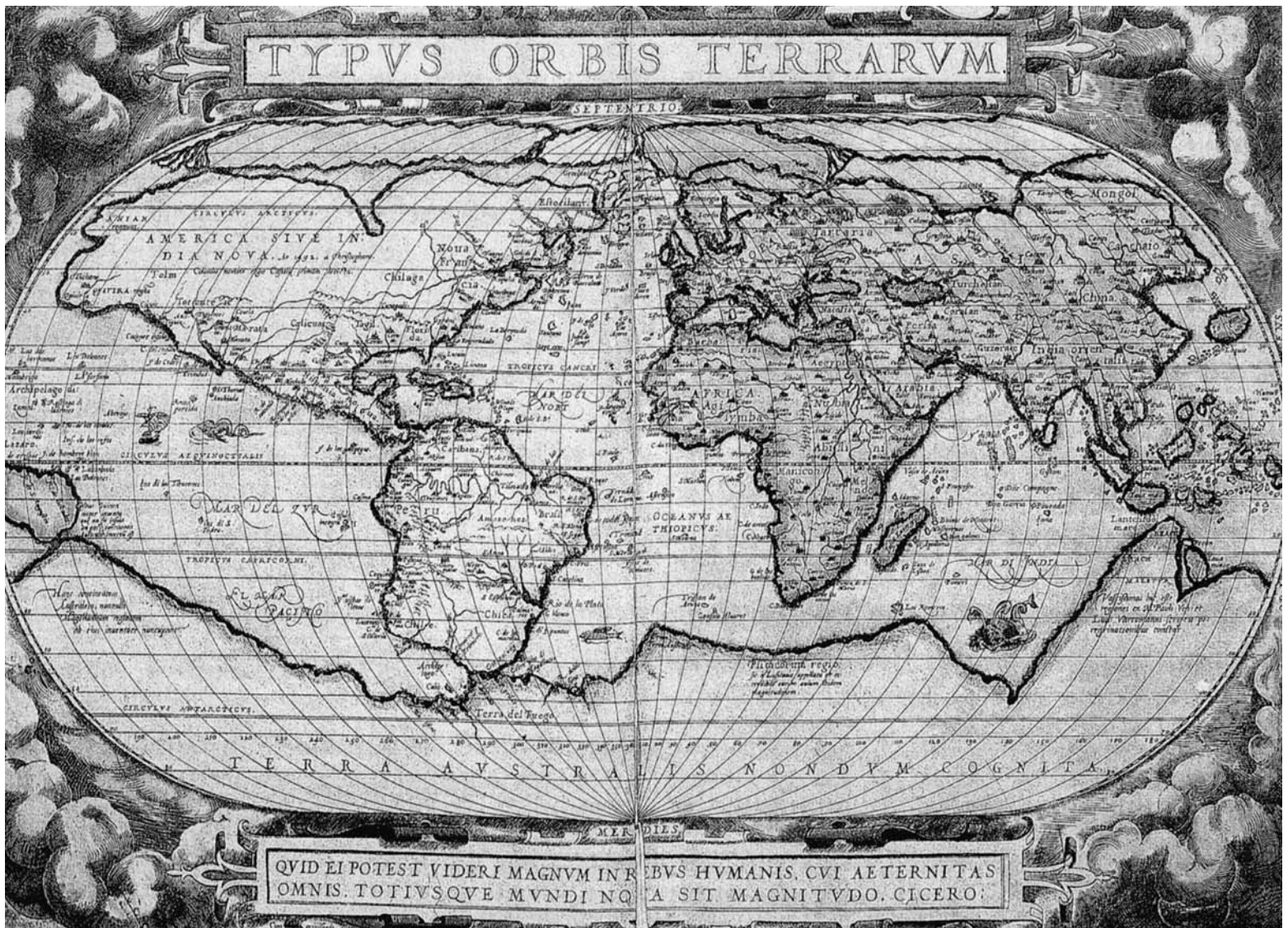
S pojmem virtuální republika jako metaforou současné Austrálie přišel poprvé před několika lety ve své stejnojmenné knize McKenzie Wark, který se na Macquarie University v Sydney zabývá problematikou médií. Jednou se během mediální konference ve Spojených státech zúčastnil následujícího pokusu: Všichni jeho účastníci dostali do rukou řízení letadla, jehož let sledovali před sebou na filmovém plátně. Prostřednictvím počítače byly povely od jednotlivých pilotů vyhodnocovány a teprve jejich výsledek předáván virtuálnímu stroji. Několik desítek lidí tak svými zásahy řídilo jediné letadlo. Kupodivu, let neskončil katastrofou. Nešlo pouze o vítězství individualismu, jak by asi pokus interpretovali ve Spojených státech. Ti lidé nesledovali jen svůj vlastní zájem, ale museli vzít v úvahu, že v letadle nejsou sami. V plné míře se zde projevil jeden z původních významů anglických slov *virtual* – *virtue*. V tomto smyslu opravdu jedná o poměrně výstižné pojmenování asi nejlépe fungující multikulturní země v současném světě, v níž se jednotlivé skupiny obyvatelstva nemusí skrývat před ostatními ve vlastním národnostním ghettu. A nejde jenom o spolupráci mezi odlišnými rasami. Tam, kde Američany od sebe dělí jakási sociální smlouva, které separuje společnost na jednotlivce, nastupuje v Austrálii vzájemná sympatie, za níž stojí sdílená kultura, která vznikla působením kulturních tradic z celého světa. Autor *Virtuální republiky* jde dokonce tak daleko, že připouští, že by byl po několika skleničkách vína ochoten připít na zdraví ministerského předsedy Johna Howarda. Vezmeme-li v úvahu silný odpor, s jakým se jeho velmi konzervativní politické názory setkávají v akademických kruzích, jde o úctyhodné, přesto však pro dnešní Austrálii typické prohlášení. Možná to někomu bude znít jako nacionalistův sen, ale právě multikulturní uspořádání odsunuje nacionalistické vášně bezpečně stranou. Spojení „virtuální republika“ má samozřejmě ještě jeden, zřejmější význam – je to také image. I když má australský politický systém téměř všechny atributy skutečné republiky, formální hlavou státu stále zůstává britská královna Alžběta II. V debatě, jež vedla k odmítnutí ustavení samostatné republiky, se v plné míře uplatnily výše zmíněné významy slova virtuální. Bez ohledu na politické či jiné smýšlení se Australané v otevřeném, tedy virtuálním prostoru (v současné době už není možné, aby se lidé sešli někde na náměstí a vyříkali si určitý problém z očí do očí), který je přístupný každému, shodli na tom, co chtějí

a co ne: Republiku ano, ale takovou, kde si hlavu státu zvolí občané ve všelidovém hlasování, a ne politickou figur(k)u, kterou jim podstrčí politici.

V pozitivně se rozvíjícím hybridním prostoru multikulturní Austrálie jistě působí i síly a tlaky, které by mohly způsobit, že se ono pomyslné virtuální letadlo stále může zřítit k zemi. Největší potenciální nebezpečí představuje

letopočtem přišel Pythagoras s myšlenkou, že tehdejší známý svět musí mít na jihu protíváhu v podobě rozsáhlého území. O několik století později rozpracoval tuto myšlenku Claudius Ptolemaios. Podle jeho názoru rozsáhlá pevnina na jih od rovníku udržuje rovnováhu mezi Evropou a Asií a brání tím rozkolísání Země, která se nachází ve středu vesmíru. Bez stabilizačního účinku neznámé pevninské masy by

Ortelius, obsahuje i obrovskou pevninu Terra Australis Nondum Cognita. Velká jižní pevnina se s pravidelností objevuje na všech významných mapách té doby, včetně mistrovských děl slavné kartografické školy v Dieppe. Jednotlivá zobrazení se pouze liší tvarem, velikostí a také názvy. Neznámá země byla označována mj. jako Luchac, Laach, Maletur, Malaiur, Boeach, Java-la-Grande nebo nejčastěji Terra Australis

Na své mapě světa z roku 1570 zobrazil Abraham Ortelius obrovský kontinent – Terra Australis Nondum Cognita, který se rozprostírá přes Jižní pól, aby vyvažoval masy pevniny na severu.

Převzato z knihy Jill, Duchess of Hamilton & Julia Bruce: *The Flower Chain*, 1998.

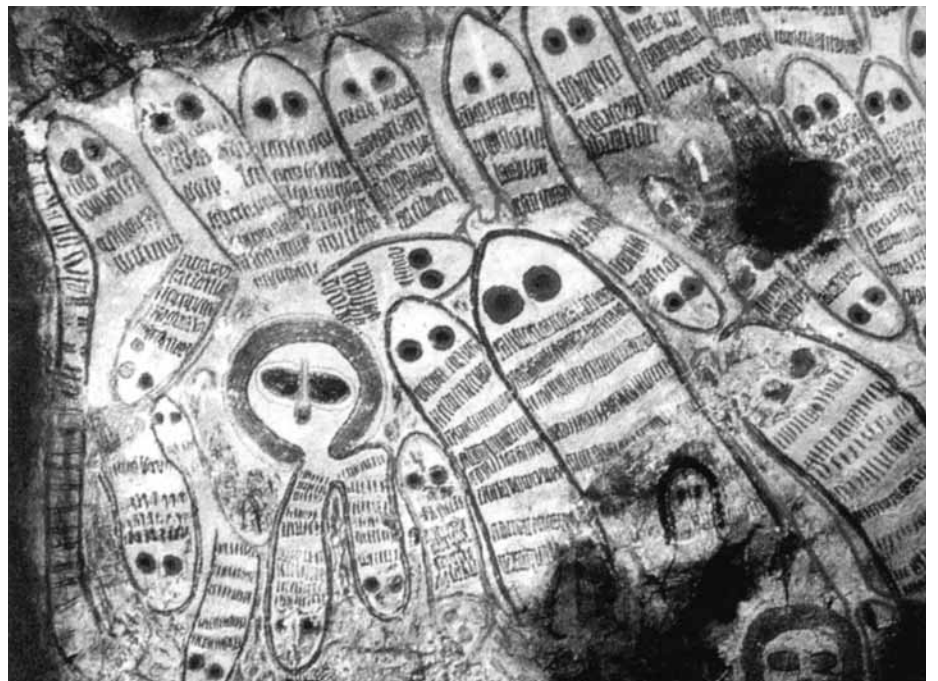
od roku 1788 až do dnešních dnů především vztah nově přichozích obyvatel k původnímu australskému obyvatelstvu.

Nejmenší kontinent, který z jedné strany omývá Indický a z druhé Tichý oceán, zůstal očím evropských mořeplavců skryt pravděpodobně až do začátku 17. století. Jeho možná existence však zaměstnávala moudré evropské hlavy už dávno předtím. Již v pátém století před naším

Zemí a její výsadní centrální postavení neustále ohrožovaly srážky s hvězdami a dalšími nebeskými tělesy. Neméně významnou roli hraje hora obklopená jižními vodami v *Božské komedii* Danta Alighieriho (1265-1321) – jde o očistec.

Pevnina na jihu zaměstnávala nemalou měrou také renesanční zeměpisce. Mapa světa, kterou pod názvem *Theatrum Orbis Terrarum* publikoval v Antverpách v roce 1570 Abraham

Incognita. V roce 1542, ještě před prvním prokázáním přistání Holanďanů u australského pobřeží, k němuž došlo v roce 1606, daroval Jean Rotz anglickému králi Jiřímu VIII. svůj atlas, v němž popisuje zemi s názvem Jáva, tvar jejíhož pobřeží se až podezřele podobá Australii. Místní jména na východním pobřeží jsou dokonce téměř identická se současným stavem: nebezpečný Velký bariérový útes je zde nazýván Coste Dangereuse, Botanická zátoka Coste

(nahore) Skální umění, Severní teritorium: Bratři Blesky a postavy blesků, Katherine River. (vlevo) Alex Mingelmanganu: Wandjina, 1980. (vpravo) Postavy Wandjina nakreslené na skále v Mandanggari na řece Gibb, Kimberley, západní Austrálie. Fotografie převzaty z knihy Wally Caruana: Aboriginal Art, 1993.

des Herbiages atd. Těžko vysvětlitelná intuice renesančních zeměpisců (podle některých zdrojů mohly tyto informace pocházet od portugalských mořeplavců) vrcholil v díle Holandana Cornelia Wytflieta *Descriptions Ptolemaicae Augmentum* z roku 1597, v níž je poměrně přesně uvedeno, kde se Terra Australis nachází, včetně stručné a docela výstižné charakteristiky. Autor zároveň předjímá, že se jedná o budoucí pátý kontinent.

Jakkoli byly nejrůznější představy o neznámé zemi na jihu rozdílné, přece jen měly všechny něco společného: Žádná z nich neobsahuje ani zmínku o tom, že by tuto neznámou pevninu mohli obývat lidé. Objevily se sice fantastické pověsti o neuvěřitelných tvorech – zájemci nechť nahlédnou např. do třetí knihy *Gulliverových cest* Jonathana Swifta – o lidské bytosti však určitě nešlo.

Počátky osidlování nejmenšího kontinentu jsou zahaleny v temnotách dodnes. Podle ověřených údajů se první lidé objevili v Austrálii nejméně před 40 000 lety, ovšem stáří některých pozůstatků po činnosti člověka podle některých odhadů značně přesahuje 100 000 let. S větší jistotou lze snad jen tvrdit, že lidé, kteří se objevili v Austrálii, přišli odněkud z jihovýchodní Asie (akceptujeme-li evoluční teorii, protože se dosud na území Austrálie nepodařilo objevit pozůstatky předchůdců *homo sapiens*) a přicházeli pravděpodobně ve vlnách. Tento předpoklad potvrzuje skutečnost, že právě před 40 000 lety poklesla hladina světových moří takovým způsobem, že zmizel průliv mezi Austrálií a Novou Guineou a značně se zmenšily vzdálenosti mezi ostrovy v rovníkové oblasti na sever od australského pobřeží. Podobně před 23 000 lety zmizelo na 10 000 let moře mezi hlavní pevninou a Tasmánií, což umožnilo příchod lidí i na tento ostrov.

Aniž bych se zde pouštěl do podrobností, lze s jistotou dávkou zjednodušení a při respektování nejdůležitějších rysů života původních obyvatel pozorovat, že jejich způsob osídlení Austrálie nese všechny nejdůležitější znaky virtuální republiky. Byť několik stovek jazykových skupin v žádném případě nevystupovalo pod jednotnou vlajkou, vztah každé z nich k půdě jako k základnímu prostředku, od něhož se odvíjí veškerý život, citlivé využití přírodních zdrojů a organizace života, který se přizpůsobil přírodním podmínkám a ne naopak, způsobil, že se civilizace prvních lidí v Austrálii bez větších problémů rozvíjela po desítky tisíc let. Roli jednotlivého prvku mezi více než 500 až 600 jazy-

kovými skupinami hrála komplexně strukturovaná kultura.

Idylka skončila s příchodem Evropanů. Kulturní a technologické rozdíly mezi oběma civilizacemi se zdály po dlouhou dobu nepřekonatelné. Rozdíl byl tak velký, že noví kolonizátoři sice museli uznat existenci původního obyvatelstva de facto – jednoduše nešli přehlédnout, s uznáním de iure však počkali až do referenda v roce 1967. Ale do té doby zbývalo urazit dlouhou cestu. Typický tón, s jakým přistupovali běloši k obyvatelům Austrálie, udal William Dampier v roce 1688. Jde o vůbec první písemný záznam o kontaktu obou civilizací: Podle jeho pohledu šlo o ty „největší ubožáky na celém světě“. Tento názor podle všeho převládal několik dalších století, zpočátku se však objevila i odlišná hodnocení. Kapitán Cook, který v roce 1770 prohlásil Austrálii za majetek britské koruny, si během průzkumu východního pobřeží poznamenal: „...Možná se mohou jevit jako ti největší ubožáci, ve skutečnosti jsou mnohem šťastnější než my, Evropané; ...Žijí si v klidu a nemusí se zabývat nerovností mezi lidmi...“ Když v roce 1788 přistála na břehu Botanického zálivu tzv. První flotila jedenácti lodí s prvními trestanci, jistý poručík King si po setkání s domorodci poznamenal: „...Není těžké si představit, jak směšná musí naše oblečená těla připadat těmto tvorům s dokonalými postavami.“ První flotila připlula v lednu, kdy panuje v oblasti Sydney na evropské poměry slušné vedro. Původní obyvatelé s tím neměli problém, žili jak je Pán Bůh stvořil. Proto se nelze divit, že je oblečení nově příchozích nesmírně zaujalo. Podle svědectví kapitána Watkina Tenche však byli ještě více zvědaví, co se skrývá pod ním. Když jim to několik členů posádky hrdě předvedlo, propukli domorodci v hurónský smích.

Ten je však záhy přešel. Rychle pocítili, že do jejich země vtrhl po desítkách tisíc let nepřítel. Koloniální úřady z právního hlediska značně usnadnily osídlování tím, že prohlásily celý ostrov za terra nullius, tedy za neobydlené území, které nikomu nepatří. Vztyčením britské vlajky se rychle postaraly o nápravu. Nemíním se zde rozepisovat o následcích uplatňování technologické převahy britských osadníků, čísla hovoří jasnou řečí. Zatímco v roce 1788 žilo v Austrálii zhruba 750 000 původních obyvatel, na počátku 20. století už jich bylo pouhých několik desítek tisíc. Zemědělská expanze způsobila ztrátu tradičních zdrojů potravy – do té doby pestrá a vyvážená jídelníček mohly jen

stěží nahradit skrovné příděly mouky, cukru a čaje. Domorodce, pro které byla nemoc něčím výjimečným – neznali ani rýmu –, začaly kosit běžné evropské nemoci typu neštovic, proti nimž neměli v těle žádné protilátky. Zbytek obstaraly kulky osadníků, pro které nebyl problém najít si záminku pro trestnou výpravu. Nebyl to rovný boj nejen z hlediska výzbroje, ale také z toho důvodu, že kultura původních obyvatel bylo – na rozdíl např. od Maurů na Novém Zélandu – válečnické umění cizí.

Tragické následky setkání dvou civilizací se nedají zúžit pouze na oblast technologie, šlo o střet dvou kultur. Evropané o nadřazenosti té své nikdy nepochybovali. Jak si ukážeme, příčiny byly různé. Uplatňování koloniálního diskursu v Austrálii s sebou neslo praktiky běžné i v jiných částech světa, v mnoha případech však mělo specifické rysy. Kromě běžné rasové nenávisti zde byla snaha legitimizovat koloniální expanzi vědeckými i pseudovědeckými teoriemi. Jednou z nich byla již uvedená představa Austrálie jako terra nullius, k jejímuž vzniku pravděpodobně přispěla mírná povaha původních Australanů; s bojovně naladěnými Maory na Novém Zélandu museli Britové chtít nechtě uzavřít mírovou smlouvu. Problém nebyl ani s vysvětlením rychlého vymírání domorodců. Jako pro příslušníky dávno překonané vývojové linie člověka bylo pro ně prý jen přirozené, že musí uvolnit místo pokročilejším civilizacím. Obdobná myšlenka byla později vyjádřena v podobě tzv. sociálního darwinismu. Podle tohoto učení přežijí jenom silné rasy (běloši), ty slabší jsou logicky odsouzeny k záhubě.

Umístění původního australského obyvatelstva do lidské prehistorie souviselo především s různým pojetím času v obou kulturách. Evropský hegelovský model byl založen na představě lineárně se rozvíjející časové přímky či lineárního sledu událostí, s níž se neodlučně pojí nutnost tyto události patřičným způsobem zaznamenat, totiž zapsat. Historie proto začíná teprve v okamžiku, kdy o ní existuje hodnověrný zápis. Kultura domorodců mohla těmto „civilizačním“ kategoriím jen těžko vyhovět, což nezůstalo bez následků. Např. učebnice pro základní školy z roku 1917 o nich uvádí: „Nemají historii ve smyslu, jak ji chápeme my.“ Už o 100 let dříve si postěžoval Barron Field, že Austrálie je země bez památek a bez historie. A v básni *Australasia* z roku 1823 tvrdí W. C. Wentworth, že domorodci „Nemají písně..., které by se vydaly po stopách dávných časů“. Fikce o neexistenci historie si zde podala ruku

s fikcí terra nullius. Australský kontinent byl v rétorické strategii západu označen za nepopsanou stránku, která čeká na historický zápis z rukou Evropanů.

Tisíciletou historií původní civilizace odmítali brát historikové dlouho v úvahu, protože domorodé způsoby uchovávání historických událostí byly z jejich pohledu nepřesné a nevědecké. Proto se s australským kontinentem tak dlouhou dobu pojily tropy jako nový, prázdný, mlčící atd..., a i když byl tento přístup zproblematizován (připomeňme práce Haydena Whitea, Marshalla Sahlinse nebo Giorgia Agambena), z nejrůznějších důvodů se stále udržuje při životě. V roce 1985 vyjádřil představitel jisté těžářské společnosti Hugh Morgan v tisku přesvědčení, že australští domorodci „nemají historické pojetí o čase“, a tudíž by neměli bránit ekonomickému rozvoji země (tento účelový výklad měl podpořit právo společnosti vybudovat důl na starobylém posvátném území, což se domorodcům pochopitelně nezamlouvalo). Daný problém rovněž dobře ilustruje práce Kena Maddocka z roku 1988. V roce dvoustého výročí počátku bělošské invaze podrobil tento antropolog zkoušce vztah mýtu, tedy z jeho pohledu domorodého pojetí historie, se skutečnou historií. Když porovnal deník kapitána Cooka, v němž jsou zapsána slova beze změny od roku 1770, se šesti domorodými příběhy o Cookově návštěvě, neváhal je označit za kvaži historické, protože si odporují s primárními zdroji. Z toho důvodu jde o pouhé dětinské, a proto primitivní mýty, legendy či pohádky. Naproti tomu stojí západní, tj. „skutečné“ („vědecké, pravdivé...“) vyličení událostí tak, jak se skutečně staly.

Pro domorodé australské obyvatelstvo bylo a je stále typické ústní podání jako hlavní prostředek uchování kultury. V jejich příbězích, písních a básních nejde o rozlišení mezi minulostí a přítomností, ale spíše, jak uvedl Stephen Muecke z UTS v Sydney, o pokus o ustavení homologie mezi minulostí, kdy božské bytosti stvořily svět, a současností. Nejde tu o statické, neměnné pojetí kultury. Příběhy hovoří o minulosti, o zákonech společnosti i starých legendách, ale zároveň se snaží vypořádat s násilnou strukturou kolonialismu.

Domorodí Australané se brzy po začátku invaze snažili domluvit s bílými kolonizátory. Aby vyjednávání mohla vůbec proběhnout, museli se naučit ovládat hlavní prostředek západní reprezentační technologie, písmo. Jenom prostřednictvím tištěného slova se naprostá větši-

na nepůvodního obyvatelstva mohla seznámit s domorodou kulturou. Už od 2. poloviny 19. století se domorodí Australané snažili prostřednictvím petic a dalších psaných dokumentů upozornit na svou situaci koloniální úřady. Tato snaha zůstala až do šedesátých let našeho století bez odezvy. Jak se ukázalo, ve hře nebyla jenom technologie, jejíž znalost měla údajně tvořit hranici mezi „primitivní“ a „civilizovanou“ společností, ale její kontrola. Jenom tak se mohlo stát, že v roce 1927 prošla bez jakéhokoli povšimnutí petice federálnímu parlamentu, jejímž spoluautorem byl vzdělaný David Unaipon, která reagovala na masakry domorodého obyvatelstva návrhem na vytvoření samostatného státu původního obyvatelstva na území Severního teritoria. Ještě hůř dopadla Unaiponova kolekce starých příběhů, kterou skotský historik Ramsey Smith jednoduše ukradl a vydal pod svým vlastním jménem. Bohatství písemných projevů domorodých obyvatel se začalo otevírat teprve nedávno, kdy přestal platit mýtus o počátku domorodé literatury v 60. letech 20. století. Zásadní změnu přístupu charakterizuje také rozhodnutí australské národní banky z roku 1995 vytisknout Unaiponův portrét na padesátidolarovou bankovku. A na letošní rok se chystá první vydání jeho ukradeného rukopisu.

Také další umělecké projevy původního obyvatelstva se setkávaly s podobným přístupem jako literatura. Příznačné je, že jednotlivé exponáty po dlouhá léta zapadávaly prachem v etnografických muzeích a teprve nedávno se dostaly do uměleckých galerií. Důvodů je opět mnoho, protože domorodé umění od samého začátku narušovalo západní estetické i ideologické kategorie. Nešlo jenom o koncept terra nullius, tedy o snahu nevidět, ale také o uznání samotné existence umění v domorodé kultuře, protože umění by bylo možno chápat jako známku vyspělé kultury. Známý je výrok sira George Greye z roku 1837, který jako první Evropan pátral po uměleckých památkách v Západní Austrálii v oblasti Kimberley. Dnes velmi známé postavy Wandjina přisoudil neznámým tvůrcům, protože nevěřil, že by mohly být dílem místních „divochů“. Standardní komentáře se po dlouhou dobu omezovaly na pojmy „primitivní“, „hrubý“, „neotesaný“. Co z dnešního pohledu vypadá směšně, mělo svoje důvody. Nejstarší umělecké památky, především rytiny ve skalách, představovaly v mnoha případech geometrické abstraktní obrazce (např. soustředné kruhy), což rozhodně neodpovídalo dobovým

představám o umění. V těchto případech bylo jenom otázkou času, kdy dojde k uznání jejich umělecké hodnoty, v jiných případech to bylo složitější. Určité umělecké projevy původního obyvatelstva, stejně jako některé příběhy, byly určeny pouze omezenému počtu příjemců, kteří jediní byli schopni je v plné míře interpretovat. K jejich uplatňování docházelo pouze při posvátných rituálech, kdy produkce byla často důležitější než výsledek. Nešlo tedy o předměty, které by byly předem určeny k zařazení do muzeálních sbírek. Jejich smyslem bylo obnovení identity a spojení lidí se zemí a minulostí.

V posledních třiceti letech se pod vlivem radikálně změněných podmínek dostává do přední funkce umění jako prostředku k uplatnění nároků na tradiční území a na uznání kulturní svébytnosti. Účelem této snahy není separace ve vlastním ghettu, ale uplatnění práva na udržování vlastní kultury, tedy požadavek, který je pro všechny národnostní, náboženské, sexuální aj. skupiny v dnešní multikulturní Austrálii naprostou samozřejmostí. Domorodí Australané učinili v minulosti množství vstřícných kroků k usmíření s potomky dobyvatelů ostrovního kontinentu. Jedním z nich je občasně vystavení těch nejposvátnějších předmětů nepovolaným očím jako smířlivé gesto, kterým odkrývají, co je jim nejcennější a nejposvátnější. Podobně domorodí spisovatelé odkrývají zrakům všech Australanů svoji minulost. Ne-ní to jednoduché čtení, často se při něm znovu objevují dávno zemřelí lidé, jejichž životy byly obětovány na oltář dnešní prosperity země, a žádají slušný pohřeb. Patří k nim také tisíce obětí politiky asimilace, podle které měly z domorodých dětí, násilně odebraných rodičům, vyrůst „spořádaní“ občané. Pochopitelné nároky na omluvu této tzv. ukradené generace dnes už nikdo nezpochybňuje, a většina Australanů s nimi soucítí. Warkova unikátní virtuální republika i v tento těžký moment ustála silnou turbulenci a nezřítla se k zemi. Vyhráno však ještě není. Původní obyvatelé mají ještě jeden skromný požadavek: omluvu z úst současného předsedy australské vlády Johna Howarda. Znáte ale předsedu vlády, který by měl ve svém slovníku slovíčko sorry? ■

(Autor je anglista, zabývá se australskou kulturou a literaturou; v současné době připravuje při Ústavu anglistiky a amerikanistiky FF UK vznik Centra pro australská studia.)

Domorodec se zabíjí divokým krocenem.

Foto: Sam Abell, National Geographic 1991

B R A D P I T T

SEDM LET
V
TIBĚTU

“NEOBDIVUJ TOHO,
KDO SE PŘES OSTATNÍ ŠPLHÁ NA VRCHOL.
VAŽ SI TOHO,
KDO SE PRO OSTATNÍ VZDÁ SEBE.”

Athena Marie Rolandová se rozhodla, že si jen tak v županu a kožešinových pantoflích zaskočí k Bradu Pittovi do jeho losangelského domu. Přestože herec nebyl zrovna doma – a devatenáctiletá žena nebyla ani pozvána – rozhodla se vniknout do domu, trochu se tam porozhlédnout a vyzkoušet si oblečení svého idolu. Dívka byla zatčena a Pitt požádal soud, aby vydal rozhodnutí, podle něhož by se tato roztoužená fanyнка k němu nesměla přibližovat. Zde je „Žádost o vyslovení zákazu styku“ předložená koncem ledna soudu v Los Angeles.

Přestože žalobce pan William Bradley Pitt („Pitt“) je herec a známá filmová hvězda, má stejně jako každý jiný občan nárok na nerušené soukromí a na ochranu proti komukoli, kdo by ho chtěl obtěžovat.

Pitt obžalovanou Athenu Marii Rolandovou („Rolandová“) nezná, nikdy s ní nemluvil, ani neučinil nic, co by mohlo vést k osobnímu kontaktu. Nikdy Rolandovou ani nepozval domů, ani ji nevyzval ke vstupu na svůj pozemek (Pittovo místopřísežné prohlášení, bod 3).

Rolandová svým jednáním opakovaně naplnila skutkovou podstatu trestného činu obtěžování a pronásledování Pitta a přiznává, že v posledních dvou letech nejméně třikrát navštívila jeho bydliště. Jak dokazuje její poslední vniknutí do domu, podstata jejího počínání je čím dál znepokojivější a její motivace a, jak sama tvrdí, nutkavé konání je čím dál dotěrnější a neodbytnější.

Rolandová, jak se uvádí v místopřísežném prohlášení Richarda Malchara, Williama Bradleyho Pitta a pana Johna H. Lavelého, stejně jako ve výpovědích samotné obžalované, spáchala následující nezákonné skutky obtěžování a pronásledování Pitta a učinila následující prohlášení, z nichž vyplývá, že pokud se jí v tom soudním nařízením nezabrání, bude ve svém počínání s velkou pravděpodobností pokračovat:

1. V září roku 1996 došlo k prvnímu případu z řady obtěžování a pronásledování. Jak se uvádí v policejní zprávě, Rolandová tenkrát zanechala na vstupní bráně do Pittovy rezidence první z mnoha výhrůžných a nesmyslných dopisů. (Lavelého prohlášení, důkaz „C“).

2. Asi před rokem došlo k dalšímu incidentu, při němž byla Rolandová asi ve dvě hodiny ráno přistižena, jak se potlouká před hlavním vchodem. Měla na sobě koupací plášť a pantofle, tvrdila, že je sousedka, ale zároveň také požadovala, aby směla v Pittově domě použít koupelnu. Jako důvod své návštěvy Rolandová uvedla, že „byla nesmírně zvědavá na to, kdo za touto bránou žije“ a že měla pro Pitta báseň (Malcharovo prohlášení, bod 12 /e/ a důkazy „A“ a „B“).

3. Jak uvádí policejní protokol, Rolandová přiznává, že 6. ledna 1999 byla v Pittově rezidenci ještě jednou. K tomu ji tenkrát vedlo jednak její rostoucí nutkavé puzení a „neodolatelná touha spatřit Williama“ a také „hlasy“, které jí říkaly, že musí navštívit Pittův dům (Lavelého prohlášení, důkaz „C“; Malcharovo prohlášení, bod 8 a 12 /e/).

4. Dne 7. ledna 1999, krátce po půlnoci, si Rolandová, oblečená pouze do saténového županu a kožešinových trepek, objednala taxík a odjela k Pittově rezidenci. Své jednání vysvětluje jako „zvědavost“, chtělo se jí prý „něco udělat“, neumí to vysvětlit, ale „něco“ jí „k tomu nutilo“ a chtěla „být s Williamem“ (Lavelého prohlášení, bod 7 a důkaz „C“; Malcharovo prohlášení, body 8 a 12 /d/).

5. Po příjezdu k Pittově domu přelezla Rolandová asi dva a půl až tři metry vysokou zeď a pak se s pomocí popelnice vyšplhala do okna v přízemí a vnikla do domu (Pittovo prohlášení, bod 2; Malcharovo prohlášení, body 4-6, 12; Lavelého prohlášení, důkaz „C“).

6. Během asi deseti (10) hodin, které v Pittově domě strávila, Rolandová prohledala Pittovy skříně, spala v jeho posteli a byla spatřena v jeho šatech. Také u ní byla objevena kniha o černé magii, asi třicet centimetrů dlouhý předmět podobný zavíracímu špendlíku nebo jehle zabalený v dlouhých kusech látky a několik dopisů psaných pro Pitta (Malcharovo prohlášení, body 5-7, 10, 12, 13 a důkazy „A“ a „B“; Lavelého prohlášení, důkaz „C“).

7. Rolandová pronesla na Pittovu adresu řadu podivných, zneklidňujících, hrozivých a výhrůžných poznámek. V jednom z dopisů, který Pittovi zanechala, píše: „Jestli jsem blázen, pak s sebou vezmu celej tenhle zatracenej bejvák!“ V jiném dopise, který pro Pitta nechala oné noci, kdy byla zatčena s knihou o černé magii, napsala, že ho už dříve „očarovala“ (Malcharovo prohlášení a důkazy „A“ a „B“).

8. Poté, co ji zadržel Pittův asistent, Rolandová tvrdila, že „musela Williama vidět. Prostě jsem věděla, že to musím udělat... cítila jsem neodolatelnou touhu to udělat“ a že „slyšela hlasy“, které jí říkají, aby vstoupila do Pittova domu (Malcharovo prohlášení, bod 8).

10. Po svém zatčení Rolandová sdělila policii, že důvod, proč se nacházela v Pittově rezidenci „lze jen těžko vysvětlit, ale něco mi prostě říkalo, abych tam šla“. Navíc Rolandová přiznala, že Pittův dům navštívila v posledních dvou a půl letech třikrát (Lavelého prohlášení, důkaz „C“).

11. V průběhu soudního líčení vyvolaného neoprávněným vstupem obžalované na cizí pozemek jí soudce nařídil, aby Pitta nekontaktovala, nesušovala, netrápila, nesledovala, sexuálně neobtěžovala a aby se mu vyhýbala na vzdálenost třiceti metrů (tamtéž, důkaz „D“). Během onoho výše zmiňovaného jednání se Rolandová smála a usmívala (tamtéž, bod 6).

12. Hodinu po propuštění z vězení svolala Rolandová tiskovou konferenci, jíž se zúčastnili zástupci většiny losangelských deníků a rozhlasových i televizních stanic. Během ní se Rolandová opět smála a usmívala a prohlašovala, že se „ničím neprovinila“, že si nemyslí, že by udělala cokoli špatného a že je „ráda“, že udělala to, co udělala, a že se dobře „bavila“. Přestože jí soudce řekl, aby se k Pittovi nepřibližovala na kratší vzdálenost než je 30 metrů, Rolandová zástupcům tisku sdělila, že doufá, že se jí naskytne příležitost setkat se s Pittem osobně a vysvětlit mu, proč to dělá. Rolandová dále tisku řekla, že chce Pitta varovat, že „jiní lidé by mu mohli uškodit mnohem víc“ (tamtéž, bod 8 a 9).

13. Rolandová dále novinářům oznámila, že v Pittově rezidenci byla v minulosti několikrát a že počítala s tím, že ji „ani tentokrát nechytí“, protože mělo jít o „mystický zážitek“ (tamtéž, bod 10).

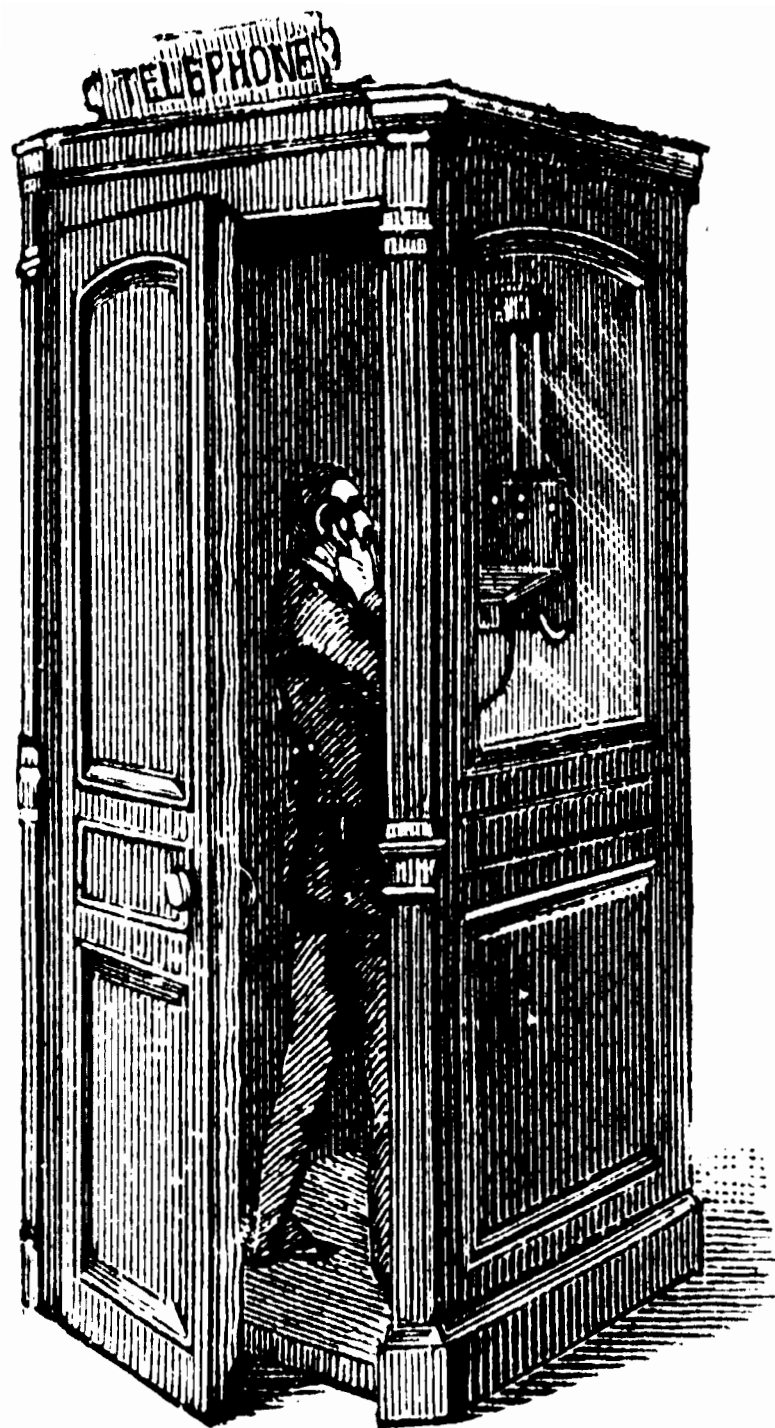
14. Rolandová také novinářům sdělila, že kdyby to bylo naopak a někdo jiný by dělal něco podobného jí, to znamená, že by se jí vloupal do bytu, oblékal se do jejích šatů a spal v její posteli, že by se cítila „celkem polichocena“, čímž dala najevo, že vzhledem k tomu, že je do Pitta „zabouchnutá“, její chování se s velkou pravděpodobností bude i v budoucnu opakovat (tamtéž, bod 11).

15. Během dnů, jež následovaly po jejím zatčení a propuštění, obžalovaná neprojevila dostatečnou lítost nad svým jednáním, snaží se svým chováním upoutat pozornost sdělovacích prostředků a těžit z ní. I nadále komunikuje s novináři, probírá v médiích události kolem vniknutí do Pittova domu a veřejně hovoří o svém přání získat příležitost jako herečka. Vystupuje v diskusních pořadech rozhlasových a televizních stanic. Její jednání naznačuje, že není vyloučeno, že zopakuje výše popsané chování jen proto, aby získala další pozornost sdělovacích prostředků (tamtéž, bod 12).

Na základě uvedených skutečností je evidentní, že pokud soud nevydá nařízení o zákazu styku na co možná nejdélší dobu a pokud se odloží projednávání této žaloby, obtěžování a pronásledování Pitta Rolandovou bude pokračovat. ■

překlad: Tamara Váňová, kresba: Pavel Reisenauer

Leto je tu

Potešili sme sa aprílovému letu, umelecké duše na brehoch Dunaja, Váhu, Hrona a podobných prúdov zapíšťali od radosti, stolíky z kaviarní sa presťahovali na ulicu, múzy mladšieho aj toho neskoršieho veku odložili zvršky... Nepotešili sme sa však posledné roky pretrvávajúcej móde nosenia utlačateľov ženských prs, strihaných tohto roku navyše tak, že svoj obsah deformujú, pretvárajúc skutočnosť a budiac dojem plnosti. Slovenský klasik raz napísal: „Tvoje dva prsníky sú ako dve mláďatá, gazelie dvojčatá, ktoré sa pasú medzi ľaliami...“ Dnes by len ťažko našiel na uliciach takúto inšpiráciu. Dost' bolo tohto bukolicko-sexistického úvodu, ktorý má aj tak byť iba barličkou, ktorou sa chcem posunúť k dnešnej téme: Takto nejak je to totiž u nás aj s vydávaním literárnej a kultúrnej tlače. Absolútna voľnosť priškrtená materiál- nym nedostatkom. Aspoň tak sa to u nás traduje. S oteplením sa však objavili priam zálahy starých aj nových kultúrnych periodík, ktoré stoja za malú exkurziu.

Po dlhom čase opäť vyšiel exsami- zdatový Fragment, na ktorého periodicite sa finančné suchoty prejavujú najviac. Už sme si zvykli, že vychádzajú dve dvojčís- la za rok, tentokrát však vyšlo štvorčís- lo (!), navyše dvojročné: 3-4/1999, 1-2/2000 – to všetko v jednom vydaní. Takéto číslovanie sa však neodrazilo v rozšírenom rozsahu, aspoň že obsah zostal stabilne kvalitný. Je to iste zásluha zos- tavovateľa a vydavateľa Olega Pasti- era (členom redakcie je podľa tirá- že stále napríklad aj Jiří Olič), ale predovšetkým translatoholika Ka- rola Chmela (postaral sa o takmer tri štvrtiny čísla), ktorý s neomylným citom vyberá z poľskej a pre-

dovšetkých bývalých juhoslovan- ských literatúr všetko, čo stojí za pozornosť.

Ďalšia zo stariniek je literárno-kri- tický, kedysi mesačník Romboid, ktorý zobral do šéfredaktorských rúk básnik a niekdajší dvorný tex- tár Deža Ursínyho Ivan Štrpka. Z niekdajšieho takmer až fachidi- otského literárnokritického perio- dika sa stáva časopis stojaci za pre- čítanie – okrem polemiky o Bart- hesovom texte *Spisovatelja a ľudia píšuci* v ňom nájdeme aj Borgheso- vu esej *Nočná mora* či Atwoodovej poviedku *Vojna v kúpeľni*.

A teraz novinky: Kedysi na prelo- me 80. a 90. rokov vyšlo šesť čísel Maternice, veľmi nekonformného literárneho periodika, ktoré moh- lo narušiť stojaté vody slovenskej literatúry, keby sa boli slovenskí bačkovia dali vôbec niečím vy- rušiť. Nedávno vyšla z dielne vydavateľa a producenta (pozoru- hodná funkcia pri vydávaní lite- rárneho časopisu, ešte sa s ňou stretne) Kali Kertésza Bagalu Postmaternica revuál 1.0, ktorá sa programovo odmieta venovať „vážnej“ kritikej reflexii a sústre- dí sa predovšetkým na samotnú lite- ratúru. Prvú Postmaternicu opäť naplnili autori, ktorí kedysi z Ma- ternice vyšli (Horváth, Kopcsay, Vadas, Tom von Kamin, Erdélyi) a väčšina z nich patrí k tomu lep- šiemu, čo generácia dnešných tridsiatnikov (alebo takmer tridsiatnikov) vyprodukovala.

Bagalov súputník, vydavateľ a básnik Peter Šulej v Banskej By- strici (zдание klame, aj tak so to opäť celé deje – ako všetko ostatné – v Bratislave), začal surfovať na novej Vlně súčasnej kultúry a umenia (opäť je producentom

Neon

...na drátě

Kertész Bagala). Šulejova Vlna „chce zaplniť medzeru v slovenskom časopiseckom priestore“, odmieta všetko smrteľne vážne, jediným obmedzením má byť „aktuálnosť a záblesk nekonvenčnosti“. Takéto chvályhodné predsavzatia v prvom editoriali sú mi z princípu podozrivé, prvá prílivová literárna, divadelná, výtvarná, filmová aj hudobná Vlna, ba aj kritické vlnobitie však dovoľuje so záujmom očakávať, čo v máji prinesie Vlna druhá.

Ešte o chlpu mladšia generácia čerstvých dvadsiatnikov vyrukovala s „inštatným kultúrnym magazínom“ Trištvrté revue (vychádza s podporou Pedagogickej a Filozofickej fakulty bratislavskej Univerzity Komenského). Keď hudba, tak nekonvenčná (Milan Adamčiak, ale vlastne aj John Zorn), keď písma, tak vzbura prostredníctvom znakov (grafitti à la Baudrillard), keď kultúra, tak „tretia“, keď rozhovor, tak s Johnom Brockmanom (ale už takmer povinne aj s Petrom Pišťankom), a k tomu napríklad Kurz povrchného čítania.

A v posledných dňoch sa mi dostala do rúk ešte jedna Ilúzia, ktorú vydáva rovnomenný bratislavský Art klub. Dá sa v nej prečítať trochu zaujímavej literatúry, tvrdenie z editoriaľu, že „kým sa peniaze z inštitúcií plodiach a prezentujúcich bohato zastúpenú pseudo-

kultúru nepresunú do vytvárania skutočných hodnôt a ozajstnej kultúry, dovtedy bude treba hovoriť, aby sa niečo pohlo, lebo pohnúť sa niečo musí,“ mi už nepripadá ani ako ilúzia. Aj keď sa musím priznať, že aj takíto staromilci sú mi milší ako „inštitúcie plodiace pseudokultúru“.

Napríklad periodiká, ktoré vydávajú a zapíňajú tí lepší Slováci, narátali by sme zo tri či zo štyri. Potenciálnym záujemcom, ktorí na obrodienie stále len čakajú, prípadne historikom 19. storočia rád poskytnem podrobnejšie informácie.

Kde-kto sa tu nádejal, že už čoskoro nastane hojnosť, že sa redakcie kultúrnych časopisov z pivníc presťahujú do podkrovia, začnú platiť honoráre aj mzdy. Optimisti dokonca pokupovali potenciálnym sponzorom pod stromček veľké lopaty, čo sa používajú na odpratávanie snehu, aby mali čím vyhadzovať peniaze z oblokov... Zatiaľ však nič moc. Navyše, mnohí sa tu obávajú, že dostatok zahrdúsi tvorivého ducha. Nevedno, ešte sme si to nemali možnosť vyskúšať. Isté je len, že ho nezadávala ani hmotná núdza, ba podľa počtu a kvality spomínaných periodík sa zdá, že mu skôr prospieva. Aj keď honorár tiež nie je to najhoršie, čo vás môže v živote stretnúť.

Miro Kollar

FRANCIE

Francie zapomíná a vzpomíná aneb Událost: Sartre

Na francouzské kulturní a intelektuální scéně se pořád něco děje, každý zaznamená něco jinak zajímavého – ale nešlo si nepovšimnout, že Francie „znovu objevila“ Jeana-Paula Sartra. Nejdříve se

konstatovalo, že Sartre je zapomenutý autor, kterého ve Francii nikdo nečte, snad kromě gymnazistů, kteří ho mají jako povinnou četbu, že jeho divadelní hry se nehrají, že jako filozof existencialis-

mu nám už zřejmě nemá co říct. Když Sartra 19. dubna 1980 pohřbívali na montparnasském hřbitově, tlačilo se u jeho hrobu tolik lidí (odhaduje se, že jich tam bylo 30 až 50 000) a tlačili se tak, že jeden smuteční host spadl dolů do otevřeného hrobu, zlomil si nohu a museli ho nahoru vytáhnout hasiči. Pohřbíval se kontroverzní angažovaný intelektuál, pro kterého bylo typické, že během svého života několikrát zaujal protičecí si politické postoje, jeden z duchovních vůdců studentského hnutí 68, spisovatel – mistr francouzského jazyka, existencialistický filozof, který dokázal své myšlenky přetavit do skvělých divadelních her. Pohřbívala se kulturní a intelektuální „instituce“. Pak se zdálo, že se Sartrem byly pohřbeny i všechny jeho myšlenky.

Bylo třeba počkat dvacet let, téměř čas jedné generace, aby se několik intelektuálů znovu ponořilo do jeho knih a snažilo se vysvětlit jeho životní dráhu a dobu, která zrodila tohoto „úplného intelektuála“, „Voltaire 20. století“, jak ho nazýval generál de Gaulle. Toto výročí může posloužit k zamyšlení, co dnes zbylo ze Sartra. Zdá se, že přišel okamžik věcné analýzy, pominula doba oslavných traktátů i odsuzujících verdiktů.

Kolem výročí se samozřejmě vzedmula vlna – v televizi se převyprávěl Sartrův život, jeho lásky, napsalo se mnoho článků – např. levicový deník Libération, jehož byl Sartre spoluzakladatelem, přetiskl šedesátistránkové zvláštní číslo, které vyšlo po Sartrově smrti; město Paříž přejmenovalo na počest Sartra a Simone de Beauvoir křížovatku Saint-Germain-des-Prés. Vyšlo několik knih-esejů, z nichž zřejmě nejvíce rozruchu způsobila kniha Bernarda-Henri Lévyho, nazvaná *Sartrovo století* (Grasset, 663 s., 148 F). Všichni „sartrologové“ čekali s napětím,

jak se bývalý „nový filozof“, spisovatel, filmař a intelektuál angažovaný v bosenské kauze, mediální mistr Bernard-Henri Lévy vypořádá se svým úkolem. Kniha sklídila velký úspěch u čtenářů i u kritiky – i „strážci chrámu“ – Sartrovi editoři v posvátné edici La Pléiade shledali knihu solidní, poctivou. I ti, kteří podezírají autora, někdy lehce posměšně označovaného BHL, že jeho angažovanost je vždy dobře vypočítaná s ohledem na vlastní reklamu, museli přiznat, že se mu podařilo vystihnout Sartra a jeho století výjimečně zdařilým způsobem.

Jakého Sartra nám tedy BHL podává? Metoda BHL: spojit Sartra, ze všech možných úhlů, s ostatními – s jeho učiteli, s jeho souputníky, s jeho duchovními dětmi, s jeho přáteli i nepřáteli, po celý jeho život. Ukazuje nám tedy ne Sartra jednoho, ale alespoň Sartra dva. Ten první, ovlivněný Célinem a Gidem, autor *Nevolnosti*, je přesvědčený antihumanista – ať už má humanismus jakoukoli podobu (katolicismus, misantropie, komunismus, láska ke zvířátkům), je vyjatý individualista, pro kterého „Peklo jsou ti druzí“. Ten druhý Sartre se narodil za války v německém zajateckém táboře – stane se optimistou, věří v pokrok, chce kráčet ke slunci humanity, s ostatními, pro ostatní. To je autor *Kritiky dialektického rozumu* – marxismu temperovaného existencialistickou psychoanalýzou, zakladatel literárního, filozofického a politického časopisu Les Temps Modernes, který bude tribunou francouzské nekomunistické levice. Mezitím a souběžně s tím – úctyhodně literární a filozofické dílo.

Ale ještě je tady třetí Sartre – má 75 let, je slepý; Le Nouvel Observateur zveřejní rozhovor, ve kterém Sartre čile popře sám sebe od *Nevolnosti* po *Slova* a pustí se do

chvály židovského lidu – celá jeho duchovní „rodina“ je pobouřena – skandál, zrada! Ale BHL nám podává toto vysvětlení: Mezi revoltujícími individualismem a humanismem krácejícím k světlým zítřkům je židovský národ, Mojžíšův zákon – způsob, jak žít ve společnosti, aniž se necháme zotročit kolektivem. Tento starý, slepý Sartre se vrací obloukem k tomu prvnímu a začíná od začátku. Sartre zmoudřelý? Jako vždy především Sartre svobodný – myslet si a psát, co chce. Protože, i když měl Sartre takovou sympatickou podivnůstku – myslet sám proti sobě, korigovat neustále své vlastní omyly, zůstal vždy věrný jednomu principu – myslet svobodně. Protože Sartre

je především spisovatel-filosof svobody. Mohli bychom samozřejmě být mnohem méně shovívaví a myslet si stejně jako filozof Alain Finkielkraut, že Sartre měl „nebezpečnou koncepci angažovanosti“ ... Ale můžeme se shodnout se Sartrovými obdivovateli, že našemu století vtiskl svou pečeť a že je jeho ztělesněním se všemi omyly, rozpory a paradoxy jako málokterý intelektuál 20. století. Jeho život a dílo nám skýtají dost materiálu k úvahám o lidské existenci mezi filozofií a angažovaností v politických kauzách, mezi politikou a literaturou.

Nora Obrtelová

RUSKO

Jiščo, Koubek, jiščo!

Kdokoli si dal tu práci a zapnul televizi, koupil Blesk nebo jinou tiskovinu, kdo si třeba jen poslechl rozhlas, zkrátka každý to ví: Po dlouhých třinácti letech svým Moskvanům opět zapěl Karel Gott. Kdo ale ví, že o celý měsíc dříve – a taky po třinácti letech – zde vystupoval písničkář Václav Koubek? Nu, byl jsem rád, že se Koubek za ty roky nezměnil a že je snad ještě zemitější a nasranější (vyhraněnější) než tehda... Ostatně, možná je už zase načase vyrazit do Supíkovic pást krásy. S dovolením bych se přidal.

Péčí Českého centra v Moskvě se skuteční neuvěřitelné tři koncerty Ivana Krále a jeho Bang Bang Bandu v moskevských rockových klubech: 11. 5. – klub Čínský pilot Džao Da (Kitajskij ljetčik Džao Da), 12. 5. – R Klub a 14. 5. – Bunkr. O tom, že poslední zmíněný Bunkr je s českým prostředím náležitě provázán, vás nenechám dlouho pochybovat. Jeho součas-

ný umělecký ředitel totiž hrál jako rocker – bubeník jedné ruské kapely – v pražském Bunkru. Zalíbilo se mu tam a po dohodě otevřel v Moskvě klubové dvojče. A jak už bývají osudy dvojčat podobné jako příslovecně vejce vejci, tak i moskevský Bunkr po nějakém čase kvůli stížnostem nájemníků zavřeli. Jenže: dům dostal nové majitele a ti se vzápětí na Vladimira Kozlova obrátili s přáním, aby činnost klubu co nejdříve obnovil. Letos 23. dubna tak rockový Bunkr v Moskvě slavil první výročí znovuotevření.

Znovu otevřen byl ještě jeden „zábavní“ moskevský podnik: proslulá moskevská Hladová kachnička (Galadnaja utka). Tady se ovšem pije z úplně jiného soudku. Říká se, že večery v Hladové kachničce probíhaly asi takhle: Přes den občerstvení v „americkém duchu“, potom od 19.00 hodin už byl povoleno vstup pouze ženám a slečnám. Ty dostaly za cenu jednoho

panáka panáky tři, ve 20.50 hodin proběhl mužský striptýz – a ve 21.00 hodin byli vpuštěni hoši i pánové. Potom už pivo teklo proudem, na toaletách bujel skupinový sex, ochranku tvořili deviantní násilníci. Za čtyři roky bohu libé činnosti klubu bylo hlášeno 256 znásilnění, proběhlo 8 velkých policejních razíí, došlo k 79 uvězněním za narkotika; k tomu 2x bomba, 8x ostrá střelba. Ve finále přišli do klubu na kontro-

lu poslanci Dumy a Kachničku na chvíli zavřeli. Nebo spíše přivřeli – fungovala nějaký čas, aby se tak řeklo, na půl plynu – nyní se ovšem starý provoz opět rozjel na plné obrátky. Taky se říká, že v Hladové kachničce netisknete dívce při setkání ruku, ale zadnici. Čili, až budete zase v Moskvě: Přijďte pobejt.

Zygmund Horňák

NĚMECKO

Bernhard Schlink: Nejlepším útokem je útěk

Co nového v německé literatuře? V minulých dekadách, ba dokonce ještě před pár lety otázka, kterou si nejen nemilosrdní němečtí kritici kladli, jen aby v následujících řádcích nemilosrdně udeřili. Jenže, kde ty loňské dekády jsou! Ne že by se vytratili němečtí šíraví kritici. Za své však vzala psychologizující dekadence konce let sedmdesátých, její pokračování v letech osmdesátých, stejně jako i její očekávání v letech devadesátých. Lhostejno, zda byla na vině rezignace kritiků, autorů či literárních imagemakerů. Těch všech je v Německu dostatek. Nejlépe snad, když o tom napíší sami autoři. Německá literatura zažívá dnes takový boom, že by i její nudná minulost mohla být zajímavá.

Jedním z nejpronikavějších současných autorů je šestapadesátiletý Bernhard Schlink. Schlink přitom není ani tajný typ, ani bojkotovaný génius. Jeho román *Předčítač* (česky v nakladatelství Prostor) slavil mezinárodní, jakož i kasovní úspěch, v roce 1999 obdržel nově udělovanou literární cenu deníku Die Welt a k velké radosti autora je dodnes k dostání

téměř u všech nádražních kiosků v Německu. Naděje na cestu po literárních osudech nedávných let však ze Schlinkovy dílny nekyně. Zatím.

Namísto toho přišel Schlink v letošním roce s novou knihou k zdánlivě ještě literárnějšímu tématu nežli literatura. K tématu lásky. Jeho soubor sedmi povídek *Milostné útky* (Diogenes, 2000) přitom dělá čest oběma komponentům jeho názvu: lásce, jakož i útěkům před ní. Schlink přitom nezapře, že na počátku jeho literárního vývoje stála detektivka se sílícím politickým pozadím. Odtud pramení tendence k jasnému a jazykově čistému popisu vnitřního i vnějšího světa postav. Jazyková čistota přitom umožňuje lehké vedení příběhu skrz nenásilné i překvapivé pointy, překvapující nečekaně silnou možností výpovědi. Příběhy se zdají být stejně dokonalé či nedokonalé jako život a je s podivem, co všechno se může čtenář „ze života“ o životě dozvědět. („Autor se již nemusí skrývat za maskou vypravěče. Autenticky působí příběhy většinou tam, kde jsou zbaveny přílišné uměleckosti.

Schlinkovy nejlepší příběhy přitom působí „upřímně“ a sugerují „autenticitu“ velkých vypravěčů 19. století.“ – Die ZEIT, 3. 2. 2000). *Milostné útesy* ovšem vykazují také rodokmen Schlinkova doposud největšího literárního úspěchu, románu *Předčítač*. Podobně jako v *Předčítači* i zde je citový život jednotlivce jednou z hlavních, byť často potlačovaných motivací při hledání životního štěstí. Či alespoň formování tohoto hledání jako životního konceptu. Přitom právě citový život bývá nejhorším spojencem Schlinkových postav. Ať už právník Michael Berg (*Předčítač*), či jeho spřízněné duše v *Milostných útesích* – viz penzionovaný ministerský úředník („Ten druhý“), univerzální architekt Thomas („Lusky“) nebo německý stipendista v Americe Andi („Obřízka“) – troskotají ve svých snahách o šťastný či alespoň důstojný život na citovém vyžití. A neztroskotají-li na své neschopnosti nalézt, ale především udržet svoji vizi o štěstí, potom do hry vstupují vnější okolnosti: „Býti Němcem“ se po 2. světové válce ukázalo pro mnoho generací jako prachšpatný pomocník a rádce při překonávání existenčních pochybností.

Čím jsou Schlinkovy postavy inteligentnější, tím jasnozřivěji si uvědomují své limity: „Jak často se lze hádat – pro to nejsou žádné normy. Beztak nejde o to, zda se smíte, ale zda se snesete. Zda se snesete, protože jste sebe rovní, nebo se nesnesete, protože nejste sebe rovní. Zda vzdáte, co vás od ostatních odlišuje, nebo zda se s tím vyrovnáte (Obřízka).“ Nazření limitů však ani neosvobozuje, ani neostrakizuje. Spíše v souvislosti s urči-

tou mírou citlivosti či vyzrálosti přivádí k akceptaci vlastního společenského handicapu. Podobně jako u *Předčítače* nezřídka spočívá tento handicap v dilematech dnešního Německa, v právu jednotlivých občanů na štěstí a zodpovědnost. O obou aspektech však německá společnost vedla stejně tak osvětové, jako vyčerpávající diskuse několik desetiletí. Snad proto končí nejedno individuální ztroskotání v záchranné síti vyčerpání. Možná, že dokonce díky stavu vyčerpání stoupne nejen šance akceptovat sebe, ale též snést svého, podobně vyčerpaného partnera.

Asi není náhodou, že taková verze erotiky oslovuje v německojazyčných zemích spíše kritiky mužského nežli ženského pohlaví. Nicméně jako kritici, tak i kritičky vydvíhují způsob, jakým Schlink rozkrývá životní osudy svých postav, aniž by je v jakémkoliv okamžiku soudil. Účinné rozsudky, jak Schlink coby ústavní právník nejlépe sám ví, beztak vyslovuje nikoliv soudce, ale čas. A ten utíká mladým i starým, provinilým i neprovinilým. I z tohoto hlediska je dnes, padesát let po válce, zbytečným donkichotstvím bojovat s prokletím „němectví“. Životní osudy dnešní, stále méně srozumitelné, civilizace se již dávno nerozhodují v univerzitních učebnách, ale v ložnicích více či méně osamělých jedinců.

Bernhard Schlink proto nenapsal jenom knihu o lásce. Možná že postihl i základní nemoci německé literatury posledních dekád. I literaturu koneckonců dělají lidé.

Utéct není kam!

Tomáš Kafka

ANGLIE

Ještě jedno? Radši tři!

Změna a radikální „zkvalitnění“ necivilizovaných návyků v pití alkoholu – takové dojemně mateřské starosti má britská vláda o své poddané. Ne že by v Londýně momentálně neprobíhal žádný bohubílý a pozornost si zasluhující kulturní podnik, nicméně informace o návrhu novely „alkoholického“ zákona poslední dobou plní stránky tiskovin všeho druhu – od bulváru až po prestižní politické deníky. Ani ten nejstarší obyvatel Britských ostrovů totiž ze své domoviny neví, jaké to je propít se s přáteli v hospodě celou nocí až do ranního rozbřesku. Ne že by se ve střední Evropě opouštěly hostince až ráno, nicméně pocit, že můžu posedět a popít, jak dlouho se mi zlíbí, prostě Angličané doposud neznají. Proto je na nový zákon, který čpí alkoholovou revolucí, upřen jednotný zrak celého britského čtyř-národa.

Nejvýraznější změnou, pokud zákon projde parlamentem a vstoupí příští léto v platnost, totiž bude zrušení povinné „zavíračky“ o jedenácté hodině večerní, po jejímž uplynutí doposud nebylo povoleno jakýkoliv alkohol prodávat. Projevem tohoto „mravnostního“ nočního omezení totiž bylo a doposud je, že chtivým pijákům není umožněno pít a pít podle libosti a poté prostě tiše odpadnout. Místo toho je výhrušný zvonec, který jako pobídka k poslední objednávce dne zaznívá ve všech anglických hospodách zhruba pět minut před jedenáctou, výzvou k nakoupení co největšího množství alkoholu, který se pak během další čtvrt hodinky, než majitelé poslední návštěvníky vypakují na ulici, musí „exnout.“ Mezi jedenáctou a dvanáctou hodinou večerní, kdy hospody chrlí do ulic bledé a přepité, nicméně příliš brzkým vyha-

zovem lehce frustrované opilce, lze napříč celou Británií spatřit nevykykle vysokou koncentraci drobného pouličního alkoholického vandalismu. A právě v tuto hodinu je pro všechny řádné Angličany, kteří neposbírají dostatek odvahy k tomu, aby lehce ťukli do obtěžujícího podroušence a tím ve většině případů neodvratně způsobili jeho pád na chodník, v ulicích jejich měst a městeček nebezpečno. Proto přichází ministr vnitra Jack Straw jako předkladatel novely, která ruší 85 let staré „válečné“ opatření a umožňuje neomezené pití, s jejím paradoxním hodnocením, že Brity naučí civilizovaněji pít. No uvidíme...

V české hospodě na West End Lane je stále plno, a to i přesto, že pinta (568 ml) skvěle natočené desítky Gambrinus zdražila na dvě libry a dvacet pencí. Jídla jsou zde také „po česku“ dosti předražena a nechybějí ani jiné příznaky českého koloritu, jako například kuchař na dovolené nebo vyšší cena piva v „restauraci“ oproti „hospodě“ ve vedlejší místnosti. Atmosféra je zde ale skvělá a po česku vřelá. Uvidíme, jak se zde projeví zrušení povinnosti v jedenáct zavřít a jít domů.

Každopádně lze v den „D“, kdy vstoupí osvobozující alkoholický zákon v platnost, očekávat bujaré oslavy a dočasný pokles oné oprášené kultivovanosti pití. Dočasný celonárodní propad produktivity práce bude zřejmě nevyhnutelný. Pak se Britové proberou ze svých opic a lze se těšit na výrazy ve zcela zelených paralyzovaných obličejích, které v den bezprostředně následující po „Velkém britském paráku“ vyrazí do ulic.

Jan Špaček

www.neon-mag.cz

Foto: Ivan Malý

Saxofonu jsem se začal seriózně věnovat v patnácti, souběžně se svým studiem na pražské konzervatoři. Můj strejda ale měl doma altku, takže poprvé jsem to zkoušel už tak v deseti. Studoval jsem ale trubku a později trombon, takže na ságo holt nebyl čas. Když mi bylo těch patnáct, tak jsem ještě pořád hrál většinou na trombon a dokonce jsem tehdy hrál několik koncertů s Yo-Yo Bandem. Prvního tenora jsem si půjčil od kamarádky o rok později. A brzy poté mi Magda Ticháčková půjčila tenora a sopránku po Rudovi. Tehdy už jsme hráli se Standou Machou, Petrem Dvorským a Jirkou Slavíčkem v pražských jazzklubech a taky jsme každý rok jezdili na Jazzovou dílnu do Frýdlantu v Čechách. To byly úžasné časy. Asi třikrát nás pak poslali jakožto nejnadanější kapelu na Jazzový festival v Přerově. A pak z Přerova do Karlových Varů, kde jsme v roce 1992 dostali první cenu. Taky jsem tehdy dostal lano do fusion kapely Hot Line, která stále existuje a kterou vedou pánové Jan Hála a Michal Hejna z Arta Records. Díky tomu jsem začal natáčet cédéčka pro Artu. Taky jsem začal hrát s Petrem Maláskem, Robertem Balzarem a Buddym Zbořilem. To byla super zkušenost. Kluci mě uvedli mezi studiové muzikanty, takže jsem pak začal být dosti zaměstnaný. Taky se mi podařilo přesvědčit tátu, abych mohl hrát na jeho jazzové mši, což nebylo jednoduché, protože tehdy jsem hrál na saxofon sotva tři roky. Všechno to ale díky Bohu dobře dopadlo. Později jsme to nahráli v rozhlasu a vydal to Supraphon. Tak jsem se dostal k příležitostné práci v Bigbandu Radio Praha. Za všechny tyto zkušenosti vděčím především tátově trpělivosti a důvěře. Konečně koncem roku 1994 jsem poprvé pobyl nějaký čas v New Yorku. Můžu Ti říct rovnou, byl to šok. Poznal jsem tehdy spoustu dnešních přátel včetně trumpetisty Roy Hargrova, se kterým jsem o necelé dva roky později hrál v pražském Lucerna Music Baru v rámci Teachers Jazz Festivalu. Tehdy se celý můj život změnil. New York prostě zapůsobil. Tehdy jsem si konečně uvědomil, jakou ta muzika může mít sílu. A že musím cvičit a cvičit a cvičit. Stejně jsem se ale nakonec vrátil domů, protože jsem věděl, že tam ještě musím udělat velký kus práce. Tak jsem začal hrát s J.A.R. To byl pro mě další důležitý krok. Začal jsem díky tomu věnovat větší pozornost soulové a funky muzice, která mě už asi nikdy nepustí. Díky kluci! Tak jsem se taky seznámil s Maceo Parkerem, který mě zásadně ovlivnil po stránce rytmu. Maceo ovlivnil

Dopis z

KAREL RŮŽIČKA JR.

New Yorku... ●●●

mnoho lidí, včetně Kenny Garretta. S tátou jsme natočili CD *Flight* pro Melantrich. Ty dva roky doma byly pro mne emotivně dost náročné: I když jsem věčně hrál a žil docela intenzivně (někdy až moc), tak mě to pořád táhlo zpět do Ameriky.

Pak jsem poznal Karlu Fisk, typickou bláznivou Američanku, která si oblíbila mou hudbu natolik, že mi nabídla ubytování v malém newyorském bytě, kde s manželem dodnes žije. V roce 1997 jsem ještě v Praze natočil CD *You Know What I Mean* a pak se zas vypravil do USA. Ty začátky sice nebyly snadné, ale tady to nebylo a nebude snadné nikdy. Kontakty a dobrá pověst mají cenu zlata. A bez přátel by to taky nešlo nikde na světě. Důležité je nemít strach. A když už ho máš, tak ho prostě musíš překonat. Takže opět víra v dobro. Nejdřív jsem hodně pendloval mezi New Yorkem a Prahou kvůli vízu. Pak mě ale jeden Karlin známý seznámil s právníčkou, která vyřizuje umělecká víza. A teď už jsem tady.

V New Yorku je v současné době sedm nejdůležitějších jazzových klubů: Village Vanguard, Blue Note, Sweet Basil, Birdland, Jazz Standard, Iridium, Knitting Factory. Tam hrají opravdu ti nejlepší a nejslavnější muzikanti. Pak jsou tady menší kluby, kde hrají mladí muzikanti, včetně mě, a tam patří Smoke, Zinc Bar, Smalls, Cleopatra's Needle, Phoenix Room. Dobrý jazz je i v různých restauracích a kavárnách v Soho, Tribeca, Greenwich & East Village, Upper West Side a dalších částech Manhattanu. Takže jazzový fanoušek si má z čeho vybrat. Většina klubů má své muzikanty i publikum – je to taková malá scéna.

Já hraju každý víkend v housebandu v Blue Note, což je pro mě skvělý, protože je tam vždycky některý z muzikantů, co hráli ten večer hlavní show – a můžou mě slyšet. To je hlavní důvod, proč to dělám. Například, když

tam hrál Michael Brecker, tak vydržel skoro až do konce, vyměnili jsme si čísla a minulý čtvrtek mi zavolal domů, že bychom se měli sejít a vyměnit si nápady a vůbec všechno, co se umění hry na saxofon týče. To je jak sen, když se ti stane, že ti tvůj největší vzor po měsíci zavolá a řekne ti, jak super hraješ a tak dál. Je to to největší povzbuzení. Taky bubeník od Branforda Marsalise, Jeff „Tain“ Watts, mě pozval, abych si s ním zahrál na jeho koncertu v klubu Decade na Upper East Side. A když jsem hrál v Cleopatra's Needle, na kytaru hrál Ron Affif a na bubny toho dne zrovna jednadvacetiletý Rodney Green, který teď hraje v kapele basisty Christiana McBrida. To zní, jako bych se chlubil, ale je to jen holá skutečnost.

Ovšem, někdy se stane, že člověk nemá moc peněz, což je voprud. Ale fakt, že mám šanci dělat muziku s nejlepšími muzikanty na planetě, mě utvrzuje v tom, že to stojí za to. My tady často říkáme „No pain, no gain“, což znamená totéž jako „bez práce nejsou koláče“. Kdykoli mám nějakou depku, tak si to připomínám. Jinak hraní v klubech v New Yorku se od Čech liší jen tím, že se k muzikantům všichni chovají s respektem a že tady nehraje jen deset nebo patnáct kapel furt dokola. Taky příležitost vystoupit nedostaneš samozřejmě a pro muzikanta je to vždycky událost, když může někde hrát muziku, kterou miluje. A taky ne každý, kdo má gig, se stane známým či slavným. Opravdu to není jen v našich rukou, zda máme úspěch, či ne. Tahle filozofie mě už mockrát pomohla. To mám hlavně od táty, který mě naučil většinu toho, co o muzice a dalších věcech vím. Zatímco být poctivým studentem v bolševické škole často znamenalo stát se vzdělaným idiotem. Táta má ještě dnes – kromě mnoha dalších – doma LP *Kind of Blue* od Milese Davise a taky *Ballads* od Johna Coltrana a *Bird with Strings* od Charlieho Parkera. To si ještě pamatují ze svého dětství a jsou to také vzory, které mě provázejí celým hudebním životem. Postupně se k nim pochopitelně přidali další jako Sony Rol-

lins, John Henderson, Wayne Shorter, Stanley Turrentine nebo Michael Brecker, abych jmenoval alespoň ty nejhlavnější. I když máme někdy s tátou trochu odlišné vize a názory, náš vztah je velmi pozitivní. A těch 6 000 kiláků, co je mezi námi, nás snad o to více sblížuje. Asi jde hlavně o vzájemný respekt. Mám pocit, že respektování druhých, včetně jejich chyb, není naší (českou) silnou stránkou. Proto tolik závislosti a zášti. Proto tolik falešné familiérnosti. Proto tolik obav, strachu a tolik snah být za každou cenu originální a unikátní. Proto tak málo skutečně dobrých muzikantů.

Život v New Yorku je naprosto zásadní součástí mého růstu jak hudebního, tak osobního. Docela často se tady vídám s Jirkou Mrázem. Je to opravdu jeden z nejpreciznějších a nejkreativnějších basistů na světě. Všichni muzikanti si ho tady hluboce váží. O Miroslavu Vitoušovi a Janu Hammerovi taky většina lidí, co znám, slyšela a obdivují jejich muziku. Rudy Linka je uznáván jako velmi talentovaný kytarista. Snad jedině Laco Deczi je v jazzových kruzích prakticky neznámý. O to slavnější je však doma. A hodně ještě bude slyšet o Davidu Dorůžkovi, protože je to jeden z nejlepších muzikantů, kteří se kdy v Čechách narodili. Osobně jsem se od něho hodně naučil a věřím, že ještě v budoucnu naučím. Jsem moc rád, že hraje na mém prvním sólovém projektu *You Know What I Mean* (Arta Records 1997).

Prahu miluji a budu se tam vždy rád vracet, ale nemyslím, že bych tam měl trvale žít jen z toho důvodu, že jsem se tam narodil. Moje životní filozofie mi říká, že ohlížet se zpátky je nesmysl. V Praze je celá má minulost, ale budoucnost momentálně vidím tady. Navíc miluji rozmanitost, která je naprosto vlastní právě New Yorku. Jsou tady lidé prakticky z celého světa. To mne fascinuje. Tolik inspirace, tolik různých pohledů. Planeta New York... ■

František Skála jr.

– oficiálně: Narodil se 7. února 1956 v Praze. Vystudoval řezbářství na střední uměleckoprůmyslové škole (SUPŠ) a v roce 1982 absolvoval na Vysoké škole uměleckoprůmyslové (VŠUP) obor filmové a televizní grafiky. Za svůj absolventský film obdržel několik cen na domácích i zahraničních festivalech animovaných filmů. Krátce po škole vstoupil do povědomí veřejnosti jako ilustrátor především dětské literatury. Získal význačná ocenění a v roce 1995 reprezentoval svými ilustracemi Českou republiku na knižním veletrhu ve Frankfurtu.

Od počátku 80. let se začal plně věnovat sochařství. Byl zakládajícím členem skupiny TVRDOHLAVÍ 1987-1991. Je skutečným členem tajné organizace B. K. S. od roku 1974, komturem Řádu Zelené Berušky od roku 1985. V roce 1990 obdržel čestnou a v následujícím roce hlavní Cenu Jindřicha Chalupeckého, kterou založil a uděluje prezident republiky Václav Havel. Součástí ceny je tříměsíční pobyt v Headlands Center for the Arts v San Franciscu (USA). V roce 1993 byl vybrán, aby reprezentoval Českou republiku na 45. Bienále v Benátkách. Vydal se do Itálie pěšky. V českém pavilonu vystavil kresby z pouti, dlouhé 850 km, spolu s křehkými objekty z nalezených předmětů. Nakladatelství Pakesch a Schlebrugge ve Vídni vydává jeho dva ilustrované cestovní deníky, které vystavil v roce 1996 v galerii Portikus ve Frankfurtu n/M. Jako hostující umělec pobýval na univerzitách v USA a v Austrálii. Od roku 1992 pracoval na řešení interiérů divadelních prostorů Paláce Akropolis v Praze, kde také občas hraje a zpívá s Malým tanečním orchestrem.

Všechny tyto polohy uměleckých aktivit, ve kterých se pohybuje, se vyznačují výjimečným citem pro materiál, smyslem pro humor a nespekulativním, pozitivním přístupem k tvorbě. Účastní se mnoha výstav doma i v zahraničí a je zastoupen jak v soukromých, tak ve veřejných sbírkách.

Intimní autoportrét (1990)

– neoficiálně: *Frantu Skálu jsem osobně poznal někdy ve čtyřia- nebo pětadevadesátém roce, kdy jsme v Petrově vydávali knihu Jirky Oliče Velký Strážce. F. S. tehdy konvolut vtipných, pseudo-taoistických slovních gagů svého kolegy z tajné organizace B. K. S. skvěle ilustroval, vzal si za práci pár korun – a už se zase věnoval něčemu jinému. V následujících letech jsem se náhodně přichomítl ke dvěma třem Skálovým instalacím, akcím – a můj úsudek o něm byl hotov: Jeden z nejskvělejších žijících umělců téhle doby.*

František Skála vykazuje – obecně vzato – většinu příznaků geniality. Pracuje hodně a rychle, jakoby bez pochybností. Spektrum jeho činností je velice pestré, nebaví ho veřejné sebestvrzování opakováním jedině, rádoby osobitě šarže, konání tak typické pro průměrné umělce. Standard jeho prací, děl je co do úrovně neuvěřitelně vysoký. To, co dělá, není jednoduché, a přesto to intuitivně (srdcem) chápe i prostý člověk (ověřoval jsem si!). Je zároveň skvělým řemeslníkem i chrlíčem provokativních nápadů. Nezůstává však ani jen u nápadu, ani jen u řemesla; drtívá většina i sebenepatrnějších drobnůstek, jichž se dopustil, se naprosto samozřejmě dobírá dokonale syntetické pointy. Je poetický. Je vtipný. Je vážný.

Ve svých čtyřiačtyřiceti má tvář malého kluka, a když mluví o své práci, nemůžete pochybovat o jeho zklidněném, avšak přetrvávajícím zanícení.

Pohybový talent. Přirozené herectví, ironicky vážné klaunství. Mimo pódium: příjemná vyrovnanost člověka, pro něhož je úspěch od počátku prozrazeným šepem, šourajícím se ve vašich stopách. Jistota toho, který ví.

Díky!

(MaRe)

Šárkové tabule II. (1992); malba na fotografii; 100x150 cm

Foto: Martin Polák

Společnost, detail (1992); kelpy, dřívky palmových listů; v cca 45 cm

Foto: Martin Polák

Společnost byla šokována

(Rozhovor Jiřího Oliče s Františkem Skálou jr.)

„V Telči mě učil Bauer pískati základní tón na flétnu pro studentský orchestr. Nikdy jsem nemohl poznati pomlku a pískal jsem dále – a tu na mne Bauer vždy vrhal zuřivý pohled!“

Měl jsi nějakého Bauera, který by tě hudebně vedl, anebo velký hudební vzor?

Rodiče mně vždycky vytýkali, že nemám vůli. Noty jsem se nenaučil, chodil jsem za piano. Na všechny nástroje hraji jen citem, postrádaje teorii, takže vyhledávám hlavně takové, které se svou originalitou vymykají běžným kategoriím. Rád vystupuji „mimo soutěž“.

„Děti jsou krásné, ale v přírodě je vidím nerad. Všechno trhají, lámou, řezou a zabíjejí.“ Jak vidíš děti v přírodě ty?

Zde bych citoval báseň J. Z. L. Ostrowida z roku 1987 s názvem *Naučná stezka*:

*Nafoukni žabičku, praskne
zašlápní hlemýžď, mlaskne
přejeď ježka, funí
vyžeň mloky z tůní*

Jednou jsme byli na zahradní slavnosti u mé kamarádky v Praze „Na Hřebenkách“. Najednou mezi nás přistál dospělý jedinec roháče obecného a všichni vykřikli údivem. Mnozí toho brouka, jehož larva žije šest let pod zemí a on sám pak jen několik dní, viděli poprvé v životě, a to ještě v Praze. Manžel přítelkyně pocházející z Kypru mu pohotově zmasil křídla se slovy na vysvětlenou: „Aby nemohl létat.“ Společnost byla šokována. Pokud dítě nemůže v přírodě běhat volně, kde chce, a nesmí si ulomit prut

na obranu proti nebezpečným motýlům, cítí se volněji v betonové džungli velkoměst. Zaměřil bych se v boji o zachování přírody spíše na dospělé.

„Mně Praha ani Londýn ani Paříž dnes již ničeho nemohou dát. Mé dílo vzniklo z prožitých představ a je dnes již uzavřeno.“

Co tobě dnes dává Praha, Londýn a Paříž a město vůbec?

Ač jsem se v Praze narodil, nikdy jsem nebyl městský typ, který by hledal romantiku v hospůdkách a uličkách. Spíše jsme v nejlepších letech vymýšleli, jak se obrnit proti „komančům“ na naší venkovské tvrzi.

Mé dílo rovněž vzniká z prožitých představ, i když materiál a inspiraci čerpá všude.

I to nejhynusnější město se změní v pohádku, je-li člověk zamilován. A pokud některá města opravdu miluju, tak jsou to města italská.

„Básnička Stařeček hospodář v čítance se mi velmi líbila. Pod stařečkem jsem si představoval zestárlého tatínka, představoval jsem si, jak zemře, a velice mě to dojímalo. Ale dítěti se nesrozumitelné líbí.“

Měl jsi nějakou oblíbenou básničku v čítance a líbilo se ti „nesrozumitelné“?

Távo, távo, távolníček... hoši vyšli na bobíček.

„Moje dílo vydrželo třicet roků. Vydrží-li ještě dvacet roků, bude to pak již padesát roků. Pak je naděje, že přežít dalších padesát let.“ Jaký čas dáváš ty svým pracím?

Některé již zanikly... ale pořád je ještě dost těch, o které se musím starat... a nebaví mě to. Pokud se však někdo stává managerem své nesmrtnosti... tak to má pořádnou honičku.

„Na jednom obraze Švabinského je zobrazena jeho paní se zdviženou rukou, jak si se znaveným obličejem upravuje vlasy, což dívka dojíká. Zdá se, jako by chtěla říci: ‚Když chceš, tak to měj, já sama bych však ruce nezdvihla!‘“

Promlouvá k tobě nějakým způsobem dílo Švabinského? Anebo například Úprkovo?

Ve Švabinském je pro mě spousta romantismu, kdežto Úprka, to je realita, ale tak strašně vzdálená té dnešní, že už to vnímám jako abstrakci. Byl tak rychlý, že už je příliš daleko.

„Každý sen se promění ve strašnou realitu.“ Mají pro tvoji práci význam sny, dělal jsi někdy něco na podkladě snu? Anebo: Změnil se ti nějaký na „strašnou realitu“?

Pořád mám ještě hodně snů (ve smyslu životních ideálů). Když je mně nejhůř, tak sním. Myslím, že se mně jen tak ve strašnou realitu nepromění. A některá realita pro mě zůstává ve vzpomínkách snem. Většinu snů si zapisuji a někdy v nich vidím konkrétní díla. Nikdy jsem se však nesnažil je přesně reprodukovat. Nicméně mě sny velmi obohacují a často jsou i zábavné. Lituji lidi, kteří nesní.

„Co člověk rozdá, zase se mu vrací. Jednou stružkou to odtéká a druhou přitéká.“

Máš ten dojem, že přítok a odtok se rovnají?

Jsem přesvědčen, že to tak funguje. Někdy to trochu hapruje, ale je to dobrá útěcha. Člověk nikomu nezavidí. Co se však týče přítoku věcí,

které natahám coby materiál do svého ateliéru, odtok hotových artefaktů by mohl být pravidelnější.

„Práce se nemá přepínati. Není možné zpívatí stále dvakrát škrtnuté e, je nutno nasaditi níže.“

Jak je to s tou prací v poměru k umění, pracuješ pravidelně? Na ty výšky se zpěvák M. T. O. ani neptám!

Mám permanentní deficit. Jen velice zřídka se dostaví pocit, že jsem již dosti pracoval a mohu se jít bavit. Myslím tím totiž intenzivní nerušenou práci uměleckou (hluboké ponoření do problému), za kterou je vidět výsledek. Tzv. zařizování zahrnuji do kategorie „vopruz“.

„Moudrý člověk nezavrhne u žen ani koketérii. Ví, že je dílem přírody, že jí žena bojuje o zachování lidského rodu.“

Žena a koketérie. Jednou mně jistý malíř J. R. rozhodl jednu mnou obdivovanou dívku (či

culíky klopila své velké černé řasy. Ochrnul jsem jako myška před pohledem kobry.

„Paměť se zbytečnými věcmi přetěžovat nemá. Je to s ní jako s magnetem. Ten může jen do jisté míry zeslbiti. Přidáme-li však k němu příliš mnoho železa, zeslábne a hřebíky od něho odpadávají.“

Není to u umělců tak, že by pro ně bylo lepší, kdyby jejich paměť nedržela viděné vzory a oni tak byli originálnější? Jen ať ty hřebíky odpadávají!

Myslím, že v současnosti je to spíš problém přetěžování mozku informacemi. Počítač by si rád tvoji hlavu přizpůsobil té svojí, vytvořil z ní databanku, kde už nezbude příliš místa a síly k přemýšlení. Dávám přednost zažitým zkušenostem.

„Není možno upírati, že je v každém člověku všechno. Je v něm celý zvěřinec, všechny slabosti, neřesti a hříchy, ale i všechny svatosti,

Společnost (1992); kelpy, dřívky palmových listů; v cca 45 cm

Foto: Martin Polák

ženu) slovy: Je to koketa! A tak mě varoval! Měla by to být obávaná vlastnost dívek a žen obecně, a krasavic zvláště?

Před pár lety jsem se během večera v jednom newyorském baru naprosto bláznivě zamiloval do černovlasé servírky. Obsluhovala s tak profesionální koketérií, že to bylo k smíchu, a zároveň jsme na ní mohli oči nechat. Celé její chování, pohyby... jako naivní děvčátko se dvěma

něhy a krásy. Jsou v něm všechny možnosti. Záleží na tom, jak tuto Noemovu archu ovládá.“

Umělce lva nebo tygra si představím, ale myšku? Hady známe, i slony v porcelánu. Máš dojem zvěřince a Noemovy archy?

Vychucholík se jednou potkal s ješkem. Uviděli kosíka-lumpíka a volali naň. „Kosíku, lumpíku, necháš tam tu žížaličku! ■

Fotografie: MARTIN POLÁK

Starý kuřák na Lodi předků

nahoře – *Bez názvu* (1999); kombinovaná technika; v 165 cm
vpravo – *Krutý smích* (1992); vycpanina, molitan, nit; 28x20x12 cm

Poprava v r. 1850. Vzhľadom na to, že v tomto období bolo veľa ľudí, ktorí sa presťahovali do mesta, bolo potrebné vybudovať nové školy. Táto škola bola postavená v roku 1850 a bola prvou školou v tomto meste. Škola mala veľký dvor a bolo tam veľa učiteľov. Škola bola veľmi pekná a bola to veľká škola. Škola mala veľký dvor a bolo tam veľa učiteľov. Škola bola veľmi pekná a bola to veľká škola.

Na tomto mieste sa nachádzala veľká škola. Škola mala veľký dvor a bolo tam veľa učiteľov. Škola bola veľmi pekná a bola to veľká škola. Škola mala veľký dvor a bolo tam veľa učiteľov. Škola bola veľmi pekná a bola to veľká škola.

Táto škola bola postavená v roku 1850 a bola prvou školou v tomto meste. Škola mala veľký dvor a bolo tam veľa učiteľov. Škola bola veľmi pekná a bola to veľká škola. Škola mala veľký dvor a bolo tam veľa učiteľov. Škola bola veľmi pekná a bola to veľká škola.

Táto škola bola postavená v roku 1850 a bola prvou školou v tomto meste. Škola mala veľký dvor a bolo tam veľa učiteľov. Škola bola veľmi pekná a bola to veľká škola. Škola mala veľký dvor a bolo tam veľa učiteľov. Škola bola veľmi pekná a bola to veľká škola.

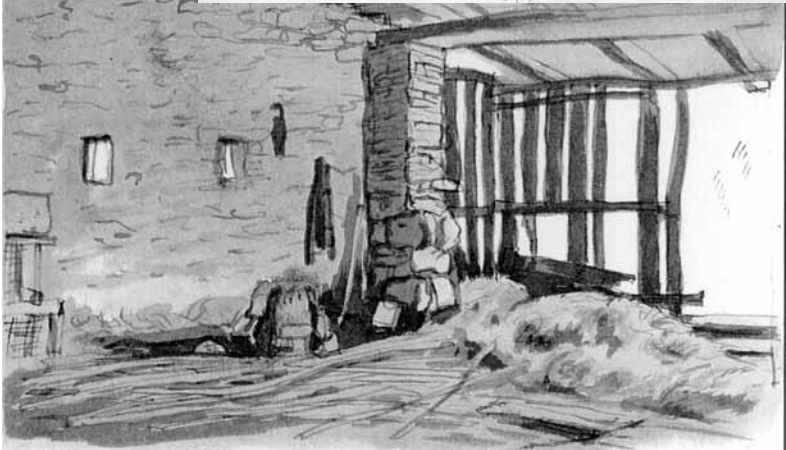

Táto škola bola postavená v roku 1850 a bola prvou školou v tomto meste. Škola mala veľký dvor a bolo tam veľa učiteľov. Škola bola veľmi pekná a bola to veľká škola. Škola mala veľký dvor a bolo tam veľa učiteľov. Škola bola veľmi pekná a bola to veľká škola.

Táto škola bola postavená v roku 1850 a bola prvou školou v tomto meste. Škola mala veľký dvor a bolo tam veľa učiteľov. Škola bola veľmi pekná a bola to veľká škola. Škola mala veľký dvor a bolo tam veľa učiteľov. Škola bola veľmi pekná a bola to veľká škola.

Táto škola bola postavená v roku 1850 a bola prvou školou v tomto meste. Škola mala veľký dvor a bolo tam veľa učiteľov. Škola bola veľmi pekná a bola to veľká škola. Škola mala veľký dvor a bolo tam veľa učiteľov. Škola bola veľmi pekná a bola to veľká škola.

21. května

TO JE POKUS O VĚŘEJŠÍ VEČERNÍ ATMOSFÉRU Ž ALE NENÍ TOHO ANI ŠO.

Bylo mi v noci taková horba, že jsem musel smolat poněkud. Ráno jsem sledoval obří korovou stonožku jak kráčí na křenu. Pokusila se vylézt po hladkém postelku od vlněk. Asi 2 l. Ach jak mi je zase smutno. Padlo to na mě jak deka říme mláttava sentimentale. Nemohu se skoro ani pohout. To se to zase sčetlo. Ne, povolam tulak nemu promi. Co moje Evulka a drabé dětička. A fotr tady sedí na spřuce nájahé křiluy mozi seleni a kouka na výzoha bílá valici se oblaka ozárená sluncem a umbrá steskem. Ano, mám přepřohy, madelb ale je 1/2 a to je lívro. Těžká vůně lezavik a akavii. A kvetou tu siphore říše. Vlese vom plau, čemle ale nezahlid, jsem ho. Uč kamenujch schledku zax anizp. To pro mě znameny San Francisco. Je tam místo naň lebedy. Podle mnou dolů se propada kadeřava masa listnatých stromů. Něco tak hlbní

fra-
mluo
ta slova
zaroven
jed
molna
kmo-
ta
to se abse
lutni neda
nakrealit am
vyfotit ta kupa
štatnost alevi.
Těšil jsem se
me na pohled do
m
tírny. Ano obaval
jsthu se ho. Nic si od
máiny nesciugy.
Ta nertimic bje puste,
romanticka, zapomenuť.
Všude je mdt. Panela ky, komi
my, msta. Bude to asi obra-
va, ale po 10ti dnech mozi ho-
tama pem se te sil. Ráno pom
Vjel, nakočil paning a
je mlcka protoze nemeli
ricollo. Musel jsem ho kdy
vyt a provedlo se omou
ho tve divm. Stoupal pom
a klesal silnici mas ho-
bama a popdal hrodi des-
mli jahod. Sasanha a ra-
tronci jahody - he! 2 kduja
jsem si tak krkolm, byly to
jahody se slehnicou. Byl jsem
toho mlka celi dopoledne jak

Starý kuřák (1987); dřevo, textil, choroše, jehličí; 180x75x74 cm

nahoře – **Běžec** (1992); dřevo; 40x24x20 cm
vlevo – **Lod předků** (1991); kombinovaná technika; 24x25x10 cm

nahoře – **Noc a den [den]** (1992); dřevo, kepl, mušle, drát; d 20 cm
vpravo – **Noc a den [noc]** (1992); dřevo, kepl, hvězdice; d 20 cm
dole – **Putovní trofej** (1992); kov, dřevo houba, kožešina; 19x28x16 cm

vlevo – **palác Akropolis** – architektonické řešení (1993-1996)
 vpravo – **Žebřík** – instalace Mělník (1994); dřevo; v 200 cm

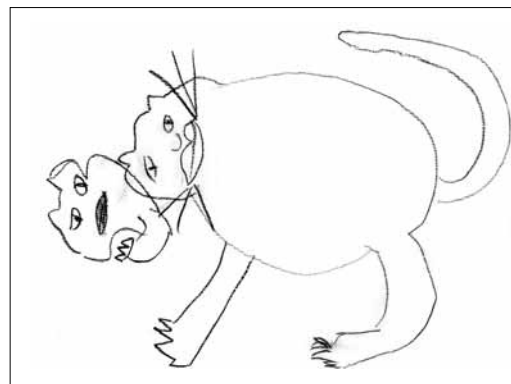

Kauza: Děti, divoši a blázni

Co je to vlastně umění?

Znamená to „umět“?

Nezdá se vám někdy, že výtvarné a verbální projevy dětí, divochů a bláznů působí silněji a opravdověji než výtvoři školených mistrů?

„Když nehoří, tak maluju!“

V horkých květnových dnech jsme v pokoji-ateliéru či ateliéru-pokoji navštívili malíře Pavla Čecha. Koketní sluníčko ztrpčovalo práci nejen nám, ale i autorovi, jemuž jeho zodpovědnější já neustále připomínalo, že připravuje pro podzimní měsíce hned dvě výstavy v Brně a Olomouci, zatímco to toulavější by raději nasedlo do auta a uhánělo na další chorvatskou potápěčskou expedici. Když jsme se ale začali probírat fotkami realizovaných obrazů a objektů, zjistili jsme, že nás čeká daleko lepší výlet – procházíme se po Stínadlech, brouzdáme se snovými krajinami, mýjeme neskutečné dopravní prostředky, noříme se do odhalování příběhů zobrazených sytými olejovými barvami s kresebnou precizností grafika. Dlouho zažitá inspirace ilustracemi verneovek a foglarovek se přetváří do oblíbené výtvarně ztvárněných příběhů, které Pavel Čech vytváří hlavně pro sebe a pro ty,

kteří chtějí hledat a odtajňovat zákruty obrazových a příběhových zkratk. Ale nezůstává jen u obrazů – pokud budeme mít štěstí, dočkáme se na podzim knižního vydání komiksu Ruddy a pohádek O čertovi. A co s tím má společného oheň? Hodně – Pavel Čech je totiž profesionálním hasičem.

Vanda Aucklandová: Necenzurované deníky Sylvie Plathové

Na počátku letošního roku vydalo londýnské nakladatelství Faber and Faber kompletní znění deníků americké básnířky a spisovatelky Sylvie Plathové z let 1950-1962. Při příležitosti vydání knihy jsme do červnového čísla Neonu zařadili komponovaný výběr uspořádaný z ukázek z těchto deníků a ze sbírky Dopisy k narozeninám (Birthday Letters, 1998), jež je posledním publikovaným dílem britského básníka Teda Hughese, manžela Sylvie Plathové a hlavního správce její literární pozůstalosti. Nalezneme zde nejen mnohé výpovědi o hlubokém a komplikovaném vztahu a rodinném životě dvou významných básníků dvacátého století, ale především ozvěnu složité osobnosti předčasně zemřelé americké autorky, která celé své dílo zasvětila sebezpytování.

Miláčkové Zuzany Navarové

Zajímá vás, co vyvolávalo v mladičké Zuzaně Navarové stavy blížící se srdečnímu selhání a kterého „zpěváka z televize“ viděla poprvé na vlastní oči? Chcete se dozvědět, kdo jí předpověděl, že se jednou dostane do muzikantského nebe? Vyhledáváte boření mýtů? Nejen na tyto otázky vám odpoví zpěvačka sama, ve své pravidelné neonovské rubrice...